6
5 L
6

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

6-5-L-6

JO. BERNARDI DEROSSI

A CASTRONOVO CANAPITII

S. TH. D.

DE PRÆCIPUIS CAUSSIS,

ET MOMENTIS NEGLECTÆ A NONNULLIS HEBRAICARUM LITTERARUM DISCIPLINÆ

DISQUISITIO ELENCHTICA.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

AUGUSTÆ TAURINORUM, MDCCLXIX.

Ex Typographia Regia.

110

Digitized by Google

EPIST. AD LECTOREM.

Quum proxime elapſis autumnalibus feriis recreandi animi, elabendique otii gratia de excutiendis præcipuis his Neglectæ Hebraicarum litterarum Diſciplinæ Cauſſis, & Momentis cogitarem, Lector humaniſs., ſenſi ſtatim, quod & dein expertus ſum, non eam eſſe hanc rem, quæ hac mea ætate, & exercitatione, aut exiguo adeo tempore facile abſolvi poſſet.

ולכן יראתי לקרבה אל המלאכה .
פן לא אראה בה סימן ברכה
אך רוחי הציקתני
ואש עצור בעצמותי ושרפתני

Quapropter veritus ſum accedere ad opus,
Ne forte non viderem in eo ſignum benedictionis;
Tamen ſpiritus meus coarctavit me,
Et ignis occluſus in oſſibus meis accendit me (1).

(1) Verba ſunt R. Eliæ Levitæ in Præf. Rythm. ad Tiſbi.

Scilicet quum videam, quo maior eſt harum litterarum uſus, eo magis his eiſdem momentis, & cauſſis eludi, in quibus nulla vis eſt, nulla honeſtas, cohibere me non potui, quin elenchtico horum examine æquam illarum defenſionem adgrederer. Jam vero, ſi quempiam heterodoxum omittis a Wolfio in Bibliot. Hebræa memoratum, cuius tamen labores ad me non pervenerunt, ex noſtris, quod ſciam, nemo diſquiſitionem hanc peculiari opuſculo, & data opera inſtituendam ſuſcepit, aut ſi quiſpiam eſt, brevibus omnino ſe præfationis, aut unius capitis, & §., vel academicæ demum orationis limitibus continuit; ex quibus eſt Guarinus, Gerbertus, Paſinus, aliique. Dein etſi extarent plures, qui in vindicando a ceterorum momentis, & præiudiciis uſu Linguæ Sanctæ, excutiendiſque impedimentis, neglectuſque cauſſis elaboraſſent, abundare nos oportet huius generis opuſculis, quibus noſtri Theologiæ candidati ad tantarum litterarum ſtudia magis magiſque inflammentur. Hic ſcopus meus eſt, hoc inſtitutum, hæc mens, quam habui in hoc meo concinnando opuſculo, Lector humaniſs., ut ma-

iori, ſi fieri poteſt & ſtudio, & copia ſacroſanctæ hæ litteræ, in quibus maximum præſidium ſitum eſt ſive ad Bibliorum interpretationem, ſive ad Hebræorum, & Hæreticorum confutationem, a candidatis Theologiæ excolerentur. Pro huiuſce mei inſtituti ratione, & honeſtate benigne jam excipe primum hunc, neſcio ingenii, an potius ſollertiæ conatum, & æqui eum, bonique conſule. Si humilis is eſt, ſi immaturus, ſi parvi momenti, nec rei dignitati reſpondens, proba tamen optimam Auctoris Reip., & Eccleſiæ bono addicti voluntatem, & animum; quod ſummopere mihi eſt hoc tempore, & præcipue exoptandum. Ita fiet, ut plura, eaque graviora enitar, ſi qui dat velle, det & ad ſui laudem perficere. Vale.

Digitized by Google

CONSPECTUS
TOTIUS OPUSCULI,
Seu Cauſſarum, & Momentorum, quæ ſingulis Capitibus diſcutiuntur.

CAP. I.

Nullam eſſe aut poſſe, aut oportere apud Chriſtianos eius linguæ dignitatem, quæ ab humili, exoſaque Hebræorum gente, & natione denominatur, uni ipſius ori, & ſtudiis addicitur, ſeu peculiaris eſt, & propria eiuſdem nationis, quæque eius ſunt, unice pandit.

CAP. II.

Fruſtra Hebraicarum litterarum uſum, & præſidium quæri in Hebraicis codicibus intelligendis, qui corrupti ſunt, indigni prorſus, qui ut authentici a Chriſtianis Theologis conſulantur.

CAP. III.

Non poſſe Hebraicorum Codicum, & harum litterarum uſum in illorum integritatis hypotheſi ſtabiliri ob tot verſiones accuratiſſimas a viris hebraice doctiſſimis ex ipſis eiſdem Heb. fontibus elaboratas.

CAP. IV.

Potiſſimum ob Vulgatam Translationem, quam dum Tridentini Patres authenticam, & retinendam definiere, non ſolum ceteris verſionibus, ſed & ipſis Heb. Codicibus uſum, auctoritatem, & fidem ademerunt, tum vero & immunem ab omni mendo declararunt, ut nullus in ea fontium uſus propterea eſſe queat.

CAP. V.

Decere Chriſtianum Theologum Novi Teſt., quod non Hebraice, ſed Græce conſcriptum eſt, magis eſſe ſollicitum, quam Veteris.

CAP. VI.

Hebræos, & Hæreticos eadem facilitate, & vi ex verſionibus, & Vulgata, quam ex Hebræis fontibus revinci.

CAP. VII.

Sed & perperam Hebraicarum litterarum uſum ex diſputationibus cum Hebræo, aut Hæretico confirmari, quæ nonniſi rariſſimo contingunt; aut ſi contingunt, obſtinatiſſimi tamen ii ſunt, nec convertuntur; aut demum ſi quiſpiam convertitur, vel malus is Chriſtianus eſt, vel turpiter redit ad priſtinam ſuperſtitionem.

CAP. VIII.

Vix ſola Biblia reperiri lingua ſancta exarata; carere autem Hebræos libris in vario ſcientiarum genere impreſſis; aut, ſi quos habent, putidiſſimis tantum commentis ſcatere.

CAP. IX.

Non adeo porro eſſe Hebraicam linguam neceſſariam, ut facile ea carere nequeat Chriſtianus Theologus illæſo eius, ſive interpretandæ ſcripturæ, ſive redarguendorum hoſtium officio. Luculentiſſimo id plerorumque Patrum exemplo corroborari, Auguſtini præſertim, & Thomæ, qui Heb. litteras ignorarunt.

CAP. X.

Hebræos vero harum litt. præſidio apprime inſtructos, peſſimos tamen Theologos eſſe, & ſcripturarum explanatores.

CAP. XI.

Hebraicam linguam barbaram prorſus eſſe, & incomptam, quod ex ipſo ſacro Heb. Scriptorum ſtylo patet.

CAP. XII.

Demum & difficilem eſſe admodum, ut nonniſi gravi ſive temporis jactura, ſive ceter. ſtudior. incommodo, ætate præſertim paulliſper provecta, addiſci queat.

DE PRÆCIPUIS CAUSSIS, ET MOM. NEGLECTÆ A NONNULLIS HEBRAICARUM LITTERARUM DISCIPLINÆ

PRÆFATIO.

SÆpe miratus ſum, & ſummopere dolui plures eorum, qui in divinas res incumbunt, cum latinas, græcaſque litteras diligenter excolere videantur, Hebraicas dein prorſus negligere, quæ dignitate, neceſſitate, & uſu adeo facile ceteras antecellunt. Aut enim ea non ſunt, quæ Paullus enumerat (1), Theologorum officia, homines παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ *exhortari in doctrina ſana*, quod juxta eundem Paullum, & Tridentinos Patres. apta ſit ſcripturarum expoſitione, & τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν *contradicentes* ſive Hebræos, ſive Hæreticos *arguere*; aut ſi ea ſunt, unde tantus in iis Hebraicæ Philologiæ neglectus, quam Patres, Pontifices, totque alii præclariſſimi viri ad perfectam, ſive bibli-

(1) Epiſt. ad Tit. Cap. I. 9.

cam interpretationem, ſive hoſtium convictionem tantopere commendarunt? Mirari tamen deſtiti, ut cœpi in eius rei graviſſimas cauſſas inquirere; quippe, quid eſt, quod ad Hebræam linguam ſuſcipiendam movere eos debeat, ac trahere? Illius ne dignitas, & præſtantia? Verum quæ iſthæc eius idiomatis eſſe poterit, quod peculiare omnino juxta illos eſt gentis exoſiſſimæ, a qua & nomen ipſum mutuavit? An ſacroſancti Hebraici textus integritas? Hebræorum præcipue malitia corruptum putant. An vero eius conſulendi neceſſitas in tanta verſionum copia, & varietate? Non hoc neceſſe eſſe aiunt poſt tot doctiſſimorum hominum verſiones, præcipue vero poſt Vulgatam, quam authenticam, & ab omnibus retinendam Tridentina ſynodus declaravit. Addunt & novi nos fœderis decere magis eſſe ſollicitos, quam veteris, quos illud unice præmonſtrabat. Si objicis, quod ad hoſtium redargutionem attinet, oportere Hebræos, & hodiernos Hæreticos ex Hebraico contextu revinci, eadem facilitate, & vi ex verſionibus, ac Vulgata abſolvi id poſſe, quam ex fonte arbitrantur. Præterea raro aſſerunt, & nunquam fortaſſe huiuſmodi ſibi pugnas contingere, & ſi contingant, obſtinatiſſimos eos eſſe, & difficulter converti. Quid multa vero de mirifico harum litterarum uſu in intelligendis Hebræorum ſcriptis occentas? Vix ſola extant Hebraica Biblia, carentque Hebræi libris in vario, & multiplici ſcientiarum

genere impreſſis, aut ſi qui extant, putidiſſimis tantum commentis ſcatent, indigni plane, qui a chriſtiano doctore evolvantur. Negant hanc linguam neceſſariam adeo ad conſtituta munera dici debere, atque Hebræos ob oculos ponunt, & Patres. Illi, utut hebraice doctiſſimi ſint, peſſimi tamen Theologi ſunt; hi vero, etſi plerique Hebraicas litteras non noverint, optime tamen ſcripturas expoſuere, quique erant fidei noſtræ oſores, aptiſſime refutarunt. Demum barbara ipſis eſt hæc lingua, & difficilis admodum, ut grave nimis ſit, ætate præſertim paulliſper provecta, illius inſtitutiones excipere. Atque hæ ſunt, ni fallor, præcipuæ, gravioreſque cauſſæ, quae nonnullorum animos a perſequendis Hebraicis litteris vehementer abducunt. Eas nunc ſingillatim, diſtinctiſque capitibus, ſed breviter, quantum fieri poterit, excutiendas ſuſcipimus, num illud momentum habeant in ſe, quod noſtris hominibus videntur, ſolerter indagaturi. Ut enim ipſe cum latinis Hebraica coniunxi, idem divinarum rerum perſcrutatoribus cenſeo faciendum, ut apti ſint ad utrumque, cuius ſuperius meminimus, Theologorum officium; quamobrem & cauſſas illas non ſat roboris habere puto, quo quiſpiam ab Hebraica lingua arceatur. Quo quidem noſtro inſtituto non adeo exiguum, ut videmur, noſtris Theologiæ candidatis adiumentum adferimus, ut non modo latine, ſive etiam græce, ſed & Hebraice docti aptiſ-

ſime aliquando, quod eos ſummopere decet, tum hoſtes arguant, tum vero ſcripturas interpretentur.

CAP. I.

Nullam eſſe aut poſſe, aut oportere apud Chriſtianos eius linguæ dignitatem, quæ ab humili, exoſaque Hebræorum gente denominata, quæque eius ſunt, unice pandens, uni quoque ipſius ori, & ſtudiis addicitur, ſeu propria prorſus eiuſdem eſt, ac plane peculiaris.

Quandoquidem Hebræorum natio divina ultione durum illud fatum ſubiit, ut penitus ſpoliata ſuo honore deſpectui omnibus ſit, non dubito, quin & apud nonnullos, qui linguæ dignitatem ex uno eius populo dimetiuntur, multum ſplendoris, dignitatiſque Hebraica lingua amittat. Quam, inquiunt, apud hominem chriſtianum exiſtimationem, & cultum obtinere eæ litteræ poterunt, quæ ab Hebræis nomen ſortitæ uni humilis, abiectæ, neglectæque gentis ori addicuntur, quæque eius ſunt, unice pandunt? Ecquæ tandem noſtrum eſt conventio ad Judæos, aut quæ noſtra eſt pars in Hebraicis libris, ut propterea linguam Hebraicam addiſcere opus ſit, qua illos intelligamus? Scilicet, ut apud quoſdam, quia fœtent Judæi, fœtent & eorum ſcripta, atque *hoc laborant infortunio*, inquit Lightfootus (1), *ne-*

(1) Præfat. *ad Horas Hebraicas, & Talm. in Math.* T. II. Oper. p. 247.

ſcio quo ſingulari, ut etiam non lecta diſpliceant, idem de ſanctiſſima hac lingua dicendum eſt, quam noſtri homines ceu Judæorum peculiarem tantummodo intuentur. Verum neſcio, an cuipiam iſthæc eorum ratiocinatio probari poſſit populi ignominiam in idioma ipſum trahentium, ac verentium quodammodo, ne, dum Hebrææ litteraturæ vacant, Hebræi fiant, horumque probris ſubmittantur; quod a craſſo quodam, ac lepido ſane capite aliquando auditum eſſe prodidit Heresbachius (1): *nunc aliam quoque oriri linguam, quæ vocetur Hebræa, hanc qui diſcunt, plane illos effici Judæos.* Quod ſi placet linguæ Hebraicæ dignitatem ex Hebræorum gente dimetiri, non video item, quare potius ex hoc tempore eam repetamus, quo ubique terrarum attrita eſt, & humillimæ conditionis, quam ex eo, quo ceterarum omnium clariſſima extitit. Dein nihil ne divina origo, aut uſus ad linguæ dignitatem faciunt? Nihilne ad nos pertinet ſacroſanctus bibliorum fons, ut cuncta Hebræorum ſcripta ad unos Judæos ſpectare merito dici queat? Quæ ſingula, quamquam ita ſunt aperta, ut res nulla diſputatione egere videatur, tamen ſunt a nobis longius adhuc diducta oratione perſequenda. Itaque non עברית *Hebraica* primum hæc lingua propterea appellatur, quod Heberum, aut Abrahamum, a quibus juxta binas diſſentientes ſententias dicti ſunt עברים *Hebræi*, auctores habeat,

(1) Apud Sennerti *Diſſert. de ling. Heb.* præmiſſ. eius *Hebraiſmo.*

ſed quia aut in Heberi familia incorrupta remanſit, aut ab Abrahamo עברי *transfluviali* retenta. Altius enim, quam ab horum Patriarcharum temporibus illius exordium repetendum eſſe monent eruditi fere omnes, conſtituentes merito hanc ipſiſſimam eſſe הלשון האלהים, ut verbis utar R. Jehudæ Levitæ (1), הברואה אשר למדה האלהים לאדם ושם על לשונו ובלבו *linguam Dei creatam, quam docuit Deus Adamum, & poſuit ſuper linguam eius, & in corde eius.* Confer ſcriptores, qui linguæ Hebraicæ præ Græca, Chaldaica, aut alia qualibet antiquitatem, & primatum inviĉtiſſimis momentis oſtenderunt (2). Quis autem digne non æſtimet linguam, quæ Deo auĉtore, & creatore gloriatur? Ob hoc enim eam בּרואה *creatam* vocat R. Jehuda, ut Muſcatus exponit (3), כי איננה מוסכמת מבשר ודם כיותר הלשונות *quoniam non eſt illa inſtituta a carne, & ſanguine, ſeu ab hominibus, ut reliquæ linguæ*; unde & mundo ipſi coæva, & omnium linguarum mater jure prædicatur. Verum an forte eam Deus Adamo tantum infudit,

(1) Cozri *Parte IV.* §. 25.

(2) V. Mayer. *Philol. S. Part. I.*, Pfeiffer. *Exercit. de Lingua Protoplaſtor.*, Holmium *de primæva l. H. antiq.*, Hulſium *de l. H. origine*, Junium *de l. H. Præſtantia, & Antiq.*, Bartolocc. Tom. III. *Bibliot. Rabb.*, Calmet *de ling. primæva*, Foſſium *Diſſ. de l. Eberina prima contra Huetium*, Natal. Alex. *Hiſt. Eccl. Vol. I. Æt. M. II. Diſſ. V. Prop. IV.*, Walton. *Appar. Bibl. Proleg. III.*, Steph. Morinum *Exerc. de l. primæva*, Vorſt. *Diſſ. de lingua omnium prima*, alioſq. apud Wolf. *Bibliot. Heb. Vol. I. p. 622. ſq. & Vol. IV. p. 308. ſeqq.*, Carpzov. *Crit. S. V. T.*, & Simonis *Introd. Gram. Crit. in l. H. Cap. I.* §. 4.

(3) Peruſc, ſeu Comm. in h. l.

ut ipſe interim alio idiomate loqueretur? Quod æternum erit linguæ Hebraicæ decus, hac creat Deus cœlum, & terram. Hac Adamum, & ceteros Patriarchas, Moſem, & reliquos prophetas alloquitur. Hac una ſuam ipſis voluntatem, divinaque aperit myſteria. Hac demum ſacroſanctum quatuor litterarum nomen Moſi manifeſtat, δεκάλογον digito conſignat, & divinam legem exarari jubet, quæ ipſi τῆς לשון הקודש *linguæ ſanctiſſimæ* nomen promeruerunt. נקרא לשון הקודש, inquit apud Ephodæum R. Moſes Nachmanides (1), מפני שדברי התורה ונבואה וכל דברי קדושה כלם בלשון ההוא נאמרו והוא הלשון שהקבה יתברך שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל אלהים צבאות ושם יו״ד ה״א והשם הגדול ומיוחד ובו נברא עולמו וקרא שמות השמים והארץ וכל אשר בם ומלאכיו וכל צבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם יצחק ושלמה הולתם *Vocatur lingua ſancta, quia verba legis, & prophetiæ, & omnia verba ſanctitatis cuncta hæc lingua illa dicta ſunt. Hæcque eſt lingua, qua Dominus ſanctus benedictus locutus eſt cum prophetis ſuis, & Eccleſia ſua*: ego, & non erit tibi, *& reliqua verba legis, & prophetiæ, & in ipſa appellatus eſt nominibus ſanctis El, Elohim, Tzevaoth, &*

(1) Apud Ephodæum, ſeu R. Peripoth Duràn in *Maaſséh Ephòd* Cap. XXXIII. MS. ſervatur in hac Regia Taurin. Bibliot. & eſt inter cod. Hebraicos cod. XCVI. A 11. 21.

Digitized by Google

nomine Jod He (*Jah*), *& nomine magno, & peculiari ipſi* (*Jeoàh*), *& in ipſa creatus eſt mundus eius, vocavitque nomina cœli, & terræ, & omnium, quæ in eis ſunt, & angelorum, & omnis exercitus ſui: omnibus his nomen impoſuit, Michael, & Gabriel in hac lingua, & in hac vocavit nomina ſanctorum, qui in terra fuerunt, Abraham, Iſaac, & Scelomò, & ceterorum.* Non eſt igitur cur dubitemus, num ratione ſuæ originis, & Dei ore ſuo Hebraicam linguam ſanctificantis hæc לשון אלהית *lingua divina* appellari queat, aut לשון יהוה *lingua Domini*, quo eam nomine inſigniri teſtatur Petrus Vignalius (1) Regius olim harum litterarum in Pariſienſi Academia Profeſſor. Nec ſi ea primum loquentes reſpicimus, lingua Hebræorum, ſed Adami potius (2), ac Sethi, ceterorumque Patrum nomine nuncupanda eſſet; nam eam, ut ſuperius dictum eſt, non Hebero primum, aut Abrahamo, ſed primo homini infuſa fuit, quam omnes uſque ad Heberum babelica ætate, aut uſque ad Abrahamum ipſum ſanctiſſimi poſteri integram, & puram omnino retinuerunt. Porro quia aut in Heberi familia juxta nonnullos ſervata eſt, aut illam juxta alios Abraham עברי *Hebræus*, ſeu *Transfluvialis* ad poſteros demandavit, lingua illa, quæ antea

(1) In *Maamar*, ſeu *Sermone de linguæ ſanctæ Antiq.*, *& Præſtantia.*

(2) Optime comm. Lightfoot Erubhim, ſeu Miſcellan. Cap. XXX. *Alia commendatione lingua hæc non eget, quam quæ ei propria eſt, eſſe ſcilicet quoad ſanctitatem linguam Dei, quoad antiquitatem vero linguam Adami. Deus enim illam invenit primus, Adam primus uſurpavit.*

Digitized by Google

tea communi tantum nomine שפת כל הארץ *labii univerſæ terræ* indigitabatur, cœpit עברית *Hebraica* nominari (1). Diſpicienda ergo ne hæc lingua ob tantum nomen, quod ab Hebero, aut Abrahamo viris ſanctiſſimis obtinuit? Dein etſi ex eorum poſteris, qui Hebræi dicti ſunt, Hebraica diceretur, an contemnenda erit, quia peculiaris evaſit populi electi, ſoliuſque, qui Deum corde vereretur? Tantum hoc abeſt, ut potius multum illi ex tanto populo dignitatis accedat. Florentiſſimus enim tunc hic erat, in peculiare Dei patrocinium ſuſceptus, bello, ac pace undique clarus. Hebræorum autem nomen ubique olim glorioſiſſimum fuit, ex quibus tandem, & quibus primum ſalus facta eſt; nam & Chriſtus Hebræus fuit, atque ex hoc genere primi chriſtianæ religionis proceres a Chriſto ἀποςόλοι *miſſi* innotuerunt. Ex quo illud quoque intelligitur & nomen hoc ſummopere Deo acceptum fuiſſe, qui divinam illis præ ceteris gentibus tradidit legem, expectatæque reparationis cuncta revelavit arcana, ſeligens jugiter prophetas natione Hebræos uſque ad Jeſum noſtrum verum τὸν χρίςον, per quem ceu æternam ſui mentem noviſſime tandem homines eſt adloquutus. Nunc quidem divino Numine pœnas infidelitatis repetente univerſus Hebraicus populus attritus

(1) Aug. *de Civ. Dei* Lib. XVI. Cap. XI. *Quia ergo in illius* (Heber) *familia remanſit hæc lingua, diviſis per alias linguas ceteris gentibus, quæ lingua prius humano generi non immerito creditur fuiſſe communis, ideo deinceps Hebræa eſt nuncupata.*

eſt, ubique extorris, & miſer. At quid inde ignominiæ ſanctiſſimæ linguæ accedit? Attriti ſint Judæi, exoſi, omnibus inviſi, omni dignitate, & ſplendore Dei judicio expulſi; non ob id eſt eorum ignominia ad Hebraicam linguam protrahenda, ſed in mirum potius eius uſum intendentes animum toto eam adfectu venerari, atque æſtimare debemus, quod nobis pandat omnem ſapientiam divina apud Hebræos providentia ſervatam. Quis Græcorum linguam negligendam putet, propterea quod attriti ſint Græci, turpique ſervitute devincti? Immo eam utiliter addiſcimus, ut quæ omnium fere ſcientiarum ſive auctores, ſive excultores ſolertiſſimi Græci ſuis ſcriptis prodiderunt, in uſum noſtrum trahamus. Atqui eadem plane ratione, qua apud Græcos humana, apud Hebræos omnis divina ſapientia ſervata eſt.

Etſi quoque deſiit hæc lingua Hebræis eſſe vernacula; nec enim hodierni Hebræi Hebraica lingua niſi in ſacris utuntur, cuiuſque regionis, in qua degunt, idiomati ſeſe accommodantes. *Loquuntur illi*, inquit Morinus (1), *Gallice, Germanice, Italice &c. pro ratione locorum, in quibus naſcuntur, & habitant; ceteras linguas, Hebræam præſertim omnes ignorant, præter pauciſſimos, qui illam a præceptoribus edocentur, ut latinam, græcamque nos Europæi.* Et longe ante Morinum Theodoretus (2): Τὰ Εβραίων παιδία οὐ τῇ Εβραίων

(1) Exercitat. Biblic. Lib. I. Exerc. VI. Cap. III, n. 8. V. & Lightfoot loco prox. commem.
(2) Quæſt. in Gen. Int. 61. Tom. I. p. 48.

ἐςὶν εὑρεῖν ... κεχρημένα φονῇ, ἀλλὰ τῇ ἐκείνων παρ' οἷς ἐγενήθησαν *Hebræorum pueros nullos reperire eſt Hebraica dictione loquentes, ſed eorum, apud quos nati ſunt.* Vix attriti ſunt, ac diſperſi Judæi, quod eorum teſtimonio imminuta quoque eſt eorum lingua, nec ſolum radicum copia, ſed & uſu apud ſuos defecit: מצא אותה מה שמצא נושאיה נתדלדלה בדלותם וצרה במיעוטם *accidit illi, quod accidit ſuſceptoribus, ſeu ſubiectis eius, attenuata eſt in attenuatione ipſorum, & anguſta facta eſt in imminutione eorum* (1). Ita ipſi iidem fatentur ſe hodierna die huius linguæ adfectiones, verborum vim, vocalium ſonum, ipſumque adeo lectionis modum ignorare, quorum catalogum, ut & ceterorum omnium de Hebræorum ignorantia agentium nobis exhibet Chriſtophorus Wolfius (2). Unum ipſe ibi afferam clariſſimum Hebræorum grammaticum R. Peripoth Duran a Mahaſsèh Ephòd Ephodæum vulgo appellatum, quem Wolfius non attulit, etſi aliis enucleatius ſuorum inſcitiam ex Maimonide præſertim perſequi videatur. Ipſe itaque Cap. VII. ſui Mahaſsèh (3) ita fuſa oratione ratiocinatur: וכתב הרב במורה על השם המפורש ואפשר שיורה כפי הלשון אשר אין אתנו ממנה היום אלא דבר מועט וכו׳ וכתב עוד פ״ סז חלק ראשון שאנחנו היום בלתי יודעים לשונינו . . . וזה כי אחר שגלו אנשים ונפוצו

(1) R. Jehuda Lev. *Cozri* Par. II. §. 68. Eadem pene verba ab eo mutuata vide ſub init. Cap. VII. *Maaſsèh Ephod.*

(2) Bibliot. Hebr. Vol. II. p. 1094. & 1099.

(3) V. MS. Taur. cod. XCVI. fol. 29. col. 1.

אנה ואנה בין גויי הארצות הסתפקו בלשונות
הגויים ההם והניחו לשונם הנבחר וישכחוהו וכמו שאמר
ויתערבו בגויים וילמדו מעשיהם והנה בשבעים שנה
של גלות בבל שכחו קרוב לחצי העם לשונם . . .
ואינם מכירים לדבר יהודית ואם בזמן ההוא הקצר
קרה להם זה ומה גם עתה בגלות הארוך הזה אשר
אבדו ספרינו וחבורינו רשע האמות הסכלות ואבדו
החכמות הרבות *Et ſcripſit Doctor in More* (1) *de Scem Hemphoraſc: fieri poteſt, ut doceat juxta linguam, ex qua non eſt nobiſcum hodie, niſi parum; & adhuc ſcripſit Cap. LXVII. Partis I., quod nos hodie non ſumus periti linguæ noſtræ . . . . Et hoc, quia poſtquam viri exularunt, & diſperſi ſunt huc, & illuc inter gentes regionum, occupati tantum fuerunt in linguis illarum gentium, & reliquerunt linguam ſuam electam, & obliti ſunt eius; atque ut dictum eſt*: immiſcuerunt ſe gentibus, & didicerunt opera eorum; *& ecce ſeptuaginta annis captivitatis Babylonicæ oblita eſt fere dimidia pars populi linguam ſuam, nec ſciebant loqui judaice; ſique eo tempore tam brevi contigit illis hoc, quid dicendum contigiſſe nunc in captivitate hac longa, in qua perierunt libri noſtri, & ſcripta noſtra impietate nationum ſtultarum, & perierunt ſapientiæ multæ.* Et ſane præter Buxtorfium (2) teſtis eſt graviſſimus R. Leo Mutinenſis in italica ſua præfatione ad גלות יהודה Ghelud Jehudàh (3) Judæos nunc, qui Robitim, ſeu Magiſtri ſunt, דקדוק, vel

(1) Part. I. Cap. LXI.
(2) Synag. Jud. Cap. VII.
(3) Eſt Diction. Heb. Ital. Biblic. V. ej. teſtim. infer. allatum.

grammaticam inſtitutionem in pueris inſtituendis omnino negligere; commemoratuſque jam Ephodæus capite ſui Mahaſsèh Ephòd XXXII. (1), nec in ipſo lectionis modo, & vocalium ſono, qui antea obtinuerat, eruditos ſuos concedit: לא התשוב כי אנחנו היום בקיאים בקריאת הכתוב ובתנועות האותיות על דרך שהיה אצל הקודמים מאנשי הלשון העברי *Ne putes nos hodie peritos eſſe lectionis ſcripturæ, & punctorum litterarum juxta eum modum, qui erat apud priores ex viris linguæ Hebraicæ.* Florere contra magis videtur apud chriſtianos Hebraicarum litterarum ſtudium, totque poſtremis hiſce ſeculis grammatici, & lexicographi, tot Hebraicæ philologiæ undique doctiſſimi viri apud nos reperti ſunt, ut facilius certe accidat e noſtris Hebræos, quam ex Hebræis noſtros linguæ ſanctæ cognitionem exquirere. Quid vel unos Buxtorfios memorem? Quis eſt Hebræorum, qui aut elapſo, aut ineunte etiam hoc ſeculo floruerint, qui ſe eis in dignoſcenda, illuſtrandaque Hebraicorum verborum natura æquiparari queat? Scaligerum audi virum eruditiſſimum cum doctiore Rabbino Buxtorfium Patrem comparantem: *quum ſit*, inquit (2), איש יהודי מאבותיו, *tamen ita aliquando* ἰδιωτικῶς *loquitur, ut non judæus, ſed tiro quidam de chriſtianis eſſe videatur . . . Profecto oportebat eum non ad Rabbinorum ſuorum, ſed tuos pedes didiciſſe. Sane ille multa a te, tu nihil ab eo*

(1) Taurin. MS. fol. 110. col. 2.
(2) Epiſt. CCXLIV. p. 481., quæ eſt ad ipſ. Buxtorf. Loquitur autem de David de Pomis, & eius lexico. V. & epiſt. 243.

diſcere potuiſſes. Igitur ſi uſum, exercitationem, & peritiam huius linguæ reſpicimus, aut eius dignitatem ex gente ſive ea loquente, ſive quomodocumque perita deducimus, non eſt, cur ex eo, qui hodie apud Judæos extat, Hebraicarum litterarum uſu, & peritia decus hæ ſuum amittant, aut linguam ſanctam Hebræorum potius, quam Chriſtianorum nomine appellemus.

Non eo tamen hæc attuli, quo demonſtrarem non eſſe etiam inter Hebræos viros hanc linguam aptiſſime edoctos, aut eius cognitionem penitus inter eos poſtremis hiſce temporibus defeciſſe. Nam merito ab auctore פתח דברי Pedach Devarai Grammaticos ſuos commendari puto, quod Hebraicam linguam poſterioribus ſeculis corroborarint (1): כי במעט נשתכח הלשון *quia paullulum jam abfuerat, quin lingua oblitaretur.* Præſertim vero dignus R. Jehuda Chiug multis viſus eſt, quem præ ceteris ob reſtitutam Hebraicarum litterarum puritatem R. Abraham ben Dior levita in Sepher Hakkabbalàh, ſeu libro traditionis prædicaret (2). ר׳ יהודה בר דוד פאסי הנקרא חיוג שהעמיד לשון הקודש על בוריו אחר שנשכח בכל הגולה *R. Jehuda filius David Paſi dictus Chiug, qui conſtituit linguam ſanctam in puritate ſua; poſtquam oblivioni data fuerat in univerſa captivitate.* Nunquam tamen præſtare potuerunt viri ſolertiſſimi, ut ad fami-

(1) V. integ. ej. Teſt. apud Morin. Exercit. Bibl. lib. 1. Exer. VI. Cap. IV. num. 8.

(2) Sub finem, ubi de R. Jehuda Grammatico.

liarem illa ſuorum uſum reduceretur, eamque peritiam, quæ olim obtinuerat. Et ſi illud conſequi viſi ſunt, quod inficiari nos nulla ratione poſſumus, ut allatis præſidiis viri inter ſuos Hebraice doctiſſimi florerent, quot rurſus hi ſunt, quinam eorum uſus, aut quæ demum recens inducta Hebraizandi via? Si in ipſorum copiam inquiris, vereor vehementer, ut ipſis illud Aben Eſræ accommodari queat: אחד ממשפחת ושנים מקרתא *unus ex familia, & duo ex civitate*. Et ſapientiores ii ſunt; nec alius huius linguæ uſus, ſi nonnullas voces excipias, quas patrio cuilibet ſermoni immiſcent, a parentibus in filios emanatas, eſt apud eos a noſtro, atque ab eo, quem eruditi faciunt; quamobrem & a nonnullis hæc lingua vocatur לשון הלימודים *lingua eruditorum* (1). Recentiores porro Hebræi communem & ipſi ſequuntur eruendæ dictionum naturæ, & ſignificationis rationem, ut patet ex commemorata jam præfatione R. Leonis Mutinenſis ad ſuum Ghelud Jehudàh: non minus hærent aliquando & ipſi, dubii, incertique, & ſæpe in explicatione vocum diſſentiunt; quæ ſingula fuſe in biblicis ſuis Exercitationibus demonſtravit Morinus. Quot innumera loca aſteriſco notavit in Hiſpanica Bibliorum translatione R. Abrahamus Uſque, quo dubia, incerta, & varia pro ſententium varietate vocum Hebraicarum ſignificatio indigitaretur? Nec

(1) V. cit. Petri Vignalii ſermon. *de ling. H. præſtantia*, ubi & de variis Heb. ling. nominibus agit, & Guarin. *Præf. ad Gram. Heb. Ch.*

enim aliud hoc aſteriſco innuere is voluit, ceu in præfatione monet: *y es de notar que en los legares donde ſe viere eſta eſtrella * es ſeñal que ay duda en la declaracion del vocabulo y alguna vez diverſos pareceres.* Jam vero chriſtiani optimam quamcunque *Hebraizandi* viam, ſive communem a Schultenſio adverſus Guſſetium ſtatutam (1), ſive novam ipſius Guſſetii (2) ſequuti Hebraicarum radicum, & dictionum naturam, & vim ex veteribus Græcis præcipue verſionibus, ex Chaldaicis Thargumim; ex affinibus, & cognatis linguis orientis, ex collatione locorum ſimilium ſummopere illuſtrarunt. Quæ autem Rabbini, doctioreſque Hebræorum ad verborum explanationem ex ſuorum veluti traditione afferunt, cuncta, quantum fieri potuit, ex antiquiorum præcipue ſcriptis in uſum noſtrum vindicavimus. Quum ergo communia nobis ex æquo cum Hebræis ſint hæc ſubſidia, & fontes, unde omnis huius linguæ ſcientia eruitur, & utrique ex his illuſtrandæ huic linguæ ſtudeamus, quid peculiarem tantum Hebræorum eam dicimus, unique ipſorum ſive ori, ſive ſtudio addictam?

Sane non video ipſe, cur minus nos Hebraicarum litterarum ſolliciti eſſe debeamus, aut ad Hebræos eas magis, quam ad chriſtianos ſpectare exiſtimemus. Solvit ne Chriſtus divinum fœdus, ut nihil

(1) In *vetere, & Regia via Hebraizandi* 4. Lugd. B. 1738.
(2) Præf. ad *Commentarios lin. Heb.*

hil propterea ad nos pertinere dicatur? Nihil ne ad nos pertinent prophetiæ, nil Patriarcharum, ac Sanctorum geſta, nil ſacramenta, ac ſacri ritus, quæ omnia ad evangelica tempora referebantur, & ſingula ad noſtri pariter inſtructionem conſcripta teſtatus eſt Paullus? Nil uno verbo ſacroſanctus Hebraicus Bibliorum codex, quo ea cuduntur? *Multum a vero aberrant*, inquit recte Waltonus (1), *qui de Hebræis codicibus ita loquuntur, quos Judaicos vocant, quaſi ad Judæos tantum pertinerent, non ad* Eccleſiam *Chriſti*. Atque ante Waltonum doctiſſimus Mariana longe & ipſe aliter ſenſerat. *Sit itaque fixum*, ait (2), *non minus ad Eccleſiæ curam Hebraicos, & Græcos codices, quam Latinos pertinere*. Immo quoniam reprobans Deus Judæos nos vocavit hæredes teſtamenti ſui, facti nunc nos veri Iſraelitæ non carne quidem, ſed ſpiritu, ut olim demonſtrabat Apoſtolus, uni quoque ſumus modo divini fœderis, atque originalium verborum cuſtodes. Hebræi autem capſarii quidem ſunt, ſed capſarii noſtri, nec ſibi, ſed nobis ſacrum codicem ſervant. *Nec aliter jam portant Judæi ſcripturam*, ait idem Waltonus (3), *quam cæci ſpeculum; in quo alii multa vident, ipſi nihil*. An abſque Hebraica lingua primigenios textus, unde omnes verſiones emanarunt, evolvere, interpretari, quæque pandunt documenta, nobiſmetipſis, & aliis referare

C

(1) Appar. Biblic. Proleg. VII. n. 6.
(2) Tractat. *de Vulg. lat.* Cap. IX. apud eund. Walt. ib.
(3) Commem. ſuperius loco.

potuiſſemus? Eam ne linguam nihil ad nos pertinere aſſeremus, quæ eſt reparationis noſtræ, auguſtique cuiuslibet myſterii ſacrarium, ſanctiſſimum divini beneplaciti, verbique inſtrumentum? Quo ergo meliori jure divina oracula, & Hebraicum Bibliorum corpus ad nos ſpectare, non ad Hebræos credimus, eo maiori contentione, ac ſtudio in Hebraicas litteras nobis incumbendum eſt, quibus illa hucuſque puriſſime cuſtodiuntur. An Hebraicum nomen execraris? Quamquam glorioſiſſimum eſt, tamen alia hæc lingua nomina communi jam judicio obtinuit, quæ ſingularem tibi eius exiſtimationem concilient. Voca, ſi placet, לשון האלהים *linguam Dei*; nam & Deum, ut vidimus, auctorem habet, ſuoſque ſervos ea jugiter adloquentem. Lubet ne appellare לשון הצדיקים *linguam Juſtorum*, לשון אדם *linguam Adami*, לשון המלאכים *linguam Angelorum*? Singulæ ei appellationes iſtæ optime congruunt. Si ex peculiari populo eam denominari non vis, commune & ipſa in ſcriptura nomen habet שפת כל הארץ *labii univerſæ terræ*, quo a Patriarchis antiquitus appellabatur. Quid plura? Clariſſimus eſt titulus לשון הקודש *linguæ ſanctæ*, quo communiter decorari ſolet; propterea quod non ſolum Deum auctorem habeat, aut de divinis rebus, myſteriiſque agat, ſed & peculiaris ſit populi ſancti: Quo intelligimus eam nunc non Judaicum populum, qui de paterna domo expulſus, ut verbis utar Agobardi Lugdunenſis Archie-

piſcopi (1), nobis electum quondam ſuum nomen juxta Iſaiæ vaticinium (2) dimiſit, ſed nos quammaxime decere, οἵ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς Θεῦ (3), *qui aliquando non populus, modo autem populus Dei* ſumus, γένος ἐκλεκτὸν *Genus electum*, ἔθνος ἅγιον *Gens ſancta*, λαὸς εἰς περιποίησιν *Populus in vendicationem*, vel *acquiſitionis*, ut habet Vulgatus interpres.

CAP. II.

Fruſtra Hebraicar. litterarum uſum, & præſidium quæri in Hebraicis codicibus intelligendis, qui corrupti ſunt, indigni prorſus, qui ut authentici a chriſtianis Theologis conſulantur.

Potiſſimum Hebraicarum litterarum uſum in conſulendo Hebraico Bibliorum fonte, unde verſiones prodiere, merito eruditi omnes collocarunt; quamobrem mirandum adeo non eſt ab illis neceſſario veluti eos arceri, qui Hebraicum textum Judæorum præcipue malitia, & fraude corruptum putant, indignum plane, quem conſulamus. Nec enim video, qui Melchior Canus, aliique, poſtquam primigenium Textum impurum ſtatuerint, multa adhuc de harum litterarum utilitate ad ſcripturarum interpretationem prædicent. Nam etſi multiplex eſt earum

(1) Lib. *De Judaicis ſuperſtitionibus* N. XXII. pag. 91. Oper.
(2) Iſai. Cap. LXV.
(3) I. Epiſt. Petri Cap. II. v. 10. & 9.

uſus, atque undique patens, omnis tamen, qui in Theologia præcipue fit, ab integritate fontis quodammodo pendet, atque ita ea continetur, ut ea ablata totus fere corruere videatur. Verum errant, qui ſic ſentiunt, eoque minori jure patiuntur ſe a lingua ſancta abduci, quo clarius hac eorum ſententia non divina ſolum providentia, ſed & Eccleſiæ ſollertia impetitur, nutat omnis Vulgatæ auctoritas, totumque evertitur fidei noſtræ adverſus incredulos fundamentum. Hebraicus ne textus corruptus? Quæ eſt ergo Vulgatæ noſtræ translationis authentia, dum eam αὐθεντικὴν, ſeu corruptis ſuis fontibus conformem declararunt Tridentinæ Synodi Patres? Quæ fides, & auctoritas, ſi ad corruptos fontes collata ea eſt (1), & correcta? Nam, *cum variare reperta eſſent Vulgatæ verſionis exemplaria*, inquit Lucas Brugenſis (2), *adhibita ſunt Hebræa, & Græca, ... ut dignoſci poſſet, quæ exemplaria lectionem ſervarint germanam.* Si in rebus parvi momenti vitium contigit in Hebræo textu, quem corruptum propterea appellas, quid de Vulgata ipſa, & ceteris omnibus verſionibus dicemus, quas eiuſmodi erratis ſæpe ſcatere eruditiſſimi quilibet noſtrorum interpretum obſervarunt? Atque recte olim Simonius arguebat (3), ſi propter eiuſmodi vitia abiiciendus primigenius textus foret, abiiciendas quoque interpretationes omnes, nullumque

(1) Præf. ad Lector. Vulgatæ præmiſſam.
(2) Epiſt. Dedicat. in ſuas *Notationes* ad Vulg.
(3) Præf. ad *Hiſtor. Crit. V. T.*

tandem ſcripturæ exemplar ſuperfuturum. Sed & quare potius Hebraicum textum accuſes, quum a verſione differt, non video. An interpretes adſiſtentem habuere divinum ſpiritum, divinaque inſpiratione factæ ſunt verſiones, ut nullibi errare ipſi potuerint? At *quid juvat*, ait Mariana (1), *poſt tot ſecula novo commento novos prophetas comminiſci?* Aliud eſt teſte Hieronymo (2) vatem eſſe, aliud interpretem; nec ulla ſeptuaginta viri, quidquid ſenſerint nonnulli Patres, divina inſpiratione acti ſunt, nec Hieronymus ipſe, ut luculenter inferius animadvertemus. Utrum ergo facilius erit? Corruptum Hebraicum textum, quum a verſione diſcrepat, an hallucinatum interpretem, dum aliter vertit? Hæc ad tuendam olim Hebraici codicis integritatem monebat R. Joſeph Albo (3): ואם נמצאת התורה באומות אחרות על זולת הנוסח אשר בידינו או באיזה שנוי בקצת דברים הנה השנוי ההוא נפל מצד המעתיקים לאומות ההן שלא היו בקיאין בדת *& ſi repetitur lex, quæ eſt apud ceteras gentes, diverſa ab exemplari, quod eſt in manibus noſtris, aut in ulla mutatione in aliquibus verbis, ecce mutatio iſta cecidit ex parte translatorum, ſive interpretum illarum nationum, qui non ſat fuerunt in ea exercitati.* Multa autem ſuadent facilius verſiones ipſas vitiari, & mendum in translationes, quam in primigenium textum irrepere potuiſſe. Ut

(4) Tract. *De Vulg. Lat.*
(5) Præf. *in Pentateuch.*
(3) Lib. *Hikkarim* Parte III. Cap. XXII. apud Hotting. *Theſ. Philol.*

enim optime obſervat Witaſſe (1), maior Hebraicorum bibliorum, quæ ceteris futura erant fundamento, Deo cura videtur eſſe debuiſſe; maior quoque fuit fidelium erga ipſos ſcripturæ fontes a Sp. S. profectos reverentia; ſciolorum vero audaciam, unde multa errata repeti queunt, veroſimilius eſt in verſiones potius, quam in Hebraicum ipſum textum graſſatam eſſe. Demum interpretes etiam religioſiſſimi ſive ad explicandum, ſive ad connectendum primigeniorum verborum contextum ſolent exoticum quidpiam ſacro textui inſerere, virgulis, vel apicibus, ſive etiam vario caractere inſerta a textu diſtinguentes. Utrum tu facilius dixeris? Mutilari Hebraicum textum, an vero typographorum incuria huiuſmodi apices, & virgulas omitti, atque interpretum tandem verba pro vero textu recipi? Adeo facile hoc contingere poteſt, ut doctiſſimus Hieronymus ab Oleaſtro, etſi interpretes, eorumque translationes damnare non auderet, hoc tamen ſummopere in eis exoptarit, *ne, quod de ſuo ſupplent, textui ſacro inſererent, quantumcumque illud virgulis, aut apicibus a textu diſtinguerent* (2). Equidem hæc ſingula tantam vim in Auguſtino habuerunt, ut, quamquam ipſe eſſet LXX. verſionis tenaciſſimus, cum tamen in Jonam expendit (3), legendum ne foret *tres dies* juxta Hebræum, an juxta LXX. Interpr. 40. *dies*, Hebrai-

(1) Tract. Theol. Q. I. Ar. V. Reſponſ. ad *Quar.* 10.
(2) Præf. ad lect. præmiſſ. Comm. *in Pentat.*
(3) Lib. II. de Doct. Chr.

cum potius textum incorruptum, & ſequendum putavit. Hieronymus item in Hebraicis ſuis quæſtionibus ſuper Geneſim contendit illud (1) *exeamus in agrum*, quod LXX., Vulgata, & ipſe Samaritanus textus habent, non ullam inferre in Hebraicum textum lacunam, & mutilationem, ſed quoddam eſſe potius interpretum additamentum, quod ipſe omnino improbat; etiamſi ibi in primigenio textu quædam piſcha extet, qua additio illa ad ſenſus perfectionem exquiri videatur. Quamobrem Hieronymi ipſius ſententia non ſtatim temere eſt Hebraici codicis lectio ob quarumlibet verſionum, ipſiuſque adeo Samaritani textus diſſidium corruptionis accuſanda; ſed mendum, & tota diſcriminis cauſſa in verſiones, & ipſum Samaritanum textum reiicienda. Ex quo illud facile intelligitur, falſum admodum eſſe Morinum, qui ex diſcrepantia Hebraici codicis cum Samaritano illius integritatem inficiabatur. Porro eo magis hoc nobis a Morino concedendum eſt, quo apertius jam omnibus conſtat, maiorem Hebræis fidem, quam Samaritis eſſe adhibendam. Ut enim illi ſunt minimæ cuiuslibet dictionis tenaciſſimi, ita hi quædam textus verba certo immutare non dubitarunt, & Garizim pro Ebal obtrudere, quo ſacri eorum montis dignitas, & divina conſtitutio oſtenderetur. Immo ubi ſenſus non adeo perſpicuus fuit, integros etiam eos verſus

(1) Gen. IV. 8.

appoſuiſſe recte obſervat Richardus Simonius (1), qui exemplum affert ex Exodo (2) luculentiſſimum. Nam quum in textu Hebræo-Judaico extet habitationem filiorum Iſrael fuiſſe in Ægypto annorum 430., Samaritani, quibus viſum eſt, ſi de ſolis illud filiis, non item parentibus ſumimus, non ſat recte dictum id fuiſſe; hoc, ut nunc legimus, additamentum in eum locum inſtituerunt, quo clarior, atque abſolutior textus redderetur: ࠅࠌࠅࠔࠁ ࠁࠍࠉ ࠉࠔࠓࠀࠋ ࠅࠀࠁࠅࠕࠌ ࠀࠔࠓ ࠉࠔࠁࠅ ࠁࠀࠓࠑ-ࠊࠍࠏࠍ ࠅࠁࠀࠓࠑ-ࠌࠑࠓࠉࠌ ࠔࠋࠔࠉࠌ ࠔࠍࠄ ࠅࠀࠓࠁࠏ ࠌࠀࠅࠕ ࠔࠍࠄ *& habitatio filiorum Iſrael, & patrum eorum, qui (vel qua) habitaverunt in terra Canaan, & in terra Ægypti, fuit annorum 430.* Jam vero hoc demonſtrat Samaritanos multum ſibi in addendo, ſupplendoque primigenio textu indulſiſſe, non vero evincit mendoſum, ac mutilum hunc eſſe, atque ex illo propterea emendandum, quod Morinus contendit. Sed etſi in nonnullis parvi momenti, ut ea ſane ſunt, in quibus bini hi codices diſſentiunt, lectio codicis Samaritani præferenda veroſimiliori ratione videretur, ut Richardo Simonio Gen. II. viſum eſt (3), ubi in Hebræo textu legitur perfeciſſe Deum opus ſuum ביום השביעי *die ſeptimo*, in

(1) V. Hiſt. Crit. *V. T.* Lib. I. Cap. XII.
(2) Cap. XII. 40.
(3) Hiſt. Crit. V. T. Lib. I. Cap. IX.

in Samaritano vero: ࠁࠉࠅࠌ ࠄࠔࠔࠉ *die ſexto; unde melior*, inquit ille, *ſenſus exurgere videtur*, præcipue cum Samaritanam lectionem LXX., & Syrus etiam interpretes confirment, non illud tamen ſequeretur corruptum dici oportere ob id Hebraicum textum, aut ipſi Samaritanum univerſim anteponendum eſſe, quod olim Morino placuit. Nam ſi corruptus non eſt ob variantes lectiones, quas habet Hebraicus textus, nec ipſi propterea anteponi Samaritanus debet, quod variantes lectiones ille habeat, quibus hic caret, quod adverſus eundem Morinum Simonius tuebatur (1), non video, quare in his locis, quæ ad variantes lectiones unius, eiuſdemque textus (quoniam & textus Samaritanus textus Hebræus eſt) referri facile poſſunt, corruptus Hebraicus codex effingi queat.

Si vero in rebus fidei, & morum corruptum primigenium textum putas, corrupta pariter erit, non dixerim, LXX. interpretum translatio, aut Samaritanus textus, ſed & ipſa Vulgata editio, quæ in his Hebraico textui, ut cuilibet attendenti patere poteſt, reperitur omnino conſentanea. Quocunque ergo modo te explices, non ſat Vulgatæ ipſius honori, auctoritatique videris conſulere, qui Hebraicum codicem vitiatum contendis. Porro qui ſunt, qui corruperunt? Dic & quo tempore, quo loco,,

(1) Ead. Hiſt. Crit. lib. 1. Cap. XI.

ſeu quos textus in ſcripturis corruperint? Judæos ne graviſſimi huius ſceleris accuſas, viros paternarum traditionum, receptæque religionis tenaces adeo, ut millenas vel unius apicis corruptioni mortes anteponere teſtes habeamus Joſephum Flavium (1), Philonem (2), immo & experientiam ipſam? Voluerunt ne omnes, an dumtaxat nonnulli? Si primum dicis, vide, num veroſimile ſit omnes iniquos in tantum crimen conſpiraſſe, quin aliquis repertus ſit vir timens Dominum, qui reluctarit, & ceterorum auſui impiiſſimo reſiſteret. Si nonnulli; quomodo potuerunt ii eos codices vitiare, qui aliorum manibus terebantur nefas eiuſmodi abhorrentium? Qui etiam nonnulli infinitos codices undecunque fuſos corrupere? *Abſit*, inquit Auguſtinus (3), *ut prudens quiſpiam vel Judæos cuiuslibet perverſitatis, atque malitiæ tantum potuiſſe credat in codicibus tam multis, & tam longe, lateque diſperſis.* Hebræos ne corrupti ſacri codicis accuſabimus, quos conſtat, ne ille corrumperetur, incredibilem quovis ſæculo ſollertiam adhibuiſſe? Nec enim alio tendebat Maſora immanis Judæorum labor, quo libros non ſolum, aut ſectiones bibliorum, ſed cuiuſvis ſacri libri litteras, apices, initium, finem, & medium, & quævis minutiſſima adnotarunt, quam ut omnis ſacri contextus corruptio præcaveretur (4). Sed quo eos tem-

(1) Lib. I. contra Appion.
(2) Apud Euſeb. Lib. VIII. C. VI. & VIII. V. & Urſin. Antiq. Heb. Schol. Acad.
(3) Lib. XV. de Civit. Cap. XIII.
(4) Cozri P. III. §. 31. & 32. & R. Joſ. Albo Hikkar. P. III. Cap. XXII.

pore ſacroſanctum fontem corrupiſſe adfirmas? Si ante Chriſtum: miror ego quammaxime tantum crimen in Judæis Chriſtum non redarguiſſe, qui leviora non reticuerat. *Quod ſi aliquis dixerit*, inquiebat olim Hieronymus (1), *Hebræos libros a Judæis eſſe falſatos, audiat Origenem, quid in 8. volum. explanationum Eſaiæ huic reſpondeat quæſtiunculæ: quod nunquam Dominus, & Apoſtoli, qui cetera crimina arguunt in Scribis, & Phariſæis, de hoc crimine, quod erat maximum, reticuiſſent*. Et magis adhuc miror Chriſtum turbam conſuluiſſe (2), ut legis doctores audiret corruptas ſcripturas populo exponentes. Jam vero an & uſus aliquando fuiſſet Chriſtus Moſaicis libris, quibus doctrinam ſuam firmaret? Uſi ne Apoſtoli, Evangeliſtæ, ceterique chriſtianæ naſcentis Eccleſiæ ſanctiſſimi viri? Etenim *Apoſtolici viri*, inquit alibi idem Hieronymus (3), *ſcripturis utuntur Hebraicis: ipſos Apoſtolos, & Evangeliſtas hoc feciſſe perſpicuum eſt. Dominus, atque Salvator, ubicumque veteris ſcripturæ meminit, de Hebraicis voluminibus ponit exempla*; quod patet præcipue ex ipſis poſtremis eius verbis in cruce prolatis Eli Eli lamma ſcavachtani non ex LXX. bibliorum Translatione, quæ interſerit *reſpice in me*, ſed ex Heb. cod. mutuatis. Diſſimulaſſet ne Paullus, qui ait Judæis concredita τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια *Dei eloquia* (4),

(1) In Cap. VI. Eſaiæ.
(2) Math. XXIII. 2.
(3) Apolog. adv. Ruffin. Lib. II.
(4) Epiſt. ad Rom. III. 2.

ſi malæ ii fidei cuſtodes fuiſſent? Sed & fieri nulla ratione potuit, ut ſcripturas eo tempore corruperint, quo nulla erat occaſio, quæ illos ad graviſſimum hoc ſcelus perpetrandum adigeret; nam ſi nemo ſit gratis malus, quod emolumentum ex ſacrilego auſu reportaſſent?

Poſt Chriſti igitur tempora corruperunt; quo chriſtianis Meſſiæ oracula ipſis opponentibus veritatem eriperent. At vero, præterquamquod *credibile non eſt*, ut præclare Auguſtinus ait (1), *ipſos a codicibus ſuis voluiſſe eripere veritatem, ut nobis eriperent auctoritatem*, ſi corrupiſſent ſacras litteras odio chriſtianorum, non dubito, quin hoc in præcipuis locis, ac prophetiis tentaſſent. Atqui tantum abeſt, ut corruptus in illis ſit Hebraicus textus, ut clariorem potius pro nobis eſſe, & luculentius Judæos urgere oculis ipſi noſtris videamus? Atque ut exemplum aliquod proferam, Pſalmo II. v. 12. extat in Vulgata *apprehendite diſciplinam*; quæ lectio nihil de Chriſto magnificum prodit; in Hebraico autem textu נשקו בר *oſculamini filium*, quo maxime nunc Hebræos urgemus. *Anne igitur credibile eſt*, inquit Bellarminus (2), *Judæos mutaſſe ſcripturam, ut luculentius Dei filio teſtimonium perhiberent?* An, quum antea legeretur in Habacuc (3): *opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet, cum narrabitur*, ita in Hebraico

(1) Lib. XIII. de Civ. Cap. XIII.
(2) Lib. II. de verbo Dei Cap. II.
(3) Cap. I. 5.

textu, ut extat, corruperunt, לא תאמינו כי יסופר *quod non credetis, quum narrabitur*, quo nos eorum incredulitatem apertiſſimo teſtimonio evinceremus? Unde Hieronymus, *pudet me*, inquit (1), *contentionis noſtrorum, qui Hebraicam arguunt veritatem; Judæi contra ſe legunt, & quid pro ſe ſit, neſcit Eccleſia.* Quod idem Raymundus Martini, commemoratus Bellarminus, aliique fatentur. Sed utrum dicis ſcripturas Hebræos corrupiſſe? Ante, an poſt Hieronymi tempora? Si primum; te irridet Hieronymus, qui cum allatis a Chriſto, & evangelicis viris ſcripturarum teſtimoniis conſentientem Hebraicum codicem intuebatur. *Sin autem dixerint*, inquit (2), *poſt adventum Domini Salvatoris, & prædicationem Apoſtolorum libros Hebræos fuiſſe falſatos, cachinnum tenere non potero, ut Salvator, & Evangeliſtæ, & Apoſtoli ita teſtimonia protulerint, ut Judæi poſtea falſaturi erant.* Porro quomodo ex corrupto fonte latinam ſuam verſionem aggreſſus eſt ſanctus Pater? Incorrupta ne erit Vulgata verſio, quæ ex vitiatis fontibus prodiit? Nam illud apud omnes conſtat Vulgatam ob maiorem ſui partem Hieronymum auctorem habere; quod in cauſſa eſt, cur multi Hieronymianam eam appellent. Qui Hieronymus, & Auguſtinus auſi fuiſſent corruptum textum Hebraicam veritatem vocare (3), conſuluiſſentque in varia, & dubia verſio-

(1) In Cap. XVII. Jerem. p. 608. T. III. N. Ed.
(2) In Cap. VI. Iſaiæ Tom. III. Oper. p. 64.
(3) Appellantur & ſæpius codices Hebraici libri authentici V. epiſt. Hier.

num lectione ad illum confugere? Immo non reticuiſſent ſanctiſſimi Patres Judæorum ſcelus, ſi quod in ſacros fontes admiſiſſent. Jam vero omnes Patrum criminationes corruptæ a Judæis ſcripturæ in Græcas tantum eorum verſiones cadere vel ex uno Juſtino patet, qui adverſus Tryphonem diſputans inſimulatæ corruptionis exemplum poſuit in voce παρθένος (1), cui immerito omnino νεᾶνις ſubſtituerunt. Ex quo illud facile intelligitur Juſtinum non Hebraicum textum, ſed Aquilæ interpretationem reprehendiſſe (2). Quamobrem perperam Juſtinum, Irenæum, Tertullianum, Euſebium, & Origenem etiam Morinus in ſuæ ſententiæ patrocinium adſcivit, ut ſingillatim oſtendit Richardus Simonius (3).

Si poſt Hieronymi tempora ais factam immutationem, facillimum eſt oſtendere Hebraicum textum in quibuſvis rebus ullius momenti cum Hieronymiana interpretatione convenire, totamque fere diſſenſionem ex varia lectione, aut verbi ſignificatu prodire. Atqui, ſi ulla immutatio contigiſſet, in inſigniori aliquo textu adgreſſi illam Hebræi fuiſſent. An ergo Hieronymus vertit, ut Hebræi poſtea falſaturi erant? Rurſus qui corrumpere eos codices potuerunt, qui chriſtianorum manibus jam ubique

ad Sun., & Fretel. T. II. N. Ed. p. 630. & p. 643., & Tom. IV. Comm. in Ep. ad Tit. Cap. III. p. 437. Præf. ad Eccle. Hebr. text. appellat item fontem veritatis.

(1) Iſai. VII. 14.

(2) V. Hotting. Theſ. Philol. Lib. I. Cap. II. Sect. IV. Qu. 4. Bellar. de verbo Dei Lib. II. Cap. II., Muis de Heb. Ed. auth., & ver. præm. Comm. in Pſ.

(3) Lib. I. Hiſt. Crit. V. T. Cap. XVIII.

volvebantur? Quomodo iterum Hebræi per omnes mundi plagas diſſipati univerſos codices vitiare potuerunt? Quid Pagnini translationen, quæ ex hodierno Hebraico textu facta eſt, Adrianus VI. (1), & Clemens VII. (2) probarunt? Aut qua ratione factum eſt, ut Agobardus (3), aliique ſancti viri, qui poſt Hieronymum floruere, Hebraicum textum Hebraicam adhuc veritatem appellent, tot autem clariſſimi Theologi, & Interpretes eum conſuluerint, verterint, & ſummis quoque laudibus illum, ut incorruptum, & puriſſimum celebrarint? Denique *ſi Judæi*, optime ad tuendam Hebraici codicis integritatem Glaſſius argumentabatur (4), *quocunque tempore voluiſſent falſare textum Hebraicum, multomagis idipſum tentaſſent in Thargumim, ſeu Paraphraſibus chaldaicis.* Nam tum primum clariores ſunt chaldaicæ Paraphraſes; dein & prodidiſſent ipſæ procul dubio Hebræorum dolum, ni & illas vitiaſſent. Atqui incorruptæ eæ ſunt, & ubique pro nobis clariſſimæ.

Equidem Hebræi nec potuerunt, nec voluere ſacros codices corrumpere; ſed etſi voluiſſent, nihil ne divinæ providentiæ intererat Hebraicum textum incorruptum ſervari? Omitto Hebraicum textum eum eſſe, in quem Deus verba ſua non vi ſolum, & energia, ſed & myſteriis fœcundiſſima concluſit.

(1) Die XI. Maii an. 1523.
(2) Die VI. Junii 1526.
(3) Lib. de Judaicis ſuperſt. N. XI.
(4) Philol. Sacra Lib. I. Tract. I. Par. I. arg. 2. p. 22.

Omitto ſi qua verſione ulla natio, aut Eccleſia indiguit, ex eo potius, quam ex rivulis repeti debuiſſe. Omitto, ſi in verſiones nævi irrepant, incorruptum fontem eſſe oportere, ad quem illæ emendentur. An non divinæ providentiæ eſt noſtram apud Judæos fidem, noſtrorumque dogmatum veritatem in judaico codice apud ipſos infenſiſſimos hoſtes ſervari, ut Etnico hæc pateat nos ea, quæ prædicamus, ex uno noſtro cerebro proferre calumnianti? Audi Juſtinum Martyrem (1): *quod ſi quis obſtinatus neget hos Judæorum libros ad ſe pertinere, qui uſque hodie in ipſorum Synagogis aſſervantur, dicatque nos fruſtra inde pietatem diſcere, audiat ipſam ſcripturam, quod hæc doctrina non illorum, ſed noſtra ſit: ſervari autem etiam nunc apud Judæos noſtram religionem Dei erga nos eſt providentiæ, qui, ne maledicendi occaſionem præbeamus iis, proferendo illos ex Eccleſia noſtra, malumus illos e Judæorum Synagoga proferri.* Audi & Auguſtinum (2): *quando volumus oſtendere prophetatum Chriſtum, proferimus Paganis iſtas litteras. Et ne forte dicant duri ad fidem, quia nos illas Chriſtiani compoſuimus, ut cum Evangelio, quod prædicamus, finxerimus Prophetas, per quos prædictum videretur, quod prædicamus; hinc eos convincimus, quia omnes ipſæ litteræ, quibus Chriſtus prophetatus eſt, apud Judæos ſunt, omnes ipſas litteras habent Judæi. Proferimus codices ab inimicis,*

(1) Serm. ad Gentes apud Glaſſ. p. 25. Philol. S.
(2) In Pſalm. LVI. n. 9.

cis, ut confundamus alios inimicos . . . . Codicem portat Judæus, unde credat chriſtianus. Librarii noſtri facti ſunt. Alibi vero (1) baiulare Judæos aſſerit S. Doctor *legem, & prophetas ad teſtimonium aſſertionis Eccleſiæ.* Quomodo ergo ſat Eccleſiæ honori, ſat Evangelii veritati conſultum eſſet, ſi corrupto primigenio textu ſolam latinam verſionem a nobis ipſis confectam haberemus? Immo qui Vulgatæ dignitatem, & fidem adverſus eiuſdem oſores tuebimur, ſi corruptus eſt fons, unde eius puritas luculenter evincitur? Demum, ut illud quoque afferam, quo multum roboris ineſſe puto, parum ne Eccleſiæ ipſius intererat primigenios textus incorruptos habere, ut ad eorum conſervationem nihil ſtudii, nihil ſollertiæ adhibuerit? Nec enim minus ad Eccleſiæ curam Hebræi, & Græci codices, quam Latini pertinent; *unde primo efficitur,* recte concludit Mariana (2), *neque eos codices potuiſſe in univerſum, vel in re maioris momenti corrumpi: continuo enim Eccleſia occurriſſet.*

Quinam vero ſunt ii textus, quos ais Hebræos corrupiſſe? Num כארי Caarì loco כארו Caarù, aut יקרא Ichrà loco יקרא Ichareh (3)? Verum quid hinc corruptionis in priori exemplo ſacro codici eveniet, ſi dicere cum Genebrardo vellemus (4) Caarì, & Caarù variantem lectionem eſſe, ſeu aliud Kerì

E

(1) Lib. XII. contra Fauſt.
(2) Tract. de Vulg. lat. Ed. Cap. IX.
(3) Prior locus Pſ. XXII. 17. Poſterior Eſai. IX. 6.
(4) Comm. in hunc Pſ. locum.

Digitized by Google

in margine, alterum vero Chediv in textu, ut Hebræi loquuntur? Nam optima, & antiquiſſima exempla habere כארו Caarù adductis Judæorum teſtimoniis idem Genebrardus demonſtravit. Afferri ſolet R. Jacob Chaiim collector operis Maſorethici Veneti, qui in eadem Maſora lit. כאר ſequens huic ſententiæ teſtimonium perhibuit: במקצת ספרים מדויקים מצאתי כתיב כארו וקרי כארי *in quibuſdam libris correctiſſimis inveni ſcriptum* (in textu) כארו *Caarù*, *&* *lectum* (in margine) כארי *Caarì*; quod idem in nonnullis ſe exemplaribus vidiſſe Johannes Iſaacus ex Judæo Chriſtianus, & Felix etiam Pratenſis teſtati ſunt. Et ſane, quod maximum robur addit, favet Maſora magna ad Num. XXIV. 9. כארי ב׳ וסי׳ כרע שכב כארי כארי ידי ורגלי כארו כתוב *Caarì extat in duobus locis; indicia ſunt: incurvavit ſe, procubuit Caarì ſicut leo* (1), *Caarì manus meas, & pedes meos* (2); *Caarù ſcriptum.* Favent & vetuſtiſſimæ omnes verſiones; nam LXX. verterunt ὤρυξαν, Syrus ܟܪܘ, Arabs نقبوا, Chaldæus Paraphraſta נכתין, Latinus demum *foderunt*. Quæ omnia recte expenſa multam vim habere videntur, & tantam olim apud Ximenium habuere, ut in Complutenſi bibliorum Editione ab eo facta in Hebraico textu τῷ Caarì ſuppoſuerit כארו Caarù. Verum neceſſe non eſt ab hodierna communi lectione כארי

(1) Num. XXIV. 9.
(2) Eſt controv. locus Pſ. XXII.

recedere, ut ad diverſam, quæ olim extiterit, lectionem confugiamus; quam valde dubitant viri clariſſimi allatis momentis poſſe rectiſſime confirmari. Equidem commemoratus R. Jacob Chajim ſtatim ſubdit: אמנם בקשׁרתי באינון מלין דכתיב ו׳ בסוף תיבות וקרי׳ י׳ ולא מצאתי נמנה בחשבונם וגם בחלוף המקרא דיש בין מדינחאי ומערבאי ולא נמנה ע״כ *Profecto perveſtigavi inter ea vocabula, quæ ſcriptum habent* vau *in fine dictionum, & leguntur per* jod; *nec inveni computatum in iſtorum numero. Etiam in varietate lectionis, quæ eſt inter orientales, & occidentales; nec numeratum eſt ibi.* Quæ ſane demonſtrant nullam variantem lectionem olim fuiſſe, quam pauci codices, quos affert, ſat ſtatuere, ac ſtabilire nequeunt. Maſoræ locum marginalem aliena manu aſſutum ſuſpicatur Altingius (1); quod ſpectat ſaltem ad poſteriora verba כארו כתוב; quod quidem aſſerere non audet Glaſſius (2), ſed tum ex ipſo R. Chajim, tum ex Maſora parva ſat oſtendi putat *de quibuſdam modo, & Maſoræ quidem authoribus non probatis codicibus ibi agi.* Opponitur Maſora parva, quæ memorat Caarì abſque ullo Chediv, & hodiernam lectionem luculenter confirmat. Verſiones autem optime & Caarì legere potuerunt, quod hoc loco ſignificare, non *ſicut leo*, ſed *foderunt*, ex ipſa etiam Maſora ediſcimus. Quidquid ſit de nonnullis exemplaribus,

(1) Diſſert. Philol. de Integritate vocis *Caarì*. Inter ej. Diſſert. V. n. 63. & ſeqq.

(2) Philol. Sacra Lib. I. Tr. I. Par. I. Sect. II. n. 48. p. 125.

quæ habuerint in textu Caarù, annon Cherì prævalet τῷ Chediv? Semper ergo melior lectio Caarì, quod lectum, non Caarù, quod ſcriptum tantum extabat, reputari deberet. Jamque hodie nullum apparet variantis huius lectionis, & antiqui Chediv veſtigium, & recepta textus lectio eſt Caarì, quam retinent e noſtris viri in Hebraïca philologia exercitatiſſimi, quin ullius corruptionis, & fraudis Hebræos accuſent, aut ad variantem olim incertam plane lectionem confugiant, ita eam illuſtrantes, ut eundem habeat ſenſum cum Caarù, idemque prorſus afferat Religioni noſtræ adverſus Hebræos ſubſidium.

Glaſſius in eam ſententiam aliquando deveniſſe teſtatur (1), quod כארי connecti deberet cum præcedentibus, & repeti dictionem הקיפוני Ikkiphùni, quam tamen, ut ſignificaret *perfoderunt*, non a radice יקף, ſed a נקף *excidit*, *perfodit*, repetit, quo ſignificatu apud Jobum (2) occurrit. Illud forte exceperat Glaſſius a clariſſimis Hebræorum commentatoribus R. Aben Ezra, & R. David Kimchì; quorum prior ſcripſerat in hunc locum: וטעם כארי דבק עם הקיפוני שהקיפו כאריה ידי ורגלי *ſenſus vocis Caarì* ſicut leo *coniungitur cum Ikkiphùni* circumdederunt me, *quod circumdederint quaſi leo manus meas, & pedes meos.* Alter vero ita exponit: כי הקיפוני כמו הארי *quoniam circumdederunt me ſicut leo.* Verum obſtat graviſ-

(1) Cit. loco p. 127.
(2) Job. XIX. 26. V. & Alting. cit. Diſſ. n. 27. uſq. ad n. 34.

ſima Maſoræ auctoritas in hunc locum (1) כארי ב' קמצין בתרי לישני *Caarì duplex eſt* Kametzatum *in duabus ſignificationibus.* Item Maſora magna exhibens nobis catalogum dictionum, quæ bis tantum in ſcriptura occurrunt, בתרי לישני ſed ſenſu diverſo, numerat inter alias & hanc noſtram Caarì. Atqui in altero Eſaiæ loco (2), quem indicat Maſora, Caarì ſignificat proculdubio *ſicut leo*, ut ex contextu apparet. Igitur controverſo Pſalmi loco alium omnino ſignificatum obtinebit. Et quidem multi ſunt, qui hodiernam textus lectionem כארי in diverſa leonis ſignificatione, in ratione verbi, non nominis, atque analogice prorſus ad ſenſum, quem Vulgata, antiquiſſimæque illi verſiones tribuunt, præclare defendunt. Singularis eſt opinio Ludovici de Dieu viri orientalium linguarum ſcientia clariſſimi. *Quid, inquit* (3), *de* כארי *ſtatuendum dicemus? Ne ea quidem lectio mendoſa eſt. Eſt enim* כאר (Caèr) *infinitivus Piel, eiuſdem ſcilicet coniugationis, cuius eſt Syrorum* ܟܐܪ (Caàr), *quod ſupra attulimus. Inde fit regulariter cum affixo primæ perſonæ* כארי *manente* Kametz, *quia valet Patach ſequente daghes. Vertas licet* deturpando me manibus, ac pedibus meis, *vel deturpando mihi manus meas, ac pedes meos, quod conſtruitur cum antecedenti præterito* עדת מרעים הקיפוני congregatio maleficorum circumde-

(1) V. Maſoram parvam.
(2) Eſai. XXXVIII. 13.
(3) Animadv. in h. l.

derunt me. Scilicet de Dieu *aleph*, non epentheticum, ut ceteri arbitrantur, ſed radicale eſſe maluit a כאר Caar, quod a Syris mutuat; unde eſt quoque כאור *turpe*, quod in Hebraico ſuo lexico Tzemach David David de Pomis attulit. Aliam init viam Jo. Friſchmuthus, qui in peculiari Diſſertatione (1) de Meſſiæ manuum, & pedum perforatione tuetur & ipſe hodiernam lectionem כארי in ſenſu fodiendi; putat enim Caarì eſſe tertiam perſonam pluralem præteriti a rad. כור, quin obſtet vel epentheſis aleph, vel terminatio chirech. Nam demonſtrat auctoritate Kimchi inſolens non eſſe eiuſmodi perſonis quieſcentium ſecundæ aleph aliquando inſeri, aut kirech terminari; ut Eſai. X. verſ. ul. נשאי, quod notat Maſora eſſe loco נשאו.

Verum ſat analogice, atque omnium optime exponi hanc dictionem ab Altingio (2) arbitror, qui ſtatuit כארי eſſe plurale maſc. participii præſentis, ſeu Benoni in Kal a כור, & poni pro כארים *fodientes*. Etſi enim hæc radix lexicographis plerumque inuſitata videtur, derivata tamen probant ſynonimam eſſe alterius כרה *fodit*, ut דוכם, & דמרה; quum ea, ut patet ex כור *catino*, effodiendi ſenſum ſortiantur. Quamquam hanc radicem præter recentiorem Stockium in ſuo dictionario Hebræo (3) af-

(1) Extat in Theſ. Philol. Theol., ſeu Syll. Diſſert. ad Sel. loca V. & N.T. Theologor. Proteſt. p. 611.
(2) Cit. Diſſert. de Integrit. vocis *Caarì* n. 43. & ſeqq.
(3) Pag. 373. apud Glaſſ. Philol. S. Lib. I. p. 131.

fert Forſterus: כור *fodit, perfodit, excidit; congruit ſignificatione cum verbis* קור, כרה, & קרה. Quare ergo non eſt כרים, ut קום, & רום habent in plurali Benoni קמים, & רמים? Optime Forſterus commemoratus: *verba habentia in medio* vau *litteram quieſcentem eam aliquando ſolent commutare in* aleph (1); jamque omnes norunt viciſſitudinem litterarum Ehevi, & frequentem unius in alteram immutationem. Exempla a Forſtero, Altingio, Glaſſio plura adducuntur, e quibus unum affero קאם Hoſeæ X. 14. a קום, & ראמה Zach. XIV. 10. a רום. Quæ erat porro, inquis, huius epentheſis, aut mutationis neceſſitas? Etſi nulla hæc eſſet, non ideo tamen illam poſſumus in dubium vocare; quum hæc ex ſcriptoris arbitrio, ac voluntate unice pendeant; verum, quod Altingius ſuſpicatus eſt (2), hanc formam כארים loco כרים, ut analogia poſtulabat, regius vates uſurpaſſe videtur, ne participium Benoni cum nomine כרים, quod ſignificat *Patres familias, Proceres*, confunderetur. An non & Ezechiel, ut שטים verbum *flagellantes* differret a nomine שטים *remiges*, eandem plane & ipſe formam uſurpans non שטים, ſed שאטים conſcripſit (3)? De chaldaica forma Benoni non loquor; nam frequentiſſime hæc in ſcripturis occurrit; nimis inſolens cuipiam forte videbitur defectus *mem*, & כארי Caarì poſitum loco כארים Caarim.

(1) Ibidem.
(2) Cit. Diſſ. Num. XLVII. p. 199.
(3) Cap. XXVIII. v. 24.

Sed an inuſitata fortaſſe eſt apud Hebræos in ſcripturis apocopata hæc pluralium terminatio? Audi, quid in ſuis Fundamentis punctationis linguæ ſanctæ (1) doceat commemoratus Altingius: *terminatio pluralis maſculina* ים . . . *etiam interdum caret litera* mem, חצי sagittas, *ubi in margine notatur legendum* החצים *I. Sam.* XX. 38. *ſic juxta Maſorethas ter legitur* עמי Populi *pro* עמים 2. Sam XXII. 44. Pſ. 144. 2. Lam. III. 14. Et poſt plura adhuc allata exempla huc quoque pertinere aſſerit noſtrum כארי pro כארים. Sed & Hottingerus, ut a Pfeiffero obſervatum eſt (2), inter plurales maſculinorum terminationes hanc etiam repoſuit (3). Viſne proferri doctiorem aliquem ex Hebræis grammaticum, qui id teſtetur? Hæc de plurali maſculino ים in ſuo opere grammatico conſcripſit R. David Kimchi: וישׁ שׁיבואו בחירק כמו שיבואו עם המם *& ſunt pluralia, quæ uſurpantur cum ſolo chirech, quæ ſunt ac ſi uſurparentur cum* mem *ſuperaddito.* Igitur quum auctoritate, & exemplis hæc apocope in pluralibus maſculinis confirmetur, *tot exemplis,* ſubdit Altingius (4), *noſtrum* כארי *adſcribere quid impedit? Maxime cum nomen ab eadem radice deſcendens* כרים Patresfamilias, Proceres, *bis quoque iſto* ם *plurali careat,* 2. *Reg. II. v.* 4. לכרי, *& v.* 19. את הכרי *affirmantibus ibidem*

(1) Sect. V. de Nomine §. 71.
(2) Introd. in Orientem Diſſ. V. Qu. XIX.
(3) V. Gramm. IV. linguar. Harmon. Cap. VII. p. 29. & Erotem. p. 40.
(4) Cit. Num. XLVII.

commentatoribus R. *Davide* Kimchi, *&* R. *Levi ben Gerſon*. Hæc, quæ hucuſque adduximus, multum ſane ponderis habere recentioribus etiam lexicographis viſa fuit, ac cumprimis Chriſtiano Stockio, qui in Clavi linguæ ſanctæ V. T. Altingii [illegible] ſectatur (1): כור *fodere. Inde eſt participium plur. m.* כארי *fodientes Pſ.* 22. 17. *pro* כרים, ם *per apocopen reſecto, &* א *per epentheſin inſerto.* Jam vero ſi ita explicetur, atque illuſtretur hodierna huius loci Hebraici textus lectio, ut neceſſario exponi debet, atque adeo facile cuique eſt, & obvium, quæ ibi erit Hebræorum fraus, & malitia, quodnam corruptionis indicium?

De Ikrà vero loco Ikareh Eſaiæ IX., qui alter fuit ullius quoque momenti abunde a nobis ſuperius adductus bibliorum locus, longe minor eſt corruptionis ſuſpicio. Nam Ikrà multis quidem ſeculis ante ullam Maſoretharum punctationem legiſſe videntur Aquila, & Theodotio, qui non attendentes hebraiſmum, atque indolem linguæ ſanctæ verterunt *καὶ ἐκάλεσε & vocavit*; quod oſtendit eos nimis verbo adhæſiſſe, & fuiſſe litteræ tenaciſſimos. Ceteri vero omnes interpretes legerunt & ipſi Ikrà, ſed ſenſu τῶ Ikareh *vocabitur*; quemadmodum ibi manifeſtiſſime intelligi debet, & ex Hebræorum loquendi more, & formulis poteſt. Optime in hanc rem Guarinus (2):

(1) Sub rad. *Cur*.
(2) Præf. ad Gramm. Hebræo-Chald. §. 2. ad II. Argum.

ſi alias omnes Maſorethartum inſidias ex his unis licet cognoſcere, illi ſane de textus Hebræi corrupti crimine non modo purgare ſe facile poſſunt, verumetiam accuſatores ſuos calumniæ, ſummæque primorum ling[illegible] ſanctæ idio-[illegible] accuſare. Quem enim unius, aut alterius menſis tyrunculum fugit, tertias verborum activorum perſonas cum ſingulares, tum plurales paſſive, *&* imperſonaliter, *ut loquuntur, ſæpius accipi? Quod tamen neſciunt boni illi viri, qui Maſorethas de textu Hebræi corruptione poſtulant, quod in eo Iſaiæ loco voci* ויקרא *puncta vocalia activa ſuppoſuerint.* Singularem hunc idiotiſmum animadverterunt, quotquot de idiotiſmis ſcripſere, Glaſſius in primis, qui in Philologia ſacra agens de verbo hunc canonem conſtituit, & multis allatis exemplis confirmat. *Activa verba quandoque paſſivorum ſignificationem aſſumunt, peculiari linguæ Hebrææ idiotiſmo* (1). Sane Gen. XVI. 14. activum verbum קרא paſſivam ſignificationem obtinet. Nam ſi vocaſſet Agar, de qua in præcedentibus verſiculis ſermo habetur, non קרא, ſed קראה ſcribi debuiſſet. Quamobrem Diodati in Itala ſua translatione vertit: *perciò quel pozzo è ſtato nominato;* Gallica autem Genevenſis verſio: *c' eſt pourquoi on a appellé ce puits.* Et ipſe textus verba perfecte verti crediderim: על כן קרא לבאר באר לחי ראי *quapropter vocatum eſt puteo: puteus viventis videntis me;* quem idiotiſmum re-

(1) Philol. S. Lib. III. Tr. III. Can. XXIII. p. 816. V. & Perer. in Gen. XV. Pineda in Job. III. 3. Ribera in Mich. II. 17. apud Hotting. Theſ. Philol. Lib. I. Cap. II. Sect. V.

ticuit omnino Vulgatus interpres. Jobi tamen III. 3., ubi extat tantum in Hebraico textu activum אמר, præter allatas verſiones idiotiſmum quoque expreſſit Vulgata, quæ habet: *pereat dies, in qua natus ſum, & nox, in qua dictum eſt.* Item Mich. II. 4., ubi plura in uno verſiculo exempla occurrunt, ביום ההוא ישא עליכם משל, idiotiſmum vertit Vulgata: *in die illa ſumetur ſuper vos parabola*; ut & LXX. Interpretes: ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ληφθήσεται ἐφ' ὑμᾶς παραβολή. Paſſivo igitur ſenſu exponi poteſt, & debet controverſa dictio ויקרא, ut optime expoſuere Chaldæus Paraphraſta, LXX. Interpretes, Symachus, & Hieronymus: quin ullum inde detrimentum patiatur Meſſiæ divinitas, quæ ex illo teſtimonio adverſus Hebræos oſtendi ſolet. Utique hodierni Judæi hebraiſmum non vertunt, quamobrem in Ferrarienſi eorum Hiſpanica translatione Vaikrà active Deo referunt, qui admirabilis, ut eſt, Conſiliarius, Deus, Fortis, Pater æternitatis, Meſſiam vocarit שר שלום Principem pacis: *y llamo ſu nombre el Maravilloſo, el Conſejero, el Dio barragan, el Padre eterno, Sar Salom* (2). Verum præter cl. eorum Doctorem Aben Ezra, qui candide fatetur videri ſibi כי כל אלה שמות הילד cuncta hæc nomina puero congruere, ſat ex Targùm, immo ex Talmude ipſo revincuntur, quod in

(1) Recte propterea ex mala hac verſione Ferrarienſem verſionem notat Caſſiodorus de Reyna in Præf. ad Hiſp. ſuam Translationem, cui tit. La Biblia, que es, los ſacros libros del vicio, y n. Teſt. trasladad en Eſpannol 4. 1622.

tractatu Sanhedrin (1) cuncta ea octo nomina ſimul ut appellativa recenſet, & puero naſcituro tribuit, in hoc dumtaxat turpiter errans, quod Ezechiæ ea tribuat; etſi inſolens Thalmudiſtis nonnullis non eſt Ezechiam Meſſiam habere,. quæque de Meſſia dicta ſunt, Ezechiæ luculenter accommodare. Quod ex Hillele præcipue conſtat (2) דאמר אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה *qui dixit: non eſt amplius Meſſias Iſraeli, qui jam compotitus, vel fruitus eſt eo diebus Ezechiæ.* Sat demum revincuntur ab iis omnibus ſuis Doctoribus, qui hebraica huius loci Meſſiæ nomina, quæ nos diſtinguimus, יועץ אל *Conſiliarius, Deus* inepte connectunt, vertuntque in caſu regiminis *Conſiliarium Dei.* Sed abunde, ut puto, controverſa, quæ nobis ipſi propoſuimus, loca a corruptione vindicavimus; ex quibus poteris ad cetera argumentari. Nam ſi hæc loca, quæ præcipua ſunt, & in quibus maximum momentum ad oppugnandam Hebraici contextus ſinceritatem ſitum eſt, integra ea deprehendis, eiuſdem prorſus cum vulgata verſione ſignificationis, idem quoque ſubſidium Eccleſiæ adverſus Synagogam afferentia, qui alter erit primigenius textus, qui multo facilius vindicari, ac luculentius nequeat? Conſule, ſi lubet, de integritate Hebraicor. codic. tres Muiſii Aſſertiones veritatis Hebraicæ Morino oppoſitas, Voiſinii obſervatio-

(1) Cap. XI. f. 94. apud eund. Guarin. cit. l.
(2) Tract. Sahed. eod. Cap. XI. Excerp. Coccej. XXXVI. pag. 359. & 361.

nes ad Raym. Martini Pugionem fidei, Dupin Diſſertation preliminaire ſur la Bible (1), Natal. Alex. Hiſtor. Eccleſ. (2), Witaſſe in Theologico Tract. de Scrip. S. (3), Guarini Præf. ad Gram. Hebræo-Chald. (4), hex eterodoxis Hottingerum Theſ. Philol. (5), Glaſſium in Philologia Sacra (6), Sixtin. Amama Lib. III. Antibarbari Biblici, Leuſden. Philol. Hebræo (7), & Waltonum in App. Biblico (8), ut paucos ex utroque genere memoremus.

CAP. III.

Non poſſe Hebraicorum Codicum, & harum litter. uſum in illorum integritatis hypotheſi ſtabiliri ob tot verſiones accuratiſſimas a viris Hebraice doctiſſimis ex ipſis eiſdem Heb. fontibus elaboratas.

At vero, inquiunt, utut Hebraicum contextum incorruptum ponamus, iniuria tamen nos quiſpiam accuſaret neglectæ Hebraicarum litterarum diſciplinæ. Quæ enim adhuc eſſe poteſt poſt tot optimas verſiones ex Hebræo fonte a viris hebraice doctiſſimis elaboratas illius conſulendi neceſſitas? Equidem

(1) Lib. I. Cap. IV. §. 4.
(2) Diſſ. XXXIX. ad Sæc. IV. Ar. 5.
(3) Quær. 9. 10. & 11.
(4) §. 2.
(5) Lib. I. Cap. II. Sect. IV. Qu. 3.
(6) Lib. I. Tract. I.
(7) Differt. XXXIII. Sect. 2.
(8) Proleg. VII.

Digitized by Google

is ego non ſum, qui translationes damnem, ortaſque in univerſo tenebras, ut cœperunt illæ inſtitui, aut durum propterea jeiunium cum hebraiſtis Hebræis indicendum putem. Nam multæ ſunt interpretationes utilitatis, decebatque quammaxime, ut latina, & græca Eccleſia latinis quoque, ac græcis translationibus uteretur. Adèo tamen abeſt, ut hæ Hebraicorum fontium conſultationem excludant, ut eam potius exigere neceſſario videantur. Ecquid primum conſilii capies, ubi a vera interpretes primigeniorum verborum ſignificatione abludant? Nunquam ne forte hallucinatos eos putas, aut peculiarem habuiſſe divinum ſpiritum, qui genuinum cuiuſvis dictionis ſenſum evolverit? Si eiuſmodi ſunt, non diſputo: at temere nimis iſtud a te audiretur, quod non ſolum interpretes ſinguli de ſe dici nolunt, ſed & experientia ipſa contradicit. Hieronymus ipſe Vulgatæ auctor, quidquid Canus, Titelmannus, aliique ſentiant, ſat ſe prophetam non eſſe oſtendit; nam dubitat aliquando Sanctus Pater de vero Hebraicarum vocum ſignificatu, atque aliam interdum in ſuis Commentariis interpretationem ab ea, quam in verſione retinuerat, perſequitur. Tranſlationes in Exaplis extantes conſulit, præ ceteris vero ſui ævi Judæos interrogat, eorumque dictata, & expoſitiones complectitur. *Hoccine Prophetarum eſt*, inquit Rich. Simonius (1), *aut prophetam ſapit? Ni*

(1) Hiſt. Crit. V. T. Lib. I. Cap. XI. V. & Dupin Diſſert. Prélim. ſur la Bible Liv. I. Chap. VII. §. 11.

forte Judæos illos, quibus uſus eſt, prophetas quoque fuiſſe affirmes. Quid vero ſi ipſe ſanctus Pater falli ſe potuiſſe, & erraſſe revera fateatur, ut inferius nos animadvertemus? Interpretes ergo homines ſunt, fallibiles omnino, eorumque verſiones non peculiari Dei ſpiritu, & adſiſtentia, ſed una hominum cura, & induſtria, unis conſuetis Hermeneuticæ artis ſubſidiis elaboratæ in Eccleſia prodierunt. Atque hæc quum ita ſint, an omnes in primis ſat a natura inſtrumenti, ac facultatis ſortiuntur? Quot interpretantur non ſat adhuc primigeniarum linguarum periti, cuiuſmodi latinos Græcorum codicum interpretes quondam fuiſſe tradidit Auguſtinus? *Ut enim cuique*, inquit (1), *primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus, & aliquantulum facultatis ſibimet utriuſque linguæ habere videbatur, auſus eſt interpretari.* Sane ob unam hanc cauſſam dubitavit aliquando cl. Huetius (2), *detrimenti ne plus in Rempublicam litterariam invexerit interpretandi ars, an emolumenti.* Ut ut vero aptam rei graviſſimæ utriuſque linguæ ſcientiam conſequuti ſint, an adhuc omnes pari labore, ac diligentia valent? Sed quamquam ſat eruditos interpretes exiſtimamus, perſpicaces ingenio, undique etiam ſollertiſſimos, *difficile tamen eſt*, inquiebat olim ad ſui excuſationem Hieronymus (3), *alienas lineas inſequentem non alicubi excidere.*

(1) Lib. II. de Doct. Chr. Cap. XI.
(2) De claris Interpr. ſub init.
(3) Ep. ad Pammach. *De Opt. gen. Interpret.*

Μεδὲν ἁμαρτεῖν ἐςὶ θεῶν, καὶ παντα κατορθοῦν
Εν βιοτῇ μοῖραν δ' οὔτι φυγεῖν ἔπορεν.
Dii bene perficiunt, quicquid voluere, nec uſquam
Errant; mortales aſpera fata premunt (1).

Quum vero arduum in univerſum ſit interpretandi genus, & difficillimum adſequi in omnibus auctoris mentem, tum in ſcripturarum præcipue interpretatione, quas Petrus lucernam lucentem ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ in caliginoſo loco (2) merito appellavit. ומי יודע פשר דבר *Ecquis ſcit genuinam verbi interpretationem*, de divinis eloquiis jure cum Salomone exclamare poſſumus (3)? Atque hinc Auguſtinus de ſcripturarum interprete ſermonem inſtituens, *& ex ambiguo linguæ præcedentis*, inquit (4), *plerumque interpretes fallitur, cui non bene nota ſententia eſt, & eam ſignificationem transfert, quæ a ſenſu ſcriptoris penitus aliena eſt.* De LXX. non loquor; nam hodierna eorum verſio, quod tamen ſuis auctoribus nolim omnino tribuendum, ita crebro aberrat, atque a ſuo fonte diſcedit, ut alicubi vix ullum primigeniorum verborum veſtigium retinere videatur. Exemplo ſit v. 3. Cap. Iſaiæ XVIII. אשר בזאו נהרים ארצו כל יושבי תבל ושוכני ארץ בנשוא נס הרים תראו *Cui* (genti) *diripuerunt flumina terram eius. Omnes habitatores orbis, & qui incolitis terram, quum elevabitur ſignum*

(1) Apud Demoſth. Orat. *De Corona.*
(2) Epiſt. II. Cap. I. 19.
(3) Eccle. VIII. 1.
(4) Lib. II. de Doct. Chr. Cap. XIII.

ſignum in montibus videbitis; quem ita habent LXX.: νῦν οἱ ποταμοὶ τῆς γῆς πάντες, ὡς χώρα κατοικȣμένη κατοικηθήσεται ἡ χώρα αὐτῶν, ὡσεὶ σημεῖον ἀπὸ ὄρȣς, ideſt vertente Hieronymo, *nunc flumina terræ omnis* (omnia) *ſicut regio, quæ habitatur: habitabitur regio eorum, quomodo ſi ſignum de monte elevetur*. Porro quænam eſt ibi Hebraici textus imago, aut quæ comparatio?

Ad Hieronymum me confero virum, in quo non ingenium, non ſolertia, non demum profunda trium præſertim linguarum cognitio deſideratur. Jam vero quamquam multis ſanctus Pater præſidiis ad graviſſimum munus ſuffultus fuit, quæ non omnium ſolum, quotquot ſequuti ſunt, interpretum, ſed & totius Eccleſiæ laudes ei pepererunt, tamen annon aliquando & ipſe hallucinatur? Etſi eo minus hoc eſt ſanctiſſimo Doctori exprobandum, quo clarius, ac ſincerius eum habemus humiliter illud fatentem. Nam in Cap. XIX. Iſaiæ, *melius reor*, inquit, *proprium errorem reprehendere, quam, dum erubeſco imperitiam confiteri, in errore perſiſtere*. Non ea huc affero loca, in quibus Hieronymus falſam plane peregrinarum vocum interpretationem reliquit, ut teſtimonium habemus in Ægyptiaco Joſephi nomine luculentiſſimum. Ubi enim habet Hebraicus textus (1) ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח *& vocavit Pharaò nomen Joſephi abſconſionis, ſeu abſconditarum rerum revelatorem*, legit Hieronymiana verſio: *vertitque nomen*

(1) Gen. XLI. 45.

eius, & vocavit eum lingua Ægyptiaca Salvatorem mundi. Prætereo S. Patrem ibi paraphraſtam potius, quam interpretem agere; ſed unde didicit is, etſi in Ægypto commoratus ſit, צפנת פענח, aut totum Copticum ⲯⲟⲛⲑⲟⲙⲫⲁⲛⲏϫ Ægyptiace (1) ſignificare *Salvatorem mundi*? Aliter ſentit Athanaſius Kircherus eruditorum judicio in Copticis literis facile princeps (2). Aliter Philo (3), Joſephus (4), & auctor chronici Alexandrini (5). Aliter demum, & verius vertunt vetuſti omnes interpretes a Kirchero allati. Nam Chaldæus Paraphraſtes Onkelos vertit גברא דמטמרן גלין ליה *vir, cui abſcondita revelantur.* Targum Jonathani tributum גברא דטמירן מפרשם *vir, qui abſcondita explicat.* Syrus: ܨܦܢܬ ܦܥܢܚ ܕܟܣ̈ܝܬܐ ܡܬܓܠ̈ܝܢ ܠܗ *Tzaphnàth phanech, cui ſcilicet occulta revelantur.* Arabs denique صوفع

(1) Bonjour anno *1696.* Diſſert. de hoc Joſ. nomine evulgavit, qua Vulgatam, & Hieron. defendere conatur, & demonſtrare Tzapnath Pahneach poſſe ægyptiace ſignificare *Salvatorem mundi*. Verum, quæ attulit, meræ coniectationes ſunt, quæ rem non conficiunt. *Ce ſont des conjectures, qui font connoitre l'érudition de l'Auteur; mais qui ne peuvent pas paſſer pour des preuves ſolides.* Dupin Biblio. des Aut. Eccl. ult. Tom. p. *355.* de P. Bonj.

(2) In Prodromo copto Cap. V.

(3) Lib. de Joſeph.

(4) Lib. non I., ut notat Kireherus p. 128. ſed II. Antiq. Cap. III.

(5) Fol. 179. edit. Græco-Lat. apud eund. Kirch. p. 127.

الجنبات *qui pandit abſcondita.* Hæc tamen, ut dixi, non perſequor; ut nec ea, quæ citra ſancti Patris judicium notant eruditi. Quoties vir optimus non ſat recte vertit in textu, quod rite dein ſuis in commentariis exponit? Eſaiæ XXII. 17. הנה יהוה מטלטלך טלטלה גבר *ecce Dominus deportatione deportabit te, o vir*, o tu, qui modo fidis viribus ſuis, ut explicat Vatablus (1), vertit, ut extat in Vulgata, Hieronymus: *ecce Dominus aſportari te faciet, ſicut aſportatur gallus gallinaceus.* De qua interpretatione audi ipſum Hieronymum (2). *Geber*, inquit, *omnes virum interpretati ſunt. Hebræus autem, qui nos in veteris inſtrumenti lectione erudivit, gallum gallinaceum tranſtulit. Sicut, inquit, gallus gallinaceus humero portitoris de alio loco transfertur ad alium, ſic te Dominus de loco tuo leviter aſportabit* (3). Unde ergo prodiit gallus hic gallinaceus, niſi ex Hebræorum cerebro? Nam præter commemoratum Hebræum Hieronymi præceptorem R. Salomò Jarchi de gallo gallinaceo גבר hoc loco uſurpat, & de eo pariter illud *via* גבר *viri in adoleſcentula* Prov. XXX. 19. in Midras Mislè exponi jamdudum obſervavit Druſius (4). Annon quoque Hieronymus in Hebraicis ſuis quæ-

(1) In h. l. apud Polum in Synopſi.
(2) Lib. VII. Comm. Eſai. ſup. h. l. p. 200.
(3) Arias Montanus contra in lib. Joſeph, ſeu de Arcan. ſermone ſequitur verſionem Hieronymi de gallo gallinac., in verſione vero eam deſerit.
(4) Lib. X. Obſervat. Cap. VIII. Crit. S. T. VIII. p. 266.

ſtionibus animadvertit מרחפת (1) potius *incubabat* ſignificare, quam *ferebatur?* Atqui tamen poſteriorem hanc interpretationem, quam in ſuis quæſtionibus minus probat, in verſione retinuit. Non eſt opus plura exempla afferre, quo demonſtremus ipſo etiam fatente ſanctiſſimo Patre haud ſatis aptam aliquando eum translationem ſequutum eſſe; quum fateantur viri religioſiſſimi in Hieronymiana verſione non typographorum ſolum, ſed & interpretis errata reperiri. Quod ſi de Hieronymo ex eius ſententia, atque abſque ulla iniuria dicimus, quid erit de ceteris latinis præcipue interpretibus ſentiendum, qui cum Hieronymo comparari nequeunt.

Nunc quid dicam de interpretum licentia? Interpres, ſi Huetio credimus (2), debet ita ſententiis dare operam, ut verba non negligat, nec ita ſtudere verbis, ut ſententias labefactet. An, quum in omnibus translationibus exacte, accurateque hoc præſtare adeo difficile ſit, erit id in ſcripturarum interpretatione facillimum? Atque hinc alii, dum preſſi, ac literalis interpretis laudem quærûnt, evadunt in referendis ſententiis obſcuriores, ut intelligi vix poſſint; quod, quamquam eos unos commendare videantur Hebræi literæ, ac verborum tenaciſſimi, reprehendere tamen in celebri Ferrarienſi eorum translatione non dubitavit R. Iſaacus de Acoſta, &

(1) Gen. I. 2.
(2) De Opt. Gen. interpretandi §. 8.

libere de ea fateri (1), *que ſu Traductor demaſiado de exacto traduxo tan en rigor a la letra, que ademas del eſcabroſo eſtilo, que cauſa la improporcion de algunos adverbos y terminos de una lengua con otra eſcurece de tal modo el ſentido en algunas partes, que ò no puede entenderſe la oracion, ò ſe entiende muy diferente.* Alii vero liberiores detrahunt in interpretationibus, adiiciunt, interpolant, ut non interpretes, ſed paraphraſtas agere videantur. In mutilationis exemplum afferri poteſt verſ. 2. Capitis Jerem. L. הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו; *qui locus*, inquit Bootius (2), *a Græcis indigne tractatus, ac non ſolum ſecundo* השמיעו, *ſed & integro illo commate, ob quod eum hic adducimus,* ושאו נס *mutilatus eſt: hanc ipſorum vel negligentiam, vel malam fidem unanimiter arguentibus Syro, Chaldæo, & Hieronymo.* Quod idem Iſ. XIII. 2. reprehendit Bootius (3). *Quippe, inquit, pro* ויבאו פתחי נדיבים *repoſuerunt* ἀνοίξατε οἱ ἄρχοντες, *quæ interpretatio & à ſenſu loci plane aliena eſt, & textui Hebræo aptari nullomodo poteſt, niſi & integra vox* ויבאו *ex eo deleatur,* & פתחי *in* פתחו *mutetur.* In quo eodem textu vertendo Syrus interpres, quod putaret forte id ſenſum requirere, affixum ſecundæ perſonæ ad arbitrium addidit: ܢܥܠܘܢ ܟܠ ܪ̈ܘܪܒܢܝܟ

Et quoniam de adiectionibus ſermonem inſtituimus,

(3) Præf. ad Conjecturas Sagradas ſobre los Prophetas primores.
(5) Animadv. Sacr. ad Text. Heb. V. T. Lib. I. Cap. VI. §. 2.
(3) Ibid. Lib. I. Cap. VIII. §. 10.

Gen. IV. 8., ubi Hebraicus textus habet: ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל *& dixit*, vel ut alii vertunt, *locutus eſt*, vel *colloquium tenuit Cain cum Abel fratre ſuo; accidit autem, quum ipſi eſſent in agro, ſurrexit Cain adverſus Abel*, פסקא pauſam, ſeu ſenſus interciſionem ſupplevere LXX. Interpretes, addideruntque διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον *egrediamur in agrum*; quod idem porro non Vulgata ſolum, ſed ipſe etiam Samaritanus excriptor fecit: ࠅࠉࠀࠌࠓ ࠒࠉࠍ ࠀࠋ ࠄࠁࠋ ࠀࠇࠉࠅ ࠍࠋࠊࠄ ࠄࠔࠃࠄ *dixitque Cain ad Abel fratrem ſuum, eamus in agrum.* Nec in hunc tantum locum, ubi quædam veluti extat elypſis, additamenta inſtituerunt LXX., ſed & in alia ſæpius bibliorum loca, quæ tum vetuſti, tum recentiores critici ſolerter annotarunt. Hieronymus ſuis olim criminatoribus Pſalmum XXI. obiiciebat, ubi LXX. primigeniis verbis intexuerunt: πρόσχες μοι. Item Pſ. XXVI. 6. καὶ νῦν ἰδοὺ ὕψωσε κεφαλήν μου. Pſ. XXX. 6. ὅτι σὺ εἶ ὁ ὑπερασπιστής μου κύριε. Pſ. XLIV. 6. τὰ βέλη σου ἠκονημένα δυνατέ. Pſ. XLVII. 5. ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ἰδοὺ, κύριε, δυνατέ, τῆς γῆς omnia additia ſunt, nec in fonte reperiuntur. Verum tot eiuſmodi additiones comparantibus græcam verſionem cum Hebraico textu, & tantæ occurrunt, ut eam, qualis hodie extat, Hebræos LXX. viros religioſiſſimos auctores nulla ratione habere facile crediderit Pagninus (1): *Nos ſummo ſtudio*, inquit, *cu-*

(1) Cap. IX. Iſagog.

Digitized by Google

ra ; & diligentia LXX. *interpretationem cum Hebræo contulimus , & tot invenimus addita , demta , depravata, immutata , & ab hebraico prorſus aliena , ut mihi perſuadere nequeam , illam eſſe* LXX. *Interpretum.* Ante Pagninum vero Hieronymus (1) : *longum eſt nunc revolvere , quanta ſeptuaginta de ſuo addiderint, quanta dimiſerint, quæ in exemplaribus Eccleſiæ obelis, aſteriſciſque diſtincta ſunt . . . Quid faciemus ad authenticos libros, in quibus hæc non feruntur aſcripta , & cetera his ſimilia , quæ ſi proferre nitamur, infinitis libris opus eſt?* An forte novum eſt & nonnullis recentioribus præcipue interpretibus immutare pro arbitrio originalia verba , & dum textum emendare putant , mendoſa plane lectionem obtrudere ? Ita ſuſpicatus eſt Piſcator II. Paral. XXVIII. 21. pro חלק legi debere לקח ; qua de re graviter a Bootio reprehenditur (2), qui optime ei obiicit lectionem hanc eo loci ſtare nequaquam poſſe , & *accepit domum Domini* pro *accepit theſauros de domo Domini*, duriſſimum eſſe, atque inauditum locutionis genus. Immerito autem Bootius reiicit verſionem Græci , & Itali interpretis , quod putet hos verbi potius לקח, quam textualis חלק rationem habuiſſe. Quid enim ſignificat itala phraſis *prender d' una coſa* , niſi partem ipſius rei ſumere ? Italus ergo interpres , ſeu Bruccioli , ut ipſe intelligere videtur (3), חלק, non לקח expreſſit, dum vertit :

(1) Ep. ad Pammach.
(2) Animad. S. Lib. IV. Cap. XII. §. 18.
(3) V. Indic. Auctor. Animadverſionibus præmiſſ. ad *Italica.*

preſe del teſoro del tempio; idemque prorſus innuit, quod altera Diodati: *preſe una parte de' teſori della caſa del Signore.* Græci vero codices vertentes ἔλαβε τὰ ἐν οἴκῳ κυρίου verterunt non לקח, ſed חלק *accepit aliqua, vel nonnulla in templo Domini.* Nam τὰ etiam indefinite verti poſſe luculentum habemus in Mathæo (1) teſtimonium, οἱ δὲ ἐδίστασαν *quidam autem dubitaverunt*, & Luciani exemplo, atque auctoritate Stockius (2) confirmat. Piſcatori, ut eo redeamus, unde diſceſſimus, & Tigurini accenſendi ſunt, qui futili ducti coniectura detrahentes *mem* pro לגוים Eſaiæ V. 26. verterunt לגוי *Genti*; quibus opponuntur vetuſtiſſimi omnes interpretes, Græci ἐν τοῖς ἔθνεσι, Syrus ܠܥܡ̈ܡܐ, Chaldæus לעממיא. Atque liberiori huic, quod uſurpant interdum translatores, interpretandi generi fere totum diſcrimen, quod verſiones, & fontem intercedit, tribuebat Dupinius (3). „ Il faut avoüer, que ſouvent la difference qui ſe trouve entre la verſion, & l'original, „ & entre les verſions mêmes, vient de ce, que „ les Interpretes ne ſe ſont pas aſſujetis à ſuivre la „ lettre, & à traduir les mots à la rigueur, mais „ qu'ils ſe ſont donnés la liberté de rendre le ſens, „ qu'ils ont crû le plus veritable. Toute verſion eſt „ une eſpece de Paraphraſe, & de commentaire, „ &

(1) Cap. XXVIII. 17.
(2) Clav. Ling. S. N. T. ad οἱ. Conſule & Polum in cit. Mathæi loc.
(3) Differt. Prelim. ſur la Bible Lib. I. Chap. IV. §. 4.

„ & il eſt preſqu' impoſſible, que l'interprete, quel-
„ que fidele qu'il ſoit, ne prenne quelque fois l'eſſor
„ en s'écartant de la lettre de ſon original.

Sed etſi verſiones ſint a viris linguarum ſcientia clariſſimis, qui non hallucinentur, quique in interpretando liberiores non ſint, quam par eſt, qui tamen adhuc primigeniorum verborum vim, emphaſin, plures, quos fovent, ſenſus, & myſteria, ac peculiares demum modos, ſeu idiotiſmos valent nobis perfecte referre? Id univerſim quidem de omni interpretatione intelligi debet, in qua, quæcunque ea ſit, ſemper verum erit, quod nos docet Pater Lamy in ſuis Entretiens ſur les ſciences (1). „ C'eſt
„ toute autre choſe de voir ſoi même, & de voir
„ par les yeux d'autrui. La verité s'altere en s'eloi-
„ gnant de ſa ſource, & ſe gâte, pour ainſi dire,
„ en paſſant par tant des mains. Chaque langue a
„ un tour, qui lui eſt particulier, & qu'on ne peut
„ bien exprimer dans une autre langue. Ce qui
„ fait, que le plus belles verſions ſont toûjours im-
„ parfaites. Outre cela quoiqu'un auteur ſoit exact
„ & qu'il prenne ſoin de ne rien dire, qui ſoit équi-
„ voque, il lui echape toûjours quelque expreſſion
„ capable de pluſieurs ſens. Le traducteur ne s'ata-
„ che qu'à un ſens, il repreſente l'original par l'en-
„ droit, par lequel il l'a vû. Il explique comme il
„ l'a entendu. Ainſi il determine ce, qui n'eſt point

(1) Entret. I. p. 12.

„ determiné; de ſort qu'en liſant ſa verſion, on y „ voit ſes penſées plûtôt que celles de l'auteur. Il „ n'y a guere de traducteur qui conſerve entie- „ rement le ſens de l'original. Il le reſſerre, ou il „ l'étend . . . Tout cela rend les langues abſolu- „ ment neceſſaires à ceux qui aiment la verité. „ Lubet hæc, quæ poſuimus, doctiorum etiam Patrum graviſſima auctoritate firmare. *Habet*, inquit Auguſtinus (1), *omnis lingua ſua quædam propria genera locutionum, quæ quum in aliam linguam transferuntur, videntur abſurda.* Alibi vero (2). *Sunt quædam verba certarum linguarum, quæ in uſum alterius linguæ per interpretationem tranſire non poſſunt.* Omnium vero luculentiſſime id docet Hieronymus ad Pammachium de optimo agens interpretandi genere: *arduum* (eſt), *ut quæ in alia lingua bene dicta ſunt, eundem decorem in translatione conſervent. Significatum eſt aliquid unius verbi proprietate : non babeo meum, quo id efferam, & dum quæro implere ſententiam, longo ambitu vix brevis viæ ſpatia conſumo. Accedunt hyperbatorum anfractus, diſſimilitudines caſuum, varietates figurarum, ipſum poſtremo ſuum, & ut ita dicam, vernaculum linguæ genus. Si ad verbum interpretor, abſurde reſonat. Si ob neceſſitatem aliquid in ordine, vel in ſermone mutavero, ab interpretis videbor officio receſſiſſe.* Jam vero ſi hæc de qualibet interpretatione vera ſunt, quid de iis interpretationibus dicemus, quæ ex Hebraico idio-

(1) Lib. de vera Relig. Cap. L.
(2) Lib. II. de Doct. Chr. Cap. XI.

mate ſiunt peculiarium idiotiſmorum fœcundiſſimo? Quamobrem Jeſus junior filius Sirach, qui optimum Avi moralem librum ex Hebræo in Græcum tranſtulit, excuſat ſeſe, ſi translatitia eius oratio eundem cum primigeniis verbis leporem, vim, & emphaſin non ſervans legentium oculis valde ab Hebraico Textu deficere videatur. *Hortor itaque*, inquit (1), *venire vos cum benevolentia, & attentiori ſtudio lectionem facere, & veniam habere in illis, in quibus videmur, ſequentes imaginem ſapientiæ, deficere in verborum compoſitione. Nam deficiunt verba Hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam.* Ambroſius ſuis in Pſalmos Enarrationibus (2): *ſenſus nobis ſpectandus eſt ſemper, quem etiam ipſum frequens tranſlatio ex hebræo in græcum, ex græco in latinum adtenuare conſuevit.* Hieronymus etiam occaſione græcæ vocis περιποιήσεως (3) multa adeſſe verba faſſus eſt, quæ nec de græco in latinum transferri valent, nec de hebraico in græcum. Quod idem Origenes eodem referente Hieronymo (4) arbitrabatur, non poſſe quædam verba hebraica eadem vi transferri, qua apud ſuos dicta ſunt, *& multo melius eſſe non interpretata ponere, quam vim eorum interpretatione tenuare.* Ex recentioribus vero translatoribus Judæis R. Moſceh Altarás in præfatione ad lib. De mante-

(1) In Prolog. ad Eccli.
(2) Enar. in Pſ. 37. Tom. I. Oper. pag. 837.
(3) Epheſ. I. 14. p. 333. T. IV.
(4) Epiſt. ad Marcel. de quibuſd. Nomin. Heb. int. Ep. Crit. pag. 705. Tom. II. Oper.

nimiento de la alma, quem ex Hebræo in Hiſpanicum tranſtulit, *aun que pareſſe*, inquit, *que toda bobra traduzida pierde la gravedad y gracia que en ſu original tenia, tanto mas en la Hebrea*. Atque quum id nequeant interpretes in quovis ſcripto Hebraica lingua exarato, facile ne id poterunt in ſacro textu, cui plures adhuc ſenſus, & maiora Deus myſteria indidit? Nam pulcherrime aiunt Hebræi non eſſe in lege אפילו אות אחת שאין הררים גדולים תלוים בה vel unam litteram, a qua montes magni non pendeant; quod & D. Bernardus confirmat (1). *Ego ut verum fatear, jam olim mihi perſuaſi in ſacri precioſique eloquii textu nec modicam vacare particulam.* Hieronymus vero Lib. I. adv. Jovin. (2). *Et eſt in verbis ſimplicibus ſemper divinarum ſcripturarum ſenſus auguſtior*. Epiſ. XXII. ad Paulam (3): *nequeo ſatis ſcripturæ laudare myſteria, & divinum ſenſum in verbis licet ſimplicibus admirari.* Immo ad Pammachium ſcribens & ipſum in ſcripturis verborum ordinem myſterium eſſe aſſerere non dubitat. Quam ergo Hebraicæ Bibliorum dictiones ſive vim, ſive plures ſenſus, & myſteria fovent, non undique interpretes, ac perfecte reſerare nobis potuerunt.

Hoc eodem argumento ad oſtendendam Hebraici textus præ verſionibus dignitatem, atque emolumentum utebatur olim R. Joſeph Caſpi in ſuo שלחן

(1) Serm. LXXII. in Cant. Tom. III. Oper. p. 117.
(2) Tom. IV. Oper. Nov. Ed. p. 164.
(3) Tom. IV. p. 57.

הכסף Sculchan Acheſeph, quod rariſſimum MS. ab iis, qui Hebraicas Bibliothecas conſuerunt (1), non memoratum in celebri hac noſtra Taurinenſi Bibliotheca cuſtoditur (2). Optimum argumentum a nemine Judæorum pertractatum, nec eruditis adhuc detectum juvat illis pandere ipſis Auctoris verbis, quibus ſuum Sculchan auſpicatur, & pretioſi ſimul MS. quoddam veluti ſpecimen aptiſſimo hoc loco exhibere. אמר יוסף אבן כספי הכוונה בזה הספר לבאר דרוש אחד והוא מה יתכונן תורתינו ויתר ספרי המקרא מצד סדור הלשון וסדור המכתב רצוני הלשון העברי וסדר הכתיבה שבו נסדרו ונעשו על המועתק מלשונינו אל לשון אחרת עד שיתבאר שמזה הצד יש יתרון גדול להבנת הענינים במליצות ההם על הבנת זולתנו מיתר האומות שמעיינים באלו הספרים במועתק אל לשון אחרת אם הנצרים והישמעלים או אולתם ואני קראתי זה הספר ש״לחן ה״כסף „ Dixit Joſeph „ Aben Caſpi. Intentio in hoc libro eſt dilucidare „ quæſtionem unam: & hæc eſt, quid confirmet, „ vel ſtabiliat legem noſtram, & reliquos libros „ ſcripturæ ex parte diſpoſitionis linguæ, & diſpoſi- „ tionis ſcripturæ; ideſt linguæ Hebraicæ, & ordi-

(1) Scilicet Buxtorfio, Hottingero, Plantavitio, atque a recentiore Wolfio in T.I. & III. Eius autem argumentum memorare videtur Wolfius T.IV. p. 855. ex notitia, quam accepit ex Abbate Bencini, ut ipſe in Præf. ad eund. Tom. IV. teſtatur. Hallucinantur tamen utrique, dum agere Caſpi aſſerunt de Heb. ling. excellentia.

(2) V. Catal. MSS. Taurin. Cod. XCVII. A. II. 22. fol. codicis 165. Argum. hoc de maj. dignit., & emol. Hebr. fontium præ verſionib. agit Caſpi tota Par. I. Sculchan a fol. 165. uſq. ad 178., ubi alteram probandi ſcilicet Prophetæ quæſtionem ingreditur.

„ nis ſcriptionis, quo diſpoſiti ſunt, & facti præ ulla „ verſione, quæ fiat ex lingua noſtra in aliam linguam; „ donec illuſtretur, vel explicetur, quod ex hac parte „ eſt emolumentum maximum ad intelligentiam ſenſuum, vel rerum in ea forma orationis præ intelligentia, quæ extra illam conſequi poteſt, ex reliquis gentibus, quæ ſtudent, vel perſcrutantur in „ iſtis libris verſis in aliam linguam, ſive Chriſtiani „ ſint, & Turcæ, ſive conſimiles ſtulti. Et ego vocavi hunc librum Sculchan Acheſeph, ſeu Menſam „ argenteam. „ Paullo dein inferius exponit occaſionem, quæ eum ad opuſculum hoc ſuſcipiendum adegit. אמר פעם אחת שאלני הגמון נכבד מארצינו והיה בקי בספרי המקרא מדוע תבקשו אתם מן המלכים והפיפיורים וההגמונים שיעשו כבוד והידור לספר תורת משה בהוצאכם אותו לפניהם בהכנס בעיר כאשר נוציא גם אנחנו להם צלמינו ומאיזה טעם מחוייבים אנו לעשות כבוד לספר תורת משה שבידכם ובאמת מורים אנחנו על היות חיוב לנו בלנו לעשות כבוד והדור לספר תורת משה ואחריה לכל ספר המקרא שחברו הנביאים הנמשכים אחר תורת משה אבל זאת התורה וכלה המקרא הנה אתנו היא כמו אתכם ואם מלכינו וגדולינו חפצים שיוצא להם ספר תורת משה או המקרא כלה אנחנו נוציאם כי הספרים ההם לנו הם כמוכם האם בהיות ספרי תורת משה כתובים בלשון ובכתב עברי יש להם יתרון קדושה ומעלה על ספרינו ממנה עצמה הכתובים בלשון רומי ובכתב רומי אחד בכל אחד. „ Dixit: una vice interrogavit me Epiſcopus

„ clariſſimus ex terra noſtra, qui erat exercitatus in „ libris ſcripturæ: quare exquiritis vos a Regibus, „ & Pontificibus, & Epiſcopis, ut glorificent, & „ honorem tribuant libro legis Moſaicæ, quum vos „ producitis illum ante eos, dum in urbem conve- „ niunt, ut educimus etiam nos illis noſtra exem- „ plaria? Ecqua ratione tenemur nos honorificare, „ vel æſtimare librum legis Moſaicæ, qui eſt in ma- „ nibus veſtris, aut unde ſane edocemur nos onus „ nobis incumbere deferendi honorem, & gloriam „ libro legis Moſis, & poſt hanc omni libro ſcrip- „ turæ, quem compoſuerunt prophetæ ſequentes le- „ gem Moſaicam? Sed lex iſta, & tota ſcriptura „ ecce nobiſcum eſt, ut vobiſcum, & ſi Reges no- „ ſtri, & Magnates noſtri volunt, ut educatur ipſis „ liber legis Moſaicæ, aut univerſa ſcriptura, nos „ ea educemus; quia libros illos habemus nos, ut „ vos habetis. Num forte, quia ſunt libri legis Mo- „ ſaicæ ſcripti lingua, & ſcriptura Hebraica, eſt ip- „ ſis aliquod emolumentum, vel utilitas, aliqua ſan- „ ctitas, & excellentia præ libris noſtris ex ipſa ea- „ dem ſcriptis lingua Romana, & Romana, vel la- „ tina ſcriptura, unoquoque ipſorum? „

Ita ſentiebat, ſi Joſepho Caſpi credimus, Anonimus ille Epiſcopus, ut noſtri homines ſentiunt, nullum verſiones inter, & Hebraicum fontem diſcrimen intereſſe, nec maiorem ullam fonti præ verſionibus dignitatem, aut ad rerum intellectum utilitatem ſu-

pereſſe, adverſus quem demonſtrare conatur Caſpi ex parte etiam mutationis idiomatis, quo ſacer quondam codex ſcriptus eſt, translationes deficere, nec apte ſatis Hebraicorum verborum vim, & ſenſum exprimere potuiſſe, Vulgatam noſtram in exemplum aſſumens. לכן אבאר עתה איך הספרים המועתקים מספר חסרו הכונה והשלמות מספרינו מצד שנוי הלשון ומצד שנוי סידור הכתוב ואזכר מזה משל אחד או שנים לבד׳ אמר תחלת התורה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ הנה המתרגם לנוצרים העתיק אנפרסיפיאו קריאוט (1) דיאוש צילום אירת טראם ההחשוב כי הוראה אלו המלות החמשה איש איש על עבורתו כהוראת השמות שלנו אשר מסרם האל ית׳ למשה עבדו אבל לא כן. *Idcirco explicabo nunc, quomodo libri verſi ex libro deficiunt intentione, & perfectione præ libris noſtris ex parte mutationis linguæ, & ex parte mutationis diſpoſitionis ſcripturæ, & commemorabo de hoc exemplum unum, aut duo tantum. Dixit: initium legis eſt*: Bereſchith barà Elohim ed haſcamaim, veed haaretz. *Ecce interpres chriſtianorum vertit*: In priſipio creavit Deus tzelum, & terram. *Putaſne ſignificatum horum verborum, unumquodque per ſe, eſſe, ſicut eſt ſignificatus nominum, quæ nos habemus, quæ tradidit Deus benedictus Moſi ſervo ſuo? Verum non eſt ſic*. Atque omiſſis, quæ fuſa ipſe oratione diſſerit de prima voce Bereſcith, quod nomen משותף *æquivocum* eſſe putat, de verbo Barà ſentit Caſpi הוא בעברי שם כולל ענינים.

(1) Mendoſe in textu eſſe videtur קריאוש *creauſe*.

ענינים comprehendere in Hebræo plures ſignificatus, hacque dictione intendi juxta eius ſententiam יצירת הדבר יצירה שלמה לא יצירה לבד formationem rei formatione perfecta, non formatione tantum. ואין ספק כי הבדל גדול יש בין עשה בין יצר או ברא כי עשה לבדו נופל בכמה מקומות על המצאת החומר או הצורה חסר או יצר נופל על המצאת הצורה ועדין יתבן היות החומר או הצורה חסר אבל ברא נופל על המצאת הנושה עם חומר וצורה ובתכלית השלימות ואין קריאוט כן : *Nec enim dubium eſt*, ſubdit, *quod diſcrimen maximum eſt inter* Haſcàh, *inter* Jatzar, *aut* Barà, *quia Haſcàh ex ſeipſo tantum cadit in multis locis ſuper exiſtentia materiæ, aut formæ imperfectæ. Aut Jatzar cadit ſuper exiſtentia formæ. Et hactenus intelligetur eſſe materiam, aut formam imperfectam; ſed Barà cadit ſuper exiſtentia accepta cum forma, & materia, & cum proprietate perfectionis. Non eſt autem* creavit *eiuſmodi.* Sane Hieronymus ab Oleaſtro (1), aliique noſtrorum interpretum jam dudum obſervarunt, ſimplicem, non perfectam, aut ex nihilo productionem frequentius, ſi ipſis credimus, hoc verbum denotare; quod allatis Tullii teſtimoniis confirmant. Quamobrem ad vocem *creavit* aſſerere non dubitavit Ludovicus Yſtella (2): *apud latinos non Theologos creandi verbum pro eo, quod eſt quocumque modo producere, ſemper fuit in uſu.* Verum etſi hoc loco, quod nobis

I

(1) Comm. in Pentat ad h. l.
(2) Comm. in Sacr. Geneſ. in h. l.

probabilius videtur, aptiſſime Interpres noſter hebraici verbi Barà vim omnem expreſſerit, non ita tamen de LXX. Interpretibus dicendum puto, qui non ἔκτισε verterunt, ſed ἐποίησε *fecit* contra vim hebraicæ vocis, ut olim a Procopio etiam animadverſum eſt. Nam præterquamquod Haſcàh, ſeu ἐποίησε creaturis etiam competit, Barà vero ſoli Deo, innuere ſic viſi ſunt univerſum hunc non ex nihilo, ſed ex præextante quadam materia conditum a Deo fuiſſe; unde Baſilius, & nonnulli Græci, ut Simonius notat (1), mundum alium inviſibilem huic noſtro præexiſtentem oſtendebant.

Veroſimilius, quod docet Caſpi de tertia voce Elohim הוא גם בעברי כולל כמה הוראות ipſam etiam hebraice plures ſignificatus comprehendere, atque aliquid magis ſignificare, quam latinum vocabulum *Deus*, pluribus noſtris interpretibus, & Theologis viſum eſt ex ea divinarum perſonarum pluralitem adverſus Judæos ipſos arguentibus, quod ex noſtra quavis verſione non poterant. Quapropter hebraica verba *Barà Elohim* ſtricte ſonare cenſuerunt *creavit Dii*, quod quum de Deorum copia, cui obſtat ſingulare *Barà*, intelligi nulla ratione queat, de pluribus hypoſtaſibus videtur neceſſario intelligendum. Utut tamen infirmum hoc nonnulli exiſtimarint, qui obiecerunt pluralem formam nominis Elohim non ullum myſterium, ſed peculiarem idio-

(1) Hiſt. Crit. V. T. Lib. I. Cap. V.

tiſmum fovere, illud jugiter verum erit, peculiarem hunc idiotiſmum translationes noſtras non referre. In ceteris vero ſcripturarum locis nomine Elohim non Deus ſolum, ſed & judices, principes, primates deſignantur. An adeo difficile eſt unum pro altero in verſionibus obtrudi? Equidem, ubi translatio noſtra legit filios Dei vidiſſe filias hominum, quod eſſent pulchræ, ſunt, qui ibi Elohim non Deum, ſed Principes ſignificare contendant, atque appoſite admodum, ut ipſis videtur, de filiis principum, & filiabus hominum vulgarium interpretentur. Huius ſententiæ eſt clariſſimus Maimonides, qui, poſtquam ſtatuit אדם non homines tantum, ſed vulgum inſuper, homines idiotas, & plebem vi ſua innuere, in exemplum, atque eius, quod dixerat, illuſtrationem commemoratum ſcripturæ locum aſſumpſit (1). Ut autem ab Elohim ad cetera divina nomina tranſeamus, illud certum eſt variis, quæ in ſcriptura efferuntur, Dei adpellationibus El, Jeoàh, Elohim, Scadai, Adonai, Tzur &c. varia Dei ipſius attributa, & adfectiones denotari, unde eius natura colligitur. Atqui tamen interpretes plerumque vertunt ubique *Deus*, aut *Dominus*. Annon aliquid excellentius ſe præſtitiſſe Moſi demonſtrat Deus, dum ait ſe ei revelare nomen ſuum Jeoàh, quod prioribus Patribus non indicaverat? Audi, ſi lubet, commem. Maimonidem (2): כל שמותיו יתעלה הנמצאים

(1) In Morè Nevoch. Lib. I. p. 18. Buxtorf. verſionis.
(2) In cit. Morè N. V. Voiſin. Theol. Judæor. Cap. V.

בספרים כולם נגזרים מן הפעולות וזה מה שאין העלם בו אלא שם אחד והוא יוד הא ואו הא שהוא שם מיוחד לו יתעלה ולזה נקרא שם המפורש עניינו שהוא יורה על עצמו יתעלה הוראה מבוארת אין השתתפות בו *Cunčta nomina Dei excelſi, quæ reperiuntur in libris, ſingula derivantur ab eius actionibus, vel operibus ad extra, ſeu ab eo, quod non eſt in eo abſconditum, ſed nomen unum, ſcilicet Jod He Vau He* (Jeoàh) *eſt nomen proprium, vel unicum ipſius Dei excelſi ſignificatione clara citra ullam ambiguitatem.* Non Hebræi ſolum maius myſterium, maioremque virtutem Tetragrammato huic nomini attribuerunt, quod non audent propriis eius vocalibus pronunciare, ſed chriſtiani etiam illud ineffabile plane jugiter habuerunt, שם המפורש Nomen expanſum, Nomen Dei prorſus peculiare, eiuſque naturam, ſeu conſtitutivum, ut ſcholaſtico vocabulo utar, expreſſius evolvens; quippe quod emanat a rad. הוה Hajàh, quæ ſignificat eſſe, & ſingula quoque tempora complecti videtur. Unde tamen ex verſionibus dignoſcimus, ubi voluerit Deus uſurpari nomen Jeoàh ſibi proprium, vel Jah, aut alterum Adonai, quum unius Domini nomine, & ſenſu ſingula plerique ſaltem (1) interpretes tranſtulerint? Mul-

(1) Nam & nonnulli reperiuntur, qui, quod multum hoc intereſſe arbitrarentur, nomen hoc in ſuis translationibus immutatum ſervarunt. Ita præter Pagninum, & aliquos recentiores Franciſcus Forerius retinuit jugiter Jeoàh, ſuique conſilii hanc eandem in Præf. ad Comm. Iſ. attulit rationem. *Nam cum nomen id* (Jeoàh) *nulli creato convenire poſſit, non parvi momenti rem eſſe judicavi, ſi lector intelligeret, ubi id nomen eſſet.*

tum autem intereſt ſcire, num habeatur Jeoàh, aut Adonai; & Theologi, qui advertunt Hierem. XXIII. 5. Meſſiam in textu Hebraico vocari nomine non Adonai, ſed Jeoàh, urgent Hebræos ad agnoſcendam Meſſiæ divinitatem, quod tamen ex noſtris translationibus non obtinent. Quid vero, ubi utrumque in textu occurrat & Jeoàh, & Adonai? Coguntur interpretes aut utrumque vertere, ut diximus, vocabulo Domini, aut, ſi nolunt geminare, alterum reticere, quod Vulgatus noſter interpres fecit Iſai LX. 4. Nam אדוני יהוה נתן לי לשון למודים *Adonai Jeoàh dedit mihi linguam eruditorum* vertit ille *Dominus dedit mihi linguam eruditam.* Verſiculis autem 5. & 7., ubi rurſus reperitur utrumque Adonai Jeoàh, tranſtulit *Dominus Deus*, ac ſi extaret in textu Adonai Elohim. Item Deut. XXXII. 30. Moſes poſt memorata Dei erga populum Iſrael beneficia ſubdit (v. 15.) incraſſatum eſſe dilectum, & turpitudine affeciſſe צור ישעתו Tzur rupem, & fontem ſalutis ſuæ. Enumerans autem mala ingrato populo obventura: quomodo, inquit, perſequetur unus mille, & duo fugabunt myriadem, niſi quia צורם מכרם Tzuram *rupes eorum*, eorum Petra, qui antea erat eorum firmamentum, fortitudo, & propugnaculum *vendidit eos?* Scilicet hoc nomine Tzur innuere Moſes voluit, ut ipſi impinguati eum Deum dereliquerant, qui tot ei beneficia præſtiterat, ſic hunc eundem Deum eorum rupem eos inimicis ſuis

traditurum. Vulgatæ tamen Auctor vocabulum Tzur vertit utrobique unius Dei nomine, & ſignificatu.

Jamvero ſi de alluſionibus, & analogiis hebraicarum vocum in ſacro codice extantium loquimur, unde ſcis, quia Eva poſſederit filium a Deo, appellaſſe ipſam eum קין *Cain*, ni ſimul intelligas קין a rad. קנה poſſeſſionem innuere, & legas in Hebraico textu כי קניתי אותו *chì chanìdi odò?* Aut vidiſſe Jeremiam Amygdalam, quod vigilaturus eſſet Deus ſuper verbis ſuis, ni analogiam legas in eodem textu, quæ eſt inter שקד *Scacbèd*, & שוקד *Scochèd?* Quod ſi quiſpiam eſt, qui id velit in verſione exprimere, ut fecit Hieronymus, quid quæſo nomine virgæ vigilantis intelligis, quod ille uſurpat? Et Adam de recens efformata muliere vocabitur, inquit אשה Iſcàh, quia ab איש ſumta eſt; quod fruſtra item Hieronymus ſignificantiori viraginis vocabulo, aut alii barbara plane viræ, & latinis inaudita voce exprimere conati ſunt (1). Atque hinc duo ad rem noſtram ex hoc interpretum conatu deduci queunt; primum multum referre alluſiones has, atque analogias intelligere, quas Deus, ſacrique Auctores conſulto adhibuerunt. Alterum vero non ſat commode ab interpretibus ſervari eas in eorum tranſlationibus potuiſſe.

Quandoquidem autem plures extant ex Hebræo codice elaboratæ tranſlationes, & ſæpe etiam inter

(1) Vide Druſ. Quæſ. Heb. Lib. I. Qu. 19. p. 16.

ſe, ſive ob ſenſuum copiam, quos fovent hebraica verba, ſive ob varium interpretum intellectum, valde diſſentiunt, cui jam te committes; aut quam putabis melius auctoris mentem referre? Quod porro de ipſis præcipue vetuſtiſſimis, quæque maiorem auctoritatem, & uſum obtinent, verſionibus verum eſt, quippequæ ex hebraicis non punctatis codicibus factæ ſunt varios ſic ſenſus admittentibus. Etenim, ut præclare inquit R. Bechai (1), האותיות כשאינן מנוקדות סובלות כמה כונות ומתחלקות לכמה ניצוצות *literæ, quando non ſunt punctatæ, ſuſcipiunt multas intentiones, vel ſenſus, & in multas dividuntur ſcintillas.* Nec ſolum verſiones, ſed ipſa eadem unius, eiuſdemque verſionis exemplaria ſæpe variant, ut, quænam ſit vera lectio, certo ſtatui nulla ratione queat, ni ad fontem confugiamus. Cuius rei exemplum attulit Bellarminus (2) in latinis noſtris codicibus luculentiſſimum. Joſue V. 6. plurimi codices Bellarmini ætate habebant: *quibus juravit, ut oſtenderet eis terram fluentem lacte, & melle.* Alii vero: *ut non oſtenderet.* Hanc poſteriorem lectionem tum commemoratum Cardinalis, tum correctores Sixtini, & Clementini veriorem eſſe, & retinendam cenſuerunt, propterea quod Hebraico textui ſit conſentanea. Atque ex hac interpretum varietate, & diſſidio Heb. linguæ neceſſitatem, & neceſſariam Hebraicorum fon-

(1) In Lib. Num. II. 15. pag. 162. apud Hott. Theſ. Phil. Lib. I. C. II. Sect. 7. p. 237.
(2) Lib. II. de verbo Dei Cap. XI.

tium inſpectionem Auguſtinus ipſe oſtendebat (1). *Quæ ſit*, inquit, *ipſa ſententia, quam plures interpretes pro ſua quiſque facultate, atque judicio conantur eloqui; non apparet, niſi in ea lingua inſpiciatur, quam interpretantur.*

Quid præterea, ſi errata, quod ſæpe fit, ſive typographorum inſcitia, & incuria, ſive ſciolorum audacia in verſiones irrepant? Unde ſcis, niſi ex Hebraico textu, in LXX. ὀδὸς I. Sam. XIV. 5. irrepſiſſe pro ὀδοὺς, τραφεὶς pro ταφεὶς Gen. XV. 15., οἰκίας pro κοιλίας Judic. XX. 15., δέκα ἀμνῶν pro δέκα μνῶν Gen. XXXI. 7., & alia eiuſmodi? Unde in Vulgatam *malitia* pro *militia* Iſai. XL. 2., *eques* pro *equus* Exod. XV. 19., *ortu* pro *horto* Job. VIII. 16., *viduam* pro *victum* Pſ. CXXXI. 15., *Jeruſalem* pro *Iſrael* Jerem. XXXIII. 7., *novi* pro *novæ* Thren. III. 23., *quadraginta quinque* pro *quinque* Gen. XVIII. 28., & ſimilia, quæ fortuito acciderunt? Nec niſi ex Hebraici textus conſultatione deprehenderunt Hieronymus ab Oleaſtro, Bellarminus, aliique irrepſiſſe olim in latinam translationem *ſeculi* pro *ſaculi* Prov. XVI. 11., *fontem* pro *fortem* Pſ. XXVI., & XLI., *exultationes* pro *exaltationes* Pſ. CXLIX., aut *pax illius* pro *paxillus* I. Eſdræ IX., atque alia bene multa, quæ ex ipſo primigenio textu dein emendata fuere. Porro hoc idem dicendum eſt de iis erratis, quæ in verſionibus extant ex una quorundam ſciolorum audacia, qui putantes textum emendare

(1) Lib. II. de Doct. Chr.

emendare turpi eum hallucinatione corruperunt. Ita ſciolus quidam audax ex Act. VII. 14., ubi ait Stephanus animas ingreſſas in Ægyptum fuiſſe ſeptuaginta quinque, Græcum V. T. textum Gen. XLVI. 27., ubi ſeptuaginta tantum, ut in Hebræo, ceteriſque translationibus, legebatur, emendandum ſuſcepit, correxitque πᾶσαι ψυχαὶ . . . . ἑβδομήκοντα πέντε. Ut autem id ex præcedentibus verſiculis, ubi univerſæ illæ animæ ſigillatim enumerantur, robur omne ſuſciperet, adhuc audacior factus quinque animas, quæ eo judice deeſſe videbantur, ſacro textui inſeruit: ἐγένοντο δὲ υἱοὶ μανασσῆ οὓς ἔτεκεν αὐτῷ ἡ παλλακὴ ἡ σύρα, τὸν μαχείρ. μαχεὶρ δὲ ἐγέννησε τὸν γαλαάδ. υἱοὶ δὲ ἐφραὶμ ἀδελφοῦ μανασσῆ, συταλαὰμ, καὶ ταάμ. υἱοὶ δὲ συταλαὰμ ἐδέμ.

Itaque quamquam optimæ extant in Hebraico textu verſiones, quæ plerumque, atque in rebus præcipue maioris momenti cum eodem textu cohærent, tamen, ut ſingula hucuſque conſtituta demonſtrare videntur, eiuſmodi non ſunt, nec tanta ſive interpretis primum induſtria, ac doctrina elaboratæ, ſive typographorum ſolertia cuſtoditæ, ut a quovis mendo immunes perfecte prorſus in omnibus ſuum fontem referre queant. Quod ab hominibus, non Prophetis prodierint, interdum a fonte aberrant. Aut nimis verbis inhærent, & ſunt obſcuriſſimæ; aut verba negligentes referendis ſententiis vacant, & ſunt liberiores. Addunt, & detrahunt, ut earum auctoribus viſum eſt. Primigeniarum dictionum vim,

& emphaſim, idiotiſmos ſacri textus, alluſiones, plures ſenſus, quæque fovet, myſteria plene non exprimunt. Multæ ſunt, & ſæpe inter ſe diſſident. Typographorum demum, aut ſciolorum vitio plerumque fædantur. Quæ quo veriora ſunt, eo luculentius poſtulant, & evincunt noſtra ſtudia in conſulendo Hebraico textu, addiſcendaque lingua Sancta impendi neceſſario oportere. Ubi enim errant, quacunque id cauſſa fiat, unde erunt, niſi ad Hebraicum textum corrigendæ? Unde illuſtrandæ, ubi obſcuriores, aut componendæ, ubi liberiores occurrunt? Ponamus vero nonnullas verſiones perfecte cum Hebraico codice congruere, tum primum hæc puritas, & perfecta cum fonte congruentia nec dignoſci, nec demonſtrari ulla ratione poſſet, ni fons conſuleretur, & ſolerter cum eo controverſæ interpretationes compararentur. Nam veterum, qui tranſlati ſunt, librorum fides, de Hebræis voluminibus examinanda eſt, ſi Auguſtino, ſi Hieronymo, ſi Gratiano credimus (1). Tum vero non negligendus Hebraicus textus, ubi ipſa eadem Dei, & Prophetarum verba non tranſlata cuſtodiuntur, ſed omni adhuc a nobis contentione, ac ſtudio excolendus eſſet. Sed claudam jam orationem iis verbis, quæ præclare ad rem noſtram Lib. III. De abſoluta Col-

(1) Decret. Grat. Diſt. IX. Can. VI. *ut veterum* ex ep. Hier. ad Lucin. De Gloſſa in hunc Can., quæ Hebraicor. codicum integritati in eo explicando detrahit, conſule Eraſmum Lib. IV. epiſtolar. ep. 7. ad Chriſtoph. Fiſcher.

legii Ambroſiani in litteris Inſtitutione ſcripta reliquit doctiſſimus Eccleſiæ Princeps Card. Fridericus Borromæus: *In magno*, inquit, *errore verſantur ii, qui ſolis verſionibus nos poſſe linguarum neceſſitati ſatisfacere arbitrantur.*

CAP. IV.

Potiſſimum ob Vulg. lat. translationem, quam, dum Tridentini Patres authenticam, & retinendam definiere, non ſolum ceteris verſionibus, ſed & ipſis Hebraicis codic. uſum, auctoritatem, & fidem ademerunt; tum vero & immunem ab omni mendo declararunt, ut nullus propterea in ea fontium uſus hoc tempore eſſe queat.

Non hoc vehementer intereſt eorum, qui ſuam in Hebraicarum litterarum neglectu cauſſam tuendam ex fontium oppugnatione ſuperioribus capitibus ſuſceperunt, ſolerter nunc inquirere, num in reliquis latinis præcipue translationibus quiſpiam Hebraicorum codicum uſus eſſe queat. Nam nullam illæ univerſalis Eccleſiæ adprobationem obtinuere, aut peculiarem auctoritatem. Verum quum de Vulgata interpretatione ſermo inſtituitur, quam Tridentini Patres authenticam, & in omnibus retinendam definierunt, negant ad Hebræos codices exigi eam poſt Concilii tempora aut poſſe, aut oportere. Pa-

tres lato decreto omnem illis auctoritatem, & fidem, & uſum ademerunt, & dum unam Vulgatam probant, & ſequendam decernunt, quævis alia biblia reprobant, & deſerenda præſcribunt; ut iniuria prorſus Hebraici libri, quamvis integerrimi, authentici in Eccleſia modo habeantur. Ecqui adhuc fingi poteſt poſt Tridentinam Synodum eorum in Vulgata uſus? Num ut huius menda corrigantur? Atqui Patrum ſententia ab omni errore immunis declarata eſt, quod ipſum authentiæ nomen, & dignitas poſtulat. Quæ ni ſingula hoc loco tum Doctorum auctoritate, tum ratione, & exemplis falſitatis arguamus, fruſtra ſanctarum litterarum uſum ad illuſtrandam ex Hebræo fonte verſionum lectionem defendere videremur. Etenim, ut præclare Simonius ait de iis, qui exiſtimant „ qu' il n' y a point d' autre „ Bible authentique dans l' Egliſe que l' ancienne „ edition latine, qui a été declaré telle par le Concile „ de Trente „ *ſur ce prejugé ils regardent l'Hebreu & le Grec comme des meubles inutiles qui ne conviennent qu'à des grammairiens* (1). Non rectius porro uſum Hebraicorum codicum non eſſe Patrum ſententia ſublatum demonſtrari puto, quam ex eorum Theologorum teſtimonio, & declaratione, qui Æcumenicæ Synodo Tridenti habitæ interfuerunt. Alphonſus Salmero Paulli III., Julii III., & Pii IV. in eadem Synodo Theologus „Jam ſecundo loco, inquit (2), oſtendamus

(1) Tom. II. Epiſt. Sel. ep. 5. p. 33.
(2) Prolegom. Biblic. Proleg. III. p. 24.

„ non ita fuiſſe Vulgatam Hieronymi editionem
„ approbatam, ut propterea reiecta ſint intelligen-
„ da vel Græca, vel Hebraica volumina: quod
„ non eſt difficile oſtendere. Nihil enim ibi de
„ exemplaribus aut Græcis, aut Hebræis agebatur;
„ tantum inter tot editiones latinas, quot noſtra ſe-
„ cula parturierant, quænam ex illis præſtaret, ſer-
„ mo erat: & reiectis reliquis latinis unam hanc
„ Vulgatam reliquis tanquam veriorem, puriorem,
„ dilucidiorem, ac ſuis fontibus, unde orta erat,
„ magis conſentientem pronuntiavit . . . Liberum
„ autem reliquit omnibus, qui ſcripturas profundius
„ meditantur, fontes Græcos, aut Hebræos, qua-
„ tenus opus ſit, conſulere, quo noſtram vitio li-
„ brariorum, vel temporum iniuria corruptam emen-
„ dare valeant . . . . Licebit nobis ſalva Concilii
„ Tridentini generalis auctoritate, ſive Græci, ſive
„ Hebræi exemplaris lectionem variam producere,
„ eamque uti verum bibliorum textum expendere,
„ & enarrare; nec tantum bonos mores per eam
„ ædificare; verumetiam fidei dogmata comproba-
„ re, & ſtabilire; atque adeo ab illa ſumere efficax
„ argumentum, tanquam ex textu Spiritus Sancti. „
Item Andreas Vega, qui interfuit & ipſe concilio,
„ Nec tu, inquit (1), nec quiſpiam alius, propter
„ hanc approbationem Vulgatæ editionis impeditur,
„ quominus ubi hæſitaverit, ad fontes recurrat, &

(1) De Juſt. Lib. XV. Cap. XVI.

„ in medium proferat, quidquid habere potuerit, quo
„ juventur, & locupletentur latini, & Vulgatam
„ editionem ab erroribus repurgent, & quæ ſenſui
„ ſanctorum, & ipſis fontibus ſunt magis conſenta-
„ nea, aſſequantur. „ Quibus quidem teſtimoniis
quid luculentius eſſe poteſt, quo conſtet Tridentino
canone nulla ratione eam fidem, auctoritatem, dignitatemque læſam fuiſſe, quam Hebraici codices ab univerſa antiquitate obtinuerant? Non longe poſt Tridentinum Concilium doctiſſimus Cardinalis Bellarminus idem adverſus Calvinum propugnabat, & putidum tantum eius mendacium vocat (1): „ de-
„ creviſſe Tridentinos Patres, minime eſſe audien-
„ dos eos, qui ex fonte ipſo purum liquorem pro-
„ ferunt, & ex certa veritate falſum coarguunt.
„ Hoc ideo mendacium voco, quod nihil eiuſmo-
„ di in decreto Concilii legatur. Nec enim Patres
„ ullam fontium mentionem fecerunt, ſed ſolum
„ ex tot latinis verſionibus, quæ circumferuntur,
„ unam delegerunt, quam ceteris anteponerent. „ Inferius vero (2) quatuor temporibus aſſerit Princeps Eminentiſſimus adhuc poſt Tridentini Concilii declarationem licere ad Hebræum fontem recurrere. 1. Quum in noſtris codicibus videtur eſſe error librariorum. 2. Quum latini codices variant, ut non poſſit certo ſtatui, quæ nam ſit vera Vulgatæ lectio. 3. Quando verba, aut ſententia in latino idiomate

(1) Lib. II. De verbo Dei Cap. X.
(2) Ibidem Cap. XI.

eſt anceps. Poſtremo vero ad energiam, & proprietatem vocabulorum intelligendam. Sequitur Serarius, qui tuetur & ipſe (1) Synodum non antetuliſſe Hebræis fontibus latinam noſtram translationem, & Adamus Contzen (2) libere adfirmans *verſionem latinam ita probatam, ut tamen Græcis, & Hebræis fontibus maneat ſua auctoritas.* Ita Tridentinorum Patrum mentem, & canonem plures, iique doctiores eius ſeculi, & poſterioris etiam Theologi, & Interpretes exponunt. Conſule Pallavic. Hiſtoria Concil. Trid. Lib. VI. Cap. XVII., Bonfrer. Præloq. in Script. Cap. XV. Sect. 3., Andrad. Defenſ. Concil. Trid. p. 363., Ribera ad Cap. IX. Oſe., ex recentioribus Muiſium De Heb. edit. veritate, Natal. Alex. Hiſtor. Eccleſ. ſec. IV. Diſſ. XXXIX. & XL. adverſ. Fraſſen., Witaſſe Tractat. Theol. Qu. I. Art. V. Quær. 16., Simonium Hiſt. Crit. V. T. Lib. II. Cap. XIV., Dupin Diſſ. Preliminaire ſur la Bible Liv. I. Chap. VII. §. 3., Guarin. Præf. ad Gram. Heb. Ch. §. 2. ad III. arg.

Et quin id monuiſſent viri clariſſimi, facillimum cuique noſtrum eſt hanc Patrum mentem ex ipſis eorum verbis eruere. *Inſuper*, inquiunt (3), *eadem ſacroſancta Synodus conſiderans non parum utilitatis accedere poſſe Eccleſiæ Dei, ſi ex omnibus latinis editionibus, quæ circumferuntur ſacrorum librorum, quænam pro au-*

(1) Proleg. Bibl. Cap. XIX. Qu. 12. Concl. 1.
(2) Politic. Lib. III. Cap. XXIII.
(3) Seſſ. IV. De Canon. Script.

thentica habenda ſit , innoteſcat , ſtatuit , & declarat , ut hæc vetus , & vulgatà editio , quæ longo tot ſeculorum uſu in ipſa Ecclesia probata eſt . . . pro authentica habeatur, & ut nemo illam reiicere quovis prætextu audeat, vel præſumat . Quis non videt ceteris ſolum latinis editionibus Vulgatam anteponi, ſuam autem fontibus dignitatem, qualem antea habebant, auctoritatem, & uſum relinqui? Quæ autem erat antea apud Patres, & univerſam Eccleſiam Hebraicorum codicum auctoritas, & uſus? Ut primum Eccleſiæ Deus non ullam verſionem tradidit, ſed ipſum Hebraicum textum, ſic illa ſingulari jugiter ſtudio concreditum ſibi depoſitum cuſtodiens nunquam debita eum fide, & honore fraudavit. Eo Chriſtus, Apoſtoli, & apoſtolici quique, qui præcipue ex hebraiſmo venerant, Patres utebantur. Ut vero Græca LXX., aut Latina vetus Vulgata, communis, Itala apud Græcos, latinoſque fideles uſum obtinuere, non propterea deſtitit fons, unde verſiones illæ prodierant, authenticus eſſe, nec propterea cœpit ſuo uſu, ſuaque dignitate deiici. Fidelis, accuratæque interpretationis laudem Eccleſiaſticæ verſioni concedens, quæ erat fontis propria, ut ad eum ea, quæcunque eſſet, exigeretur, ſuo jure jugiter vendicavit. Quamobrem ubi obſcuræ erant translationes, ubi diſſentiebant, ubi aberrabant, quovis non obſiſtente Eccleſiæ uſu, aut ipſarum authentia, ad Hebraicum textum, quem Hebraicam veritatem appellabant, tanquam ad inconcuſſam,

concuſſam, & tutiſſimam fidei, & cuiuslibet verſionis normam Patres confugiebant; cuius œconomiæ multa extant eorum teſtimonia. *Veterum*, inquit Hieronymus (1), *librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda eſt*. Quod Hieronymi inſtitutum, ne eius dumtaxat peculiari traditione, & doctrina innixum cuipiam forte videretur, non autem referret eccleſiaſticam diſciplinam, optime, & ſapienter Gratianus inter Eccleſiaſticos canones a ſe congeſtos repoſuit (2). Alibi vero (3), *in veteri teſtamento*, inquit S. Pater, *ſi quando inter græcos, latinoſque diverſitas eſt, ad Hebraicam recurrimus veritatem, ut quidquid de fonte proficiſcitur hoc quæramus in rivulis*. Et Comm. in Cap. I. Abdiæ: *multum in hoc loco tranſlatio noſtra diſcrepat ab editione Vulgata. Unde debemus in expoſitione hiſtoriæ* (ideſt ſenſus literalis) *hebraicam veritatem ſequi*. Item Comm. in Cap. III. ep. ad Gal. *Hunc morem habeo, ut quotieſcunque ab Apoſtolis de V. inſtrumento aliquid ſumitur, recurram ad originales libros; & diligenter inſpiciam, quomodo in ſuis locis ſcripta ſint*. Origenes, ut in ep. ad Sun. & Fretel. idem notat Hieronymus, ubi in Græcis codicibus quidpiam extare animadvertebat, quod in Hebraicis deerat, *Obelon, ideſt jacentem præpoſuit virgulam, quam nos latine veru poſſumus dicere, quo oſtenditur jugulandum eſſe, & confodiendum, quod in authen-*

L

(1) Epiſt. olim XXVIII. ad Lucin. nunc 52. T. IV. p. 579.
(2) Diſt. IX. Can. VI. *Ut veterum.*
(3) Ep. CXXXV. ad Sun. & Fretel. T. II. p. 626.

ticis libris non invenitur. Auguſtinus Lib. XV. De Civitate Dei (1), *Fieri*, inquit, *nullomodo dubitaverim, ut cum aliquid diverſum in utriſque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum geſtarum utrumque eſſe non poteſt verum, ei linguæ potius credatur, unde eſt in aliam per interpretes facta translatio.* Lib. autem II. De Doct. Chr. Hebraicas a nobis litteras neceſſario perdiſcendas docebat, ut ad exemplaria præcedentia recurratur; quæ niſi legantur, quis interpretum vera ſequutus ſit, dignoſci nulla ratione poſſe. Caſſiodorus demum Lib. I. Divin. Lect. (2), ſi aliqua reperiuntur abſurde in verſionibus poſita, ad Hebræam ſcripturam emendanda eſſe cenſebat. *Decet enim*, inquit, *ut unde ad nos venit ſalutaris translatio, inde iterum redeat decora correctio.* Hæc erat Patrum, hæc orthodoxorum Theologorum ante Synodum ſententia, & praxis, quæ uſque ad Synodum ipſam jugiter in Eccleſia viguit. Ita ut paullo ante ipſam Driedo Lovanienſis Academiæ doctus Theologus ſcribere adhuc non dubitarit (3): *non arbitrentur abſurdum eſſe ſermonem ſacræ ſcripturæ translatum ex ſuo fonte in linguam aliam examinare, recurrendo ad ſuam originem, & diſcutere, ſi forte interpres deviaverit a ſenſu eius, qui ſcripſit*. Quare ergo, ſi Patrum decreto, non ſublata, ſed ſervata prorſus eſt Hebraicis codicibus ea dignitas, atque auctoritas,

(1) Cap. XIII.
(2) Cap. XV.
(3) Lib. II. De Translationib. S. Scrip. Cap. I.

quam antea obtinuerant, non licet nobis poſt Tridentinam Synodum, quod Patribus omnibus, Theologis, Interpretibus licebat, & adeo ipſis ad eruendum divinorum verborum germanum ſenſum conducere videbatur? Nec aliter ſane ſe geſſerunt hucuſque poſt Concilii tempora orthodoxi quique Theologi, & ſcripturarum interpretes. Juxta Patrum ſtatuta, & Eccleſiaſticam conſtitutionem proſequuti ſunt Hebraicum textum, ut verum a Deo immediate profectum ſcripturæ textum venerari, afferre novas ex eo interpretationes cudere (1), conſulere, mendoſas etiam ipſius Vulgatæ lectiones corrigere, obſcuras illuſtrare, diſſidentes componere. Quodque magis mirandum eſſet, id Clemens VIII., & Clementini correctores præſtiterunt. Ita ne ſummas eruditorum, totiuſque Eccleſiæ laudes reportaſſent religioſiſſimi viri, ſi fuiſſet uſus Hebraicorum codicum Tridentinorum Patrum auctoritate, & ſanctione ſublatus?

Sed qui potuiſſent Patres Vulgatam verſionem authenticam eo ſenſu facere, ut excluderentur fontes, eaque his præferretur, ſi nec in eorum poteſtate erat Vulgatam eo ſenſu facere authenticam, ut aequalis eſſet cum illis auctoritatis, quemadmodum optime obſervat Natalis Alexander (2)? Num quod corruptum Hebraicum contextum putarint,

(1) Forerius novam ex Heb. T. verſionem Concilii tempore ſuſcepit, ipſiſque iiſdem Tridentinis Patribus in Concilio congregatis dicavit V. hanc ded. T. I. Crit. S.

(2) Hiſt. Eccl. Sæc. IV. Diſſ. 39. Ar. 5.

cui purior rivulus præferendus eſſet? Adeo ne in divinam providentiam contumelioſi, & in Eccleſiam ipſam iniurii optimi Patres fuerunt, immo in univerſam antiquitatem, quæ Hebraicum textum Hebraicam, ut diximus, veritatem nominabat? *Nam tradidit Deus Eccleſiæ*, inquit præclare Simeon de Muis (1), *non primum verſiones, ſed textus primævos, eoſque puriſſimos, & authenticos. Qui itaque tales hodie extare negant, non tantum in providentiam divinam, quæ Eccleſiæ nunquam deficit in neceſſariis, contumelioſi, ſed & in Eccleſiam Chriſti ſponſam iniurii ſunt, quæ depoſitum hoc corrumpi ſineret, cuius erat officium illud ſartum tectum conſervare.* Si ob menda parvi momenti Hebraicum textum dignitate, & uſu deiecerunt, qui latinam editionem prætuliſſent, quæ eiuſmodi mendis non erat immunis? Si vero in rebus ille gravioribus peccabat, non video, quomodo in univerſalem Eccleſiæ uſum eam verſionem introduxerint, quæ in illis cum Hebraicis codicibus conſentiebat. Si vero incorrupti hi erant, nec id doctiſſimi Patres ignorabant, quod difficile non erat comparantibus cum Vulgata primigenium textum dignoſcere, quo jure voluiſſent illi auctoritatem, & uſum Hebraicis codicibus adimere? Vulgatam verſionem ex Hebræo textu Hieronymus ſuſceperat. Annon ergo Eccleſia Hebraicæ veritati, dignitatique honorificum teſtimonium perhibuit, dum Hie-

(1) Aſſer. I. H. V. pag. 72. 73. apud eund. Natal. ibid.

ronimianam interpretationem ex ea emanatam authenticam, & retinendam definiit? Quod idem porro Pontifices nonnulli præſtare viſi ſunt, qui Pagnini translationem ex Hebræo elaboratam ampliſſimis decretis approbarunt. Igitur tantum abeſt voluiſſe ſive Pontifices, ſive Patres Tridentinos eorum decretis Hebraicis codicibus auctoritatem, & uſum eripere, ut ea potius novo, eoque luculentiſſimo teſtimonio corroborarint. Demum ſi a Tridentina Synodo Vulgatæ authentiam definiente Hebraicus textus excluditur, multo magis, & facilius id de Græca, reliquiſque orientalibus verſionibus dicendum videretur. Et tunc quomodo aut authentica LXX. Interpretum translatio dici poſſet, aut orientales Eccleſiæ, quæ non Vulgata, ſed Græca, Syriaca, aliave eiuſmodi verſione utuntur, veras Dei ſcripturas haberent? At vero, inquis, authentica in Eccleſia Biblia ſunt Vulgata: plura autem in Eccleſia Biblia authentica eſſe nequeunt. Latina utique plura nunc authentiam non obtinent, quod Tridentina Synodus ceteris latinis interpretationibus uſum, auctoritatemque in Eccleſia ademerit. At Græca LXX. authentica eſt, & in orientali qualibet Eccleſia, quæ cum Romana communionem ſervat, orientales verſiones authenticæ ſunt (1). Qua-

(1) Ita adhuc recenter in Sorbona propugnavit Philippus Du Contant in Theſibus Theologico-Hebraicis, Chal., Syr., Arab., & Græcis 4. 1765. p. 24. ex ſpecimine, quod nobis exhibet le Journal des Sçavans pour l'an. 1766. Mai. *la verſion Gréque attribuée aux 70 . . . . . eſt tres-*

re ergo Vulgata fidelis, & accuratæ interpretationis, textus vero Hebraicus fontis auctoritatem, & fidem ſimul in Eccleſia habere non poterunt? Quod incorrupti igitur eſſent, & incorrupti adhuc ſint Hebræi codices, authentici erant, & authentici adhuc ſunt, ad quorum normam controverſiæ de fide judicentur, omneſque etiam verſiones expendantur. Fontium ſemper auctoritate gaudent, & dignitate, qualem antea in Eccleſia obtinebant.

Quod tamen luculentius adhuc evincit uſum Hebraici textus non fuiſſe a Tridentinis Patribus ſublatum, multa Patrum ætate in Vulgatam menda irrepſerant, & nonnulla etiam num ſuperſunt, ut inferius conſtabit. Porro ni ad fontem confugiamus, unde dignoſci ea, aut emendari queunt? Nec enim Synodus, dum Vulgatam authenticam declaravit, immunem eam ab omni mendo fecit, ut nonnullis placuit, &, quod mirandum magis eſt, recentiori adhuc Patri Caſini, qui in ſelectis eius Theſibus De Sacris libris Vulgatæ editionis Romæ impreſſis anno 1753. aſſerere, & defendere non dubitavit, *intendimento del Concilio eſſer ſtato di definirla autentica sì, e per modo che da ogni qualunque errore ſia eſente*, ut Auctoris mentem in litteraria ſua Hiſtoria nobis pandit Pater Zacharia (1). Aliam Patrum mentem

ancienne & authentique . . . la verſion Syriaque authentiq. . . . comme néanmoins cette verſion Arabe eſt employée dans les offices Eccleſiaſtiques par quelques Catholiq. de l' Orient avec l' approbation du S. Siege, on lui donne auſſi le titre d' authentique, etiam authenticam declaramus.

(1) Stor. letter. d'Italia Vol. VIII. a Lul: ad Xmb. Lib. II. Cap. I. §. 1.

fuiſſe doctiſſimorum iterum teſtimonio confirmari poteſt. Idem ſuperius commemoratus Andreas Vega, *che a quel tempo*, ut verbis utar Card. Pallavicini (1), *ſtava in Concilio, e che quantunque foſſe Teologo conſigliero, e non Veſcovo giudicatore, fu nondimeno aſcoltato con la debita ſtima*, ita olim latam Concilii ſententiam de Vulgata editione Calvino interpretabatur (2). „ Ne erres, ut facis, circa approbatio-
„ nem Vulgatæ editionis factam in Seſſ. 10., nec
„ fruſtra labores in oſtendendis vitiis Vulgatæ edi-
„ tionis, audi obiter pauca, quæ & Philippo (*Me-*
„ *lanctoni*) dicta velim, qui ante te graviter de hoc
„ accuſat Patres. Synodus non approbavit menda,
„ quæ linguarum periti, & in ſacris literis medio-
„ criter verſati in ea deprehendunt. Approbavit
„ dumtaxat Vulgatam editionem repurgatam a
„ mendis, quæ vitio ſcriptorum, vel calchogra-
„ phorum in ea obrepſerunt. Nec eam tanquam e
„ cælo delapſam adorari voluit. Interpretem illius,
„ quiſquis ille fuerit, ſciebat non fuiſſe prophetam,
„ nec nos meruiſſe hactenus quemquam, qui eo-
„ dem in omnibus ſpiritu ſacras literas a propria,
„ & nativa lingua in alienam linguam transfuderit.
„ Ac proinde nec cohibuit, neç cohibere voluit
„ ſtudioſorum linguarum induſtriam, qui aliquan-
„ do docent melius potuiſſe aliqua verti, & uno
„ eodemque verbo vel plures nobis ſuggeſſiſſe Spi-

(1) Hiſt. Conc. Tr. Lib. VI. Cap. XVII.
(2) De Juſt. Lib. XV. Cap. IX. apud Nat. Al. comm. I.

„ ritus S. ſenſus, vel certe alios commodiores, quam „ e Vulgata editione poſſent haberi. Sed in honorem vetuſtatis, & honoris, quem ei jam a multis „ annis detulerant Concilia latina, quæ ſunt ea uſa, „ & ut certo ſcirent fideles, quod & veriſſimum „ eſt, nullum inde haberi poſſe perninioſum errorem, & tuto illam, & citra periculum poſſe legi, „ ad coercendam etiam confuſionem, quam affert „ multitudo translationum . . . ſapienter ſtatuit, „ ut iſta uteremur. „ Hucuſque Vega, qui ſuperius allata auctoritate etiam comprobat Cardin. S. Crucis Michaelis Cervini, qui ut Pontificius legatus ipſi eidem ſeſſioni præfuerat. Et Bellarminus de verbo Dei (1): „ nec ita tamen (*Eccleſia Vulg. verſionem*) „ approbavit, ut aſſeruerit nullos in ea librariorum „ errores reperiri, ſed certos nos reddere voluit, „ in iis præſertim, quæ ad fidem, & mores pertinent, nulla eſſe hac in verſione interpretum „ errata. „ In epiſtola vero ad Lucam Brugenſem: „ ſcias velim Biblia Vulgata non eſſe a nobis accuratiſſime caſtigata. Multa enim juſtis de cauſſis „ pertranſivimus, quæ correctione indigere videbantur. „ Sixtus autem autem Senenſis doctiſſimus illius ævi ſcriptor „ De erroribus vero, inquit (2), „ quos Hieronymus in veteri translatione annotavit, & recentiores in hac nova editione pariter „ annota-

(1) Lib. II. Cap. VI.
(2) Lib. VIII. Biblio. S.

„ annotarunt, ingenue fatemur & nos, multos „ errores a Hieronymo emendatos in veteri Tra- „ ductione, & ſimiliter in hac noſtra nova editio- „ ne nonnullas inveniri mendas, ſolœciſmos, bar- „ bariſmos, hyperbata, & multa parum accommo- „ date verſa, & minus latine expreſſa, obſcure, & „ ambigue interpretata, itemque nonnulla ſuperad- „ dita, aliqua omiſſa, quædam tranſpoſita, immu- „ tata, ac vitio ſcriptorum depravata. „ Verum quid plura Doctorum teſtimonia congerimus? Sixtus V. Summus Pontifex multa in Vulgata translatione menda ſuſtulit, & quantum tunc pro temporis brevitate licuit, emendatam imprimendam curavit anno 1590., ſed quia „ fecit hoc, inquit Henricus „ Bukentopius (1), abſque notabili recurſu ad textus „ originales, ut liquet ex Bulla editioni iſti præfi- „ xa, ex qua pariter conſtat, ipſum principaliter „ ſtuduiſſe, ut Biblia Vulgata ederet juxta lectio- „ nem tunc temporis magis communem, qua de „ cauſſa permulta reliquit intacta, quæ merito cor- „ rigenda videbantur „ hoc uberius præſtitit Clemens VIII., qui, quod præcipue animadvertendum eſt, ex Hebræis codicibus plura correxit, atque emendatiorem Vulgatam edidit anno 1592.; cuius quidem rei grave nobis non eſt quoddam in ſelectis Geneſis locis ſpecimen ſubiicere.

M

(1) Lux de Luce Præf. ad Lib. III.

Specimen uſus Hebraicorum codicum a Clementinis correctoribus facti poſt Tridentinum Concilium in ſelectis nonnullis Geneſis locis Sixt. Edit.

Gen. I. 2. Habebat Sixtina *ſpiritus Domini*; ex Hebraicis codicibus, ubi extat Elohim, non Adonai repoſitum eſt in Clementina *ſpiritus Dei.*

Gen. I. 27. *Et ſimilitudinem ſuam* ex Hebr. cod. ſublatum eſt, ubi extat tantum Betzalmò *ad immaginem ſuam.*

II. 12. *Ibique invenitur.* Sublata eſt in Clementinis edit. copula, quæ in Hebr. codicibus non habetur.

III. 11. Sixtina: *cui dixit Dominus.* Omiſſum eſt in Clem. *Dominus*, quod a fonte aberat.

III. 19. *Veſceris pane tuo.* Quamquam conforme id eſt Græco textui, tamen, quod in Hebraico textu non legatur affixum, correctum eſt *veſceris pane.*

III. 23. *Emiſit eum.* Addit Clementina copulam, quæ in Hebræo habetur.

IV. 7. *Peccatum tuum aderit.* Omiſſum eſt *tuum*, quod in Hebr. cod. omittitur.

V. 3. *Genuit filium ad* &c. Omiſerunt Clementini correctores *filium*, quod Hebraici codices non habent.

V. 22. Addit ex Hebræo Clementina: *& ambulavit Henoch cum Deo*, quod in Sixtina deerat.

Digitized by Google

VII. 13. *Et uxores*. Addit Clementina *tres* ex Hebr. cod.

IX. 5. *Et de manu fratris eius*. Ex Hebr. omittit Clem. *de manu*.

XIII. 14. *Leva oculos tuos in directum*. In Clementina ex Hebr. omiſſum eſt *in directum*.

XIII. 17. *Surge ergo*. Ex Hebr. cod. omiſerunt correctores *ergo*, quod redundabat.

XIV. 10. *Et Rex Gomorrhæ*. Omiſſum eſt *Rex*, quod ab Hebræo abeſt.

XIV. 14. *Perſecutus eſt eos*. Iterum ex Hebr. omiſſum eſt *eos*, quod in Sixtina redundabat.

XIV. 15. *Percuſſitque . . . uſque Hobe, & Phænicen*. Omitt. *& Phænicen*, quod non extat in Hebraicis codicibus. Hæc, & alia eiuſmodi, quæ ex ſingulis V. T. libris afferri poſſunt, ſat oſtendunt Vulgatam non ita a Patribus Tridentinis authenticam declaratam eſſe, ut menda omnia, omneſque a fonte diſſonantiæ excluderentur, &, quod caput diſputationis eſt, Hebræorum codicum uſus, & conſultatio.

An vero Clemens VIII. omnia ſuſtulit? Aliter ipſe in Præfatione ad Vulgata Biblia nos docet; ubi aſſerit Summus Pontifex difficile eſſe, ea numeris omnibus abſoluta pro humana imbecillitate adfirmare, & ſicut nonnulla in iis conſulto mutata ſunt, ita & alia, quæ mutanda videbantur, conſulto immutata relinqui. Sane, præterquamquod eruditi,

& idem, quem ſuperius commemoravimus, Henricus de Bukentop (1) nonnulla loca animadvertunt in editione Sixtina magis Hebraico fonti ad verbum congruere, quam in Clementina, ex quibus pauca nos inferius delibabimus, Lucas Brugenſis, Bellarminus, Muiſius, Simonius, Natalis Alexander, Bukentopius plura errata, etſi minoris momenti (2), pluresque diſcrepantias in Clementinis editionibus notare, colligere, & ob eruditorum oculos ponere non dubitarunt, ut interpretes pene ſingulos reticeam. Verum, ut nil eſt exemplis efficacius, ſelecta ex Clementinis hodiernis Bibliis ſive Vaticanis, ſive Plantinianis loca ſubiicimus, quo efficiatur magis non eam primum Tridentinis Patribus mentem inſidere potuiſſe, ut Vulgatam noſtram ab omni prorſus nævo immunem declararent; tum vero, quod ab initio propoſitum nobis eſt, Hebraicorum in illis codicum uſus luculentiſſime colligatur.

(1) Cit. Lib. Lux de Luce Lib. III. Cap. II. & III. Art. I.

(2) Iniuria plerorumq. aliter ſentientium Hæreticorum ſententia ſat ipſis iiſdem exemplis, atque utrorumq. codicum collatione redarguitur; præcipue vero teſtimonio, & laudibus doctiorum inter ſuos interpretum Vulgatæ noſtræ fidei tributis. Waltonus Diſſ. De linguis Orient. n. 77. magni faciendam, nec temere reiiciendam exiſtimat. Theod. Beza omnibus ceteris latinis verſionibus præferendam fatetur. Lud. de Dieu Præf. Animadv. in IV. Evang. Auctorem Vulgatæ doctiſſimum eſſe judicat, eiuſque fidem, & judicium admiratur. Hugo Grotius ait Vulgatum ſe latinum interpretem ſemper pluriini feciſſe, & nulla dogmata inſalubria continere; quod idem Fagius, Caſaubonus, aliique teſtantur apud eund. Walt. cit. l. Si porro minoris tantum momenti hæc Vulg. errata, atque a ſuo fonte διαφωνίαι ſunt, immerito ſentiunt Hæretici imprudenti decreto a Tridentinis Patribus authenticam declarari, aut verum illam Dei verbum non continere, noſque falſis prorſus Bibliis

Uſus Hebraicorum codicum in ſelectis a fonte diſſonantiis, & mendis Clementinæ editionis, quæ a Sixtina aberant.

Gen. VIII. 9. Habet Clementina: *extenditque manum*. Sixtina vero: *extenditque manum ſuam*. Si Hebraicum fontem conſulis, ubi eſt *Jadò*, facile colliges Sixtinam lectionem eſſe hodierna noſtra accuratiorem.

XVII. 25. *Iſmael filius*. Sixtina: *filius ſuus*. Hebr. בנו Græc. υἱὸς αὐτȣ̃.

XXX. 25. *In patriam*. Sixtina: *in patriam meam*. Heb. T. אל מקומי

Lev. IV. 2. *Anima, quæ peccaverit*. Sixtina: *anima, cum peccaverit*. Heb. T. כי

VI. 9. *Ignis ex eodem altari erit*. Sixtina juxta Heb. T. *ignis in eodem altari erit.*

XXVI. 45. *Et filios Iſrael*. Sixt. juxta Heb. *& inter filios Iſrael.*

Num. XII. 4. *Locutus eſt*. Sixt. *locutus eſt Dominus*, ut eſt in Hebræo.

adhærere. Nam & Leuſdenius Spicileg. Philol. Cent. II. Cap. X. Q. 9. de ſuis Bibliis ſcribere non dubitavit: *licet Eccleſia noſtra reformata uſque ad an. 1637. non habuerit Biblia ſatis correcta: inde tamen non ſequitur vel habuiſſe Biblia falſa, vel non habuiſſe in illis Bibliis omnia, quæ ad ſalutem erant neceſſaria.* Quare ergo adeo nobis ſuccenſet iniquior ceteris, & præcipuus Vulgatæ obtrectator? Et in ſingulis Hebraici textus editionibus aliqua typographica parvi mom. menda reperiri omnes etiam Hæretici arbitrantur; quæ tamen divinam illius auctoritatem, & fidem non lædunt.

XV. 36. *Obruerunt lapidibus*. Sixtina cum Hebr. T. *obruerunt eum lapidibus*.

Joſue XVII. 12. *In terra ſua*. Sixtina: *in terra ipſa*. Heb. T. הזאת

I. Paral. VII. 15. *Accepit uxores*. Sixt. *accepit uxorem*. Heb. אשה

I. Eſdræ VIII. 3. *Sechenia*, *filiis*. Sixt. cum Heb. T. *de filiis*.

Prov. XIV. 9. *Stultus illudet peccatum*. Sixt. *ſtultis*. Heb. אוילים

XXIV. 27. *Ut poſtea*. Sixt. *& poſtea* juxta Heb.

XXX. 31. *Nec eſt Rex, qui reſiſtat ei*. Congruentius fonti habebat Sixtina: *& Rex, cui non eſt, qui reſiſtat ei*.

Jerem. XXVII. 16. *Vaſa Domini*. Sixtina cum H. T. *vaſa domus Domini*.

Dan. II. 23. *Patrum noſtrorum*. Sixtina congruit cum fonte Chaldæo: *Patrum meorum*.

Uſus Heb. cod. in ſelectis Clem. edit. locis, quæ ob menda typograph., vel etiam interpretis ad Heb. T. exigi, atque Eccleſiæ auctoritate emendari poſſe eruditi notant.

Gen. III. 15. *Ipſa conteret caput tuum*. Hebr. T. הוא ישופך ראש *Ipſum*, ſcilicet ſemen mulieris, ſeu Meſſias ex uno mulieris ſemine prodeundus *conteret tibi caput*.

VIII. 4. *Vigeſimo ſeptimo die menſis.* Heb. T. *decimo ſeptimo;* ut & Chald., Syr., Arab.

VIII. 7. *Egrediebatur* (corvus), *& non revertebatur.* Heb. T. ויצא יצוא ושוב *& exiit exeundo, & redeundo.* Ita Chald., Syr., Arab., Samar., & varii Lat. cod.

XI. 4. *Antequam dividamur in univerſas terras.* Heb. T. פן *ne forte diſpergamur ſuper faciem univ. terræ;* quod prodit graviſſ. ædificantium peccatum reluctandi ſcilicet divino conſilio, Deoque obſiſtendi, qui dividi Noe nepotes volebat, & terram inhabitari.

XVIII. 28. *Delebis propter quadragintaquinque.* T. Heb. *propter quinque;* quod ſenſus neceſſario exigit.

XI. 13. *Vixit, poſtquam genuit, trecentis tribus annis.* Heb. T. *quadringentos tres annos.*

XXXVI. 24. *Invenit aquas calidas.* Heb. T. ימן *mulos* juxta pleroſque Exegeticos.

Exod. VI. 3. *Nomen meum Adonai non indicavi eis.* Falſo id dictum videretur, nam ſub hoc nomine Patriarchæ priores jam Deum cognoverant. Hebr. T. *nomen meum Jeoàh non indicavi eis.*

XV. 19. *Ingreſſus eſt enim eques Pharao.* Heb. סוס *equus.*

XXXII. 28. *Quaſi viginti tria millia.* Hebr. *quaſi tria millia.*

XXXVIII. 29. *Æris quoque oblata ſunt talenta ſeptuaginta duo millia, & quadringenti ſupra ſicli.* Id falſum eſt, & incredibile omnino tantum æris obla-

Digitized by Google

tum eſſe Heb. T. *æs oblatum ſeptuaginta talenta, & bis mille, & quadringenti ſicli.*

Num. XXXIII. 40. *Audivitque Chananæus Rex Arad, qui habitabat ad meridiem, in terram Chanaan veniſſe filios Iſrael.* Heb. T. *& audivit Chananæus Rex Arad & ipſe habitans in meridie in terra Chanaan, cum venirent filii Iſrael.*

Ult. 7. *Et cunctæ fœminæ de eadem tribu maritos accipient, ut hæreditas permaneat in familiis.* Hebr. T. *& omnis filia poſſidens hæreditatem ex tribubus filiorum Iſrael uni ex familia tribus Patris ſui erit in uxorem, ut hæredes fiant filii Iſrael unuſquiſque poſſeſſionis Patrum ſuorum.*

Joſue XIII. 2. *Omnis Galilæa Philiſtiim.* Heb. Col geliloth Happeliſthim *omnes termini*, vel littora *Philiſtinorum.* LXX. ὅρια φυλιςιείμ. Forte, quod Bukentopius ſuſpicatur (1), Hieronymus retinuit in verſione Heb. Ghelilòth, ut alibi Aſedoth, quod ab indocto amanuenſi, qui illud non intelligebat, mutatum eſt in *Galilæa*, aut legit ille Gheliluth.

XXII. 10. *Cumque veniſſent ad tumulos Jordanis in terram Chanaan.* Rectius *ad tumulos in terra Chanaan*, ſeu exiſtentes in terra Chanaan: qui enim veniſſent in terra Chanaan Rubenitæ, qui in eadem morabantur? Heb. T. *venerunt ad limites Jordanis, qui ſunt in terra Chanaan.*

XXII. 32. *Reverſuſque eſt cum principibus a filiis Ruben, & Gad, de terra Galaad finium Chanaan ad filios*

(1) Cit. Lux de Luce Lib. II. p. 158.

Digitized by Google

ſilios Iſrael. Heb. T. *de terra Ghilhad ad terram Chanaan.*

Jud. XXI. 10. *Decem millia.* Heb. T. *duodecim millia* cum LXX., Ch., & Joſepho Heb.

XXI. 21. *De Tribu Ephraim urbes confugii Sichem, & Gazer, & Cibſaim.* 32. *De Tribu quoque Nephtali civitates confugii, Cedes in Galilæa, & Hammoth &c.* An ergo & Sichem, & Gazer, & Cibſaim, & Cedes, & Hammoth ſunt omnes civitates confugii? Heb. T. *urbs confugii Sichem &c.*

Lib. III. Reg. XXI. 24. *Si mortuus fuerit Achab in civitate, comedent eum canes.* Atqui Achab mortuus eſt, & ſepultus in Samaria. Aliter Heb. T. habet: *eum, qui mortuus fuerit de Achab in civitate, comedent canes.*

III. Reg. II. 28. *Venit nuncius ad Joab.* Hebr. T. *Pervenit* שמועה *fama*, vel rumor. Græc. ἀκοή.

I. Paral. VIII. 11. *Mehuſim genuit Abitob.* Non vertitur Hebr. particula. *Ex Huſim genuit.* LXX. ἐκ τῆς Ὡσίν.

Prov. XXX. 19. *Viam viri in adoleſcentia.* Hebr. *viam viri in* עלמה *adoleſcentula virgine.*

Iſai. V. 9. *In auribus meis ſunt hæc, dicit Dominus exercituum.* Hebr., & Hieron. *in auribus meis ſunt hæc Domini exercituum.*

VII. 14. *Et vocabitur.* Heb. *& vocabis.*

XXVII. 6. *Qui ingrediuntur ad Jacob.* Heb. T. *qui egrediuntur ab Jacob.*

N

Omittimus, quod facile poſſemus, plura eiuſmodi afferre, ex Pſalmis præcipue, quorum translatio in Vulgata non eſt ex Hebræo a D. Hieronymo, ut omnes norunt, ſed ex Græca LXX. Interpretum editione elaborata. Tamen tot hæc ſunt, quæ attulimus, & eiuſmodi, ut, ſi a quopiam attendantur, dubitare jam hic nequeat, num aliqua menda, & διαφωνίαι in Vulgata noſtra etiam poſt Clementinam emendationem extent, quæ Hebraicorum codicum uſum poſtulare videantur. Quid vero ad hæc, atque alia quævis loca, ubi Hebraicus textus, & Vulgata diſſident, omnimodæ illius, admirandæque Vulgatæ puritatis aſſertores? *Vel in illis*, inquit ſuperius commemoratus Pater Caſini (1), *& ſimilibus locis eſt contrarietas, vel ſola diverſitas. Si vera eſt contrarietas, & ita pugnant inter ſe textus originalis, & vulgata, ut conciliari omnino non poſſint; ex hac emendandus eſt ille, cum hodie, ut diximus, non ſit authenticus . . . Si vero eſt ſola diverſitas, & utrumque potuit dicere Deus, utrumque dixit. Et tam propriæ ipſius locutiones ſunt, quæ dixit latine, ut interpres; quam propriæ ſunt eiuſdem locutiones, quæ dixit Hebraice, & Græce, ut auctor ipſius ſcripturæ. Utrumque fecit, & fecit nomine ſuo, hoc eſt directe, & proxime ad manifeſtandos mentis propriæ conceptus*. Hæc ad exempla. Quid porro ad tantorum virorum auctoritatem, qui in Vulgatis Bibliis menda notarunt? *Providentia*,

(1) Pag. XI. earund. Theſ.

inquit, *eadem factum putamus, ut Bellarminus, & alii ſapientiſſimi viri aliqua pertranſirent, quæ correctione indigere videbantur, quia revera non indigebant, ſed Vulgati interpretis autographum fideliter referebant.* Ridicula hæc ſunt, nec commemoratione, ne dicam confutatione digna. Sed perſequamur jam ſelecta item nonnulla in Vulgata loca ſive redundantia, ſive omiſſa, ſive demum obſcura, & ambigua, ex quibus Hebraicorum codicum uſus vehementius confirmatur.

Selecta, quæ eruditi ex Hebraicis codicibus notant, in Clementinis Bibliis redundantia loca, in quibus ſive integræ ſententiæ, ſive verba redundant, a ſciolis exſcriptoribus, vel etiam ab interprete addita.

Gen. IV. 8. Exod. II. 22. Num. VIII. 2. XX. 6. XXXIII. 3. Joſue XXI. 36. XVI. 8. Judic. I. 35. I. Reg. V. 6. 9. IX. 25. X. 1. XIV. 41. XV. 3. XXI. 2. XXX. 15. II. Reg. I. 18. aut 19. I. 26. V. 23. IV. 5. X. 19. XIII. 21. 27. XV. 18. 20. XXI. 18. III. Reg. V. 6. XVI. 7. XX. 38. I. Paral. I. 32. Prov. IV. 27. X. 4. XIV. 15. XV. 27. XVI. 5. XVII. 13. XVII. 16. XVIII. 8. I. Eſdræ I. 8. IV. 23. Job. I. 21. I. 22. XI. 10. Jer. III. 1.

Selecta loca in Heb. codicib. extantia, quæ in Clement. Bibliis omittuntur.

Gen. XXXVI. 8. Omittitur nomen Eſau, unde ſenſus ambiguus efficitur.

XXXIX. 22. Om. *Princeps carceris.*

XLI. 4. *Devoraveruntque eas, quarum mira ſpecies, & habitudo corporum erat.* Senſus ambiguus eſt, & obſcurus, ni addas, quod in Hebræo legitur: *& devoraverunt vaccæ malæ viſu, & macilentæ, vel deficientes carne ſeptem vaccas pulchras aſpectu, & pingues.*

L. 22. *Et vidit Ephraim filios uſque ad tertiam generationem.* Omittitur nomen Joſephi, unde ambiguum eſt, num Ephraim, an vero Joſeph viderit illius filios uſque ad tertiam generationem. Heb. T. *& vidit Joſeph Ephraimi filios.*

Jud. XII. 1 Omit. *ſuper te.*

XVII. 7. Omit. nomen Jehuda; unde ambiguum fit, num adoleſcens ille, de quo ibi ſermo habetur, fuerit de cognatione Michæ, an vero de cognatione Judæ.

Loca ſelecta in Vulgata ambigua, vel obſcura, quæ ex Hebraico textu illuſtrari queunt.

Gen. III. 17. *Maledicta terra in opere tuo.* Scilicet, ut cuipiam videri poſſet, quum operaberis illam, & coles. De criminoſo opere ibi agi intelligis ex

Hebræo textu, qui habet בעבורך *propter te*, vel propter tranſgreſſionem tuam, tuumque peccatum. Hieronymus Quæſt. in Gen. *Opera hic non ruris colendi, ut plerique putant, ſed peccata ſignificant, ut in Hebræo habetur.*

IV. 17. *Cognovit autem Cain uxorem ſuam, quæ concepit, & peperit Henoch: & ædificavit civitatem, vocavitque nomen eius ex nomine filii ſui Henoch*. 25. *Cognovit quoque Adam uxorem ſuam, & peperit filium, vocavitque nomen eius Seth*. Ambiguum eſt, viri ne, an uxores nomina filiis impoſuerint. Et poſteriori quidem loco ex Vulgatæ contextu videtur Adam Setho nomen impoſuiſſe. At vero ex Hebraicis codicibus deprehendes, illic Cain, hic Evam officium hoc præſtitiſſe; propterea quod in priori exemplo habeant illi maſc. Vaïchrà: in poſteriori autem fœm. Vatichrà.

XXXVIII. 2. *Vidit filiam hominis Chananæi, vocabulo Süe*. Ambiguum eſt, num filia, an homo ille Chananæus Süe vocaretur, atque ex interpunctione videtur potius filia eo nomine appellata. Rem dirimit Heb. T. שמו *nomen eius* maſc.

XLIV. 20. De Beniamino Judas inquit: *ipſum ſolum habet mater ſua*; ex quo colligi poteſt Rachelem adhuc eo tempore vixiſſe, quæ jam multo ante deceſſerat. Clarius Heb. T. *remanſit ipſe ſolus matri ſuæ*.

XLVI. 18. *Hi filii Zelphæ . . . & hos genuit Jacob.* Jacob ne, an Zelpha genuit? Heb. T. *& ipſa peperit iſtos* ליעקוב *Jacobo*. Item Exod. IV. 26.

Deut. VI. 7. *Meditaberis in eis dormiens, atque conſurgens.* I Reg. III. 15. *dormivit autem Samuel uſque mane.* Abſonum videtur, ſive dormiendo in lege meditari, ſive dormiiſſe Samuelem, qui ter, & quarto a Deo vocatus tam ſtupenda ab eo prædici audierat. Utrobique habet Heb. T. verbum שכב *cubare.*

Joſ. VII. 5. *Et ceciderunt per prona fugientes.* Ceciderunt ne a Cado, an a Cædo? Heb. T. ויכום *& percuſſerunt eos.*

II. Reg. VII. 19. *Iſta eſt lex Adam.* Non primus ibi homo voce האדם, ſed homo in genere indigitatur.

II. Reg. XII. 24. *Quæ*, ſcilicet Betſabee, *genuit filium, & vocavit nomen eius Salomon.* Equidem videtur Bethſabee, non David nomen Salomoni impoſuiſſe; ſed aliter ſtatuit Heb. fons, ubi habetur ויקרא *& vocavit ille.*

III. Reg. VII. 14. *Filium mulieris viduæ de Tribu Nephtali.* Ambiguum eſt, & videtur potius vidua hæc eſſe de Tribu Nephtali, cum tamen ex II. Paral. II. 14. eſſet de Tribu Dan. Heb. codices, qui interſerunt הוא *ipſe*, ſat tibi oſtendunt, non viduam, ſed Hiram viduæ filium de hac Tribu fuiſſe.

Digitized by Google

IV. Reg. V. 18. 19. *Hoc autem ſolum eſt, de quo depreceris Dominum pro ſervo tuo, quando ingredietur Dominus meus templum Remmon, ut adoret, & illo innitente ſuper manum meam, ſi adoravero in templo Remmon, adorante eo in eodem loco, ut ignoſcat mihi Dominus ſervo tuo pro hac re.* Quod in peculiaribus epiſtolis ad Tapinum ſuum, ſeu Diſſ. de Naamanis facto (1) jam dudum obſervavit Bochartus, & poſt ipſum Calmetus Diſſ. de proſtratione Naaman coram Remmon (2), aliique etiam apud ipſum optime Hebraicus textus in hunc ſenſum verti poteſt, ut Naaman veniam non pro cultu adhuc Numini impendendo, ſed pro antea impenſo deprecetur. לדבר הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא אדוני בית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי והשתחויתי בית רמון בהשתחויתי בית רמון יסלח נא יהוה לעבדך בדבר הזה *De hac re parcat Dominus ſervo tuo: quum veniebat Dominus meus in templum Remmon ad adorandum ibi, & innitebatur ipſe ſuper manum meam, & ipſe adoravi, ſeu procubui in templo Remmon; de hac mea adoratione, vel proſtratione in templo Remmon parcat quæſo Dominus ſervo tuo in hac re;* qua quidem lectione maxima Theologi difficultate liberantur, ut ut alias dein præſeferre cl. nonnullis viris videatur.

IV. Reg. XIX. 21. *Sprevit te, & ſubſannavit te virgo, filia Sion: poſt tergum tuum caput movit, filia Jeruſalem.* Obſcurum eſt, num hæc verba dirigan-

(1) Tom. III. Oper. p. 892. & 899.
(2) Extat T. I. Diſſert. in Scr. lib. p. 165.

tur ad filiam Sion, & Jeruſalem, quod Sennacherib eam ſpreverit; an vero ad ipſum Sennacherib. Prius potius ex Vulgatæ interpunctione colligitur; & ita Liranus, & Cornelius a lapide (in Iſai XXXVII. 22.) ea decepti intellexerunt. Ex Hebræo tamen alterum manifeſtiſſime eruitur, ubi verbum in fœm. genere ſumitur, affixum vero maſculini eſt, ut conſtet illud ad filiam Sion, hoc autem ad Sennacherib referri.

I. Eſdræ III. 12. *Qui viderant templum prius cum fundatum eſſet, & hoc templum in oculis eorum flebant.* Ambiguum eſt, num illud *cum fundatum eſſet* ad templum Salomonicum referatur, an vero ad Zorobabelicum; immo illud potius, quam iſtud intelligi videretur. Heb. T. *cum fundaretur hæc domus.*

II. Eſdræ IX. 7. *Elegiſti Abram, & eduxiſti eum de igne Chaldæorum.* Quid, quæſo, intelligis nomine ignis Chaldæorum? Appellative videlicet transfertur nomen proprium urbis Ur; unde erat Abraham oriundus.

Cardinalis Bellarminus, qui & ipſe olim ex locis, ubi ſermo in Vulgata eſt anceps, Hebraicorum codicum uſum etiam poſt Tridentinam Synodum oſtendebat, duo præſertim ex Pſalmis petita exempla propoſuit, quo illud efficeretur. Nec enim dubitandum eſt, quin ex illis luculentiora loca ſumi queant, quæ egeant ex Hebraico textu illuſtrari; quippequi non ex hoc, ſed ex græca tantum interpretatione

pretatione ſint, ut ſuperius monuimus. Verum ut ab initio propoſitum nobis eſt pauca tantum, ſelectaque hoc loco afferre, non erant hæc ex ea latinorum Bibliorum parte haurienda, quæ ex Hebræo proxime non haberetur, & ubi crebriores a fonte diſcrepantiæ occurrunt; ne cogi nos id facere exemplorum inopia videremur. Tum vero facillimum cuique jam eſt ex iis, quæ ex ceteris libris accuratioribus adduximus, ad ea, quæ ex Pſalmis adduci poſſent, & nos reticuimus, argumentari.

Quod tamen reticere hoc loco ad rem noſtram non poſſumus, unde & Bellarminus uſum fontis poſt Tridentinum ſtatutum licere demonſtrat, varia eſt Latinorum codicum lectio. Etenim variant alicubi Vaticana ipſa inter ſe; variant a Vaticanis Plantiniana, & cetera alibi terrarum impreſſa; ut certo ſtatui vix queat, quænam alteri lectio anteponenda ſit, ni ad fontem confugiamus. Ita editio Clementino-Romana anni 1592. Joſ. VIII. 29. habet: *Præcepitque Joſue*. Altera vero anni 1593. nomen Joſue omittit. II. Reg. III. 20. illa *viri eius*, hæc *viris eius*. XIII. 28. illa *Amnon vino*, hæc *Amnon* tantum. XIX. 22. prior *filii Sarviæ*, poſterior *filiæ Sarviæ*. XXIII. 25. habet illa *Elica de Arori*, altera vero *Helica de Harodi*. Jerem. L. 42. extat in priori *immiſericordes*, in poſteriori autem *miſericordes*, & alia eiuſmodi, de quibus conſule Henricum Bukento-

pium (1). Geneſis vero XXXV. 8. habent Vaticana *ſuper*, Plantiniana *ſubter*. Exod. VIII. 26. Vaticana *Domino Deo noſtro?* Plantiniana *Domino Deo noſtro*. Joſ. XIX. 15. Vaticana *Jerala*, Plantiniana *Jedala*. III. Reg. XXI. 1. *quæ erat in Jezrabel* Vaticana legunt, Plantiniana vero *qui erat in Jezrahel*. XXII. 15. illa *tradet eum*, hæc *tradet eam*. Eſther XV. 1. illa *quin eſſet Mardochæus*, altera *quin Eſther Mardochæus*. Jer. XLIX. 3. priora Biblia *filiæ Rabbath*, poſteriora *filii Rabbath*, & alia plura, quæ memorat Bukentopius (2), & facile eſt dignoſcere utramque editionem comparantibus. Cuius quidem diſcriminis ea præcipua cauſſa eſt, quod Plantiniani Typographi ſecuti ſint notas, & correctiones Lucæ Brugenſis, quæ aliam ab autographo Romano anni 1593. lectionem referebant. Quamquam in epiſtola dedicatoria edito Romanarum correctionum libello præfixa fatetur Lucas has ex eo ipſo Romano exemplari deſumptas eſſe; quod ſi eſſet, nunquam Vaticana, & Plantiniana Biblia diſcreparent. Porro etſi plerumque Plantiniana lectio Vaticanæ præferenda videatur, in nonnullis tamen non adeo facile erant Vaticana exemplaria a Plantinianis typographis deſerenda. Cap. Jerem. XLIX. 3. habebant Vaticana, & adhuc habent *clamate filiæ*, rectiſſime juxta & Hebraicos, & Græcos codices. Qui igitur

(1) Lux de Luce Lib. III. Cap. IV.
(2) Ibidem Cap. VII.

Digitized by Google

Plantiniani editores in Vulgatam mendoſam lectionem *clamate filii* intruſerunt, quæ pleraſque recentiores editiones Plantiniana Biblia ſequutas invaſit? Ezechiel XXI. 28. optime cum fonte habet Vaticana *mucro, mucro evaginate, ... limate*. Lucas tamen Brugenſis fictitia poſitione, quod ita legeret exemplar Romanum anni 1593., & Plantiniani typographi ipſum ſequuti mendoſam lectionem obtrudunt *mucro, mucro evagina te, lima te*. Atque hæc quum ita ſint, quis apte ſatis intelliget, utra vera vulgatæ lectio ſit, ni fontem conſulat?

Ex hodiernæ vulgatæ Clementinæ editionis ſive mendis, ſive ambiguis, obſcuriſque locis, ſive ea demum, quam proxime tetigimus, exemplarium varietate Hebraicorum codicum uſum etiam poſt Tridentinam Synodum, & definitam Vulgatæ authentiam aſſerere hucuſque & vindicare conati ſumus. Quid vero ſi, ut ut perfecta latinæ noſtræ translationis puritas latiſſime concedatur, tantum tamen abeſt, ut aſſertum hæc uſum excludat, ut eum potius poſtulare neceſſario videatur? Nam unde niſi ex Hebraicis fontibus omnimoda illa integritas, & cum fonte congruentia ſive dignoſci a nobis, ſive vindicari adverſus Tridentini decreti hoſtes poſſet (1)? Clamant autem plerique hæreticorum abſurdam hanc interpretationem eſſe, quam

(1) Forerius ad confirm. auctor., & fidem Vulgati interpr. coactus eſt novam ex Hebræo verſ. illius oſoribus obiicere. V. ej. Dedic. & Præf. in Iſai.

Eccleſia communi fidelium uſui conſecravit, nec ullomodo cum fonte congruere; perperam a Patribus Pontificiis, qui hebraice ignorabant, ut ſuam ipſorum ad Hebraicam veritatem provocationem eludant, authenticam declarari. Quid porro hic conſilii capiemus? Quibus omnibus efficitur, ut immerito prorſus ex allato Tridentinorum Patrum decreto definierit Melchior Canus (1) *non eſſe ad Hebraica, & Græca exemplaria provocandum.* Præſertim vero ut immerito ab Hebraicarum litterarum diſciplina arceantur, quotquot Hebraicorum codicum in Vulgatis Bibliis uſum Æcumenicæ Tridentinæ Synodi auctoritate ſublatum arbitrantur.

C A P. V.

Decere chriſtianum Theologum Novi T., quod non Hebraice, ſed Græce exaratum eſt, magis eſſe ſollicitum, quam Veteris.

Dantur autem alii, animadvertit Krugerus (2), *hanc linguam parvi pendentes, nihil quaſi ad ſe putantes pertinere, conſueti dicere, cui bono jam eſt lingua Hebræa? Vivimus in Novo Teſtamento; hoc autem græce literis (ἐξαρχῆς) conſignatum eſt, & ita de hoc pluſculum ſollicitos nos eſſe oporteat, quam de Veteri.* Non id tamen ex ipſis Novi fœderis ſcripturis eruimus. In his repe-

(1) Lib. II. Locor. Theolog. Cap. XIII.
(2) Diſſert. de Ling. Heb. Antiq., Util., Neceſ. p. 48.

rimus Chriſtum Jeſum novis fidelibus commendaſſe τὸ ἐρευνᾶν. τὰς γραφὰς (1), ſeu ſcripturarum perſcrutationem; quo quidem vocabulo Veteris proculdubio inſtrumenti volumina intellexit. Paullus item (2) omnia non Novi ſolum, ſed & Veteris Teſt. ad noſtram inſtitutionem, & doctrinam æque ſcripta eſſe teſtatus eſt, omnemque ſcripturam divinitus inſpiratam ſive veterem, ſive novam utilem eſſe ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in juſtitia, ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus (3), ſummopere propterea ob ſtudium, & operam in ſacris Veteris Teſt. litteris collocatam Timotheum commendans. Quod Chriſtus, Paullus, & Apoſtoli omnes uſu, & exemplo firmarunt. Unde ſane eorum veritas, quæ in Novo fœdere aut dicta, aut facta narrantur, niſi ex Veteris prophetiis confirmanda? Novum Teſtamentum eſt veteris complementum; quid jam impletum teneamus, ſi quod implendum erat, ignoremus? Aut quum Chriſtus non venerit Moſaicam legem ſolvere, ſed adimplere, ni ex Vet. Teſtam. præmonſtremus adimplendam, qui nos impletam demonſtrabimus? Modum hunc Chriſtus, ſacrique ipſius ſcriptores, & Patres omnes ſequuti ſunt. Atque Origenes (4) adducto Marci Evangelii initio, quod hic ex Hebraicis V.T. ſcripturis deſumpſerat,

(1) Joh. V. 39.
(2) Rom. XIV. 4.
(3) II. ad Tim. III. 16. 17.
(4) Lib. II. contra Celſ. T. I. Oper. p. 389.

ſat hoc innuitur, inquit, ὅτι ἡ τȣ͂ ευαγγελίȣ ἀρχὴ τῶν Ιουδαικῶν γραμμάτων ἤρτηται *quod Evangelii initium a ſcripturis Judaicis pendet.* Sic & adverſus Hebræos præſertim ſe gerunt Theologi, qui univerſa Jeſu facta, dicta, perpeſſiones, mortem denique, quæ in Novo T. exponuntur, tanquam veros dudum prædictos ab eorum Patribus expectati Meſſiæ caracteres, ſingula ex veteribus ſcripturis depromunt, ipſiſque incredulis, & cœcis intuenda obiiciunt. Eadem adverſus Hæreticos eſt ratiò; niſi aut Manichæi, aut Sociniani ii ſint uni Novo fœderi adhærentes. An forte, ut impie olim iidem Manichæi effutiebant, ab eodem Spiritu, & Deo non eſt Vetus inſtrumentum, ut minus propterea venerari, & excoli debeat? Audi, quid Marcellinum doceat Athanaſius: *omnis apud nos ſive nova, ſive vetus ſcriptura Numinis divini afflatu prodiit, & idonea eſt ad erudiendum ſub ea forma, ſpecieque verborum, qua concepta eſt.* Auguſtinus autem Tract. IX. in Joh. codices quidem duos, unum tamen ſpiritum eſſe aſſerebat. Index quoque divini placiti, ac voluntatis ſunt veteres libri, eodemque ſpiritu ſanctitatis locuti ſunt ſancti Dei homines illorum auctores. In illis quæ de Deo enuntiantur, myſteria, & dogmata, æquiſſimam Dei perfectiſſimi entis ideam fovent. Quæ narrantur Patriarcharum facta, ſingula ſunt ad noſtram inſtitutionem efformata, dirigendæque vitæ noſtræ accommodatiſſima; ut quæ vetus ſcriptura

commendat, tanquam optima, veramque virtutem ſapientia imitemur, quæ contra reprobat, tanquam putida vitia omnino devitemus. Ibi moralia Dei præcepta rationi omnino conſentanea, immo & ipſum perfectæ rationis, ac naturæ recte informatæ dictamen; unde & moralis noſtra Theologia humanorum actuum ſive bonitatis, ſive malitiæ leges depromit. Ibi veræ Dei Eccleſiæ origo, & progreſſus. Ibi hominum Deum timentium ſermones, & vita. Ibi expectati Salvatoris ratio, promiſſiones, ſemen, dignitas, adventus ſigna, vita univerſa, mors denique ipſa, & reſurrectio. Ibi demum vaticinia omnia aut Chriſtum, aut novam ab eo erigendam Eccleſiam, aut Judæorum reprobationem reſpicientia cuduntur. Minus ergo ne Veteris T. ſollicitos propterea nos eſſe oportet, quod in Novo vivamus? Quid vero, ſi ad ipſum quoque Novum fœdus intelligendum Hebraica lingua requiratur? Atqui, inquis, græcis litteris conſignatum eſt. Utique, ſi Matthæum excipis, ita eſt, ut dicis. Verum an ignoras infinitis illud ſcatere Hebraiſmis? Etenim, etſi græca lingua, a viris tamen non dicam Hebraizantibus, ſed natione Hebræis conſcriptum eſt, qui peregrinis litteris, ubi non erant undecumque periti, ſcribentes, facile coacti ſunt, ut obſervat recte Caſtalio in Tranſl. Biblior. Defenſ., in patriam conſuetudinem deflectere. Referuntur parabolæ, ſermones, & dicta Chriſti, qui erat genere Hebræus, & Hebræos plerum-

que adloquebatur. Ipſi vero ſcriptores non ſolum, ut dixi, Hebræi erant & ipſi, ſed Ex-Hebræos alloquuntur, atque ad ipſos primum inſtituendos ſacroſanctum fœdus litteris conſignarunt. In Hebraico autem textu V. T. legendo, vertendo, allegandoque verſabantur. Quamobrem Novum T. neceſſario Hebraicis idiotiſmis abundare oportuit. Turpiter itaque falluntur Henricus Stephanus (1), Bebelius (2), atque, ut ceteros omittam, recentior Elias Palairet (3), qui non alias locutiones in N. T. admiſerunt, niſi quibus omnes alii ſcriptores Græci uſi ſunt, & in confutandis propterea Hebraiſmis N. T. perperam operam ſuam collocarunt. Fruſtra vero præ ceteris laboravit Georgius, qui in Diſſert. *De Hebraiſmis dictioni N. Teſt. immerito affictis*, & in *vindiciis N. T. ab Hebraiſmis*, ad omnes Hebraiſmos ex Novo fœdere eliminandos plurimum ſtudii conferre viſus eſt. De Hebraiſmis N. T. multi ſcripſerunt, quos in Deliciis Hebræo-Philologicis (4) attulit Schudtius. Apprime vero id præſtiterunt Glaſſius in Philologia ſacra (5); item in ſua Philologia Joh. Vorſtius (6), qui, cum ei non placeret Wyſſii reductio Hebraiſmorum ad XIII. tantum claſſes, eos reduxit

(1) Diſſ. De Stylo N. T. Græco Græcæ ſuæ edit. N. T. an. 1576. præfixæ.
(2) In Exercit. de Phraſi N. T.
(3) In Obſervationib. Philologico-Crit. in N. T.
(4) Pag. 255. 256.
(5) Lib. I. Tr. IV. Sect. II. Can. II. p. 328.
(6) Id duab. Part. Philolog. S., quarum prior edita eſt Lugd. B. 1658. Altera Amſt. 1665.

reduxit ad claſſes XXXI. Quibus addendi ſunt Georgius Paſor, qui agens in Gram. Græca de N.T. dialectis varia Hebraiſmorum exempla ex eo collecta exhibuit, & Joh. demum Leuſdenius, qui in ſingulari libello (1) accuratiſſime hoc argumentum perſequutus eſt. Conſule de Hebraiſmorum ſcriptoribus in utramque partem Johannis Simonis Introductionem Grammatico-Criticam in linguam Græcam Sect. XI. (2) Cap. I. §. 8. ſeqq., & Joh. Lamium recentiorem ſcriptorem Florentinum Cap. X. & XI. De Eruditione Apoſtolorum, ubi de peculiari ſacrorum N. fœd. ſcriptorum ſtylo, & phraſi diſſerit. Quæ ſi ita ſunt, etiam ad penitiorem N. T. intellectum Hebraicæ linguæ præſidium neceſſario adferendum eſt, quod in Johannis præſertim ſcriptis Toletus (3) poſtulabat. *Is*, inquit, *minus, quam ceteri Evangeliſtæ græce loquutus eſt, Hebraicis phraſibus abundat, unde ſit, ut Hebræi ſermonis peritia, non minus quam Græci ad ſenſum ſententiarum aſſequendum ſit neceſſaria.*

(1) De Dialectis N. T. ſingulatim de eius Hebraiſmis. Extat in eius Philol. Græco. Seiunctim vero cum aliis libellis viror. Doct. edidit Rhenferdius in Diſſertationum Philol. Theol. De Stylo N. T. Syntagmate. Poſtremo avulſum edidit Fiſcherus 8. Lipſ. 1754.
(2) Quæ eſt de Lingua, & Textu N. T. Græco p. 243. ſeqq.
(3) Argum. Comment. in Johan.

CAP. VI.

Hebræos, & Hæreticos eadem facilitate, & vi ex verſionibus, & Vulgata, quam ex Hebraicis fontibus revinci.

De hoſtium redargutione, quod alterum officium, & caput eſt, unde Hebraicarum litterarum uſus arceſſitur, idem ſentiunt nonnulli, quod de ſcripturarum interpretatione. Nam eadem facilitate, & vi, ſi ipſis credimus, ex verſionibus, & Vulgata, quam ex Hebraico textu Judæi, & Hæretici revincuntur, idemque prorſus ſubſidium translationes, Hebræique codices afferunt. Quod quidem falſiſſimum eſt, ſive id fieri intelligant, quod apud Hebræos, & Hæreticos illæ æque ac hi, authenticæ ſint, & Vulgatam recipiant, ſive quia momenta, quibus ad eos oppugnandos utimur, eadem omnino in utriſque & copia, & vi, & claritate cudantur. Primum quod attinet, Hæretici proculdubio ſolum Hebraicum textum αὐθεντίαν habere, nullam vero interpretationes putant, quæcumque tandem eæ ſint, ut ex ſelectis, quæ hic ſubiicimus, eorum teſtimoniis conſtat luculentiſſime. *Aliam itaque auctoritatem*, inquit Waltonus (1), *verſioni Græcæ non tribuimus, quam aliis verſionibus, quarum nulli authentiam proprie convenire exiſtimamus, ſed auctoritatem tantum humanam.* Scripſit

(1) Appar. Bibl. Proleg. IX. n. 56.

item Altingius (1) *quamcumque verſionem, quantacunque etiam fide, ac induſtria elaboratam, αὐθεντίαν tamen non habere, quia humana verſio eſt, eaque propter ad divinum textum, quem auctoritatis divinæ, & ἀξιοπίστου ergo prælectum audiviſſent* (auditores), *jugiter eſſe revocandam, atque examinandam.* Et Sixtino Amamæ putare latinas verſiones mentem Spir. S. referre quintus eſt error, & omnis barbariei fons, ut ex eius Antibarbaro colligitur (2). Sane ſi quæ verſio eſt, quæ apud heterodoxos Lutheranos præcipue maximi habeatur, nemo dubitat, quin ea ſit, quam Lutherus eorum anteſignanus evulgavit; de qua adfirmat Pfeifferus (3): *nobis expertiſſimum eſt, nullam ſub ſole meliorem dari.* Nunquam ne propterea eam carpunt? Immo vero & carpunt, & ad libitum deſerunt. *Aberrationes etiam diverſarum interpretationum commoſtro,* ait Starkius (4) . . . *neque minus ipſius Megalandri noſtri Lutheri.* Et David Fridericus Megerlinus in Faſciculo obſervationum miſcellan. (5), *uti interpres,* inquit, *nulli prorſus translationi cæcam debet obedientiam; ita nec noſtræ B. Lutheri, quam & ad*

(1) Diſſert. Philol. II. De verſionib. Sacr. Scrip. §. XXXIX. Eius Diſſertationum p. 147.

(2) V. Lib. I. Antib. Bibl. Hottingerus vero in Præfatione ad Godvvini Moſen, & Aaron, *ſunt quidem*, inquit, *nobis verſiones, nulla tamen fonti accomparanda. Aliæ magis, aliæ minus a textu originali recedunt; immo nec expectanda, quæ vim, & ἔμφασιν plene exprimat.*

(3) In uſu Ling. S. Catholico in Theol. Exeget.

(4) Præf. ad Biurè Amichrà, ſeu Not. Sel. Crit. in loca dubia, ac diff. S. Scrip.

(5) §. IX.

fontem originalem exigere ei licet, & ab eadem interdum diſcedere. Ita profecto ei non integrum modo eſt, ſed neceſſarium quoque ab illa diſſentire in Pſ. LXXX. 16. *&* 18. Johannes autem Fabricius in ſua Hiſtoria Bibliothecæ Fabricianæ (1) de Lutheri Germanica translatione ſermonem inſtituens: *neque tamen pro infallibili, ſeu tali eſt habenda, quæ nullum habeat erratum. Nam nec ipſe Lutherus hoc ſibi tribuit, nec alii quotquot veritatem amant.* Commemoratus vero Pfeifferus poſt allata verba, *ſuis vero*, ſubdit, *eam interim non carere nævis facili negotio oſtendi poſſet, niſi verenda venerandi Patris revelare religio foret.* Quam tamen religionem innumeri alii non habuerunt; immo Pfeifferus ipſe, qui ibi erga Lutherum adeo religioſus videtur, alibi, quum neceſſitas tulit, non erubuit adſerere (2): *amicus Lutherus, amicus Philippus, ſed magis amica veritas.* Itaque ſi ipſam Lutheri interpretationem deſerunt Hæreticorum miniſtri, reprehendunt, ad Hebraicum textum exigunt, quæ altera fingi interpretatio poterit, cui fidant ipſi in diſputatione, nec ad Hebraicos primigenios codices provocent? An Vulgata, quæ corrupta illis eſt, nobis favens, nec ſolum recipiunt, ſed iniquo plane auſu & eam, & Tridentinum decretum, quo authentica in Eccleſia declaratur, conviciis proſcindunt (3)? Igitur Hæretici,

(1) Tom. I. unu. X. p. 27.
(2) Introd. in Orient. Diſſ. IX. Qu. 2. ſub fin.
(3) V. Leuſd. Philol. Hebræo-Mixto Diſſ. I. Glaſſ. Philol. S. Lib. I. Tr. I. pag. 32. Hotting. Theſ. Philol. Lib. I. Cap. III. p. 380., Amama in

qui Traditiones omnes, Patres, Concilia ſumma temeritate reiicientes (1) patiuntur ſe ex uno bibliorum textu refutari, ſolum Hebraicum textum, ut infallibilem veritatis lancem, divinæque auctoritatis admittunt (2). Nulli verſionum, nec Lutheri ipſius, divinam authentiam attribuunt; Eccleſiaſticam vero, qua nos utimur, accuſant inſuper, & turpiter traducunt. Ut fucum nobis faciant eorum judicio hebraice inſcientibus, ut ſecurius vincant, non ver-

Antib. Bibl., alioſque ej. Cauſſæ accuſationis ab ipſo Leuſdenio ibidem exponuntur: *canonizavit* (Syn. Trid.) *verſionem infinitis fere ſcatentem vitiis.* Infer. Quær. IV. *verſio Vulgata multis in locis confirmat fidem Pontificiorum, cum in textibus originalibus ipſorum fides refutetur, & Reformatorum ſtabiliatur.* Verum, quod ad primum illud attinet, jam Cap. IV. animadverſum eſt errores ſive olim tempore Conc. Trid., ſive modo in Vulg. extantes non eſſe magni momenti, nec fidem, & mores attingere, nec porro ullo modo a Tridentinis Patribus approbari, qui immo ſolerter ab iis emendandam Vulgatam præſcripſerunt. Jure autem authentica, ideſt ſuo fonti in his, quæ ad fidem, & mores pertinent, conformis declarari a religioſiſſimis viris & potuit, & pro neceſſitate debuit, quod revera in illis cum Hebraicis codicibus perfecte congrueret. Quamobrem & falſum eſt alterum, quod ſubiicitur, maius nobis ex Vulgata, quam ex Hebraico textu præſidium emergere, aut quempiam reperiri in Vulgatis Bibliis pro fide noſtra locum, qui idem nobis non afferat in Hebraicis, ne dicam luculentius ſubſidium; quod cuilibet ſuſpecta allata a Leuſd. Vulgatæ loca cum fonte comparanti facile patere poteſt. Vide Eccle. IX. 1. Gen. XXXVII. 25. XLVIII. 16. XIV. 18. IV. 13. &c.

(1) Luth. *neque alia doctrina in Eccleſia tradi, aut audiri debet, quam purum Dei verbum, hoc eſt Sacra Scrip.* Zvvingl. *mox incipis clamare, Patres, Patres, nempe Patres ſic tradiderunt, ſed ego non Patres tibi refero, non matres, ſed Dei verbum requiro.* Conſule hæc, & alia plura in hanc rem Hæreſiarcharum teſtimonia apud Leon. Allat. in Hottingero fraudis, & impoſturæ convicto.

(2) *De originario, & authen. textu gloriantur* (Hæretici), *Græcos, Hebraicoſque codices oſtentant, iſtos ſolos ut ſinceros apud gregales venditant; latinos vero nihil penſi habent, ut putidum fungum averſantur, & conviciis quibuslibet onerant*, Morin. Exerc. Bibl. P. I. Cap. I.

Digitized by Google

ſionibus, ſed ipſo primigenio textu, cui omni ſtudio, & contentione vacant, nos Pontificios aggrediuntur; quo Hebraica litteratura, in qua dexterrimi potius ſunt, & grammatica primigeniarum dictionum vi, & ſignificatu, cuius ſunt tenaciſſimi ſectatores, falſa, ſi queunt, dogmata tueantur. Hebraicum vero textum, quippe qui incorruptus eſt, utrique admittimus, eſtque tum apud nos, cum apud heterodoxos omnes authenticus, & indubiæ omnino fidei, auctoritatiſque, unde pro ſuo quiſque noſtrum placito ratiocinatur. Qui ergo ſolis verſionibus, aut etiam Vulgata abſque Hebraico textu, abſque Hebraicarum litterarum præſidio Theologica cum Hæretico doctore a nobis concertatio inſtitueretur? Quod idem porro multo magis de Hebræis dicendum eſt. Nam omnibus conſtat, reiectis quibuſcumque verſionibus, uni eos Hebraico textui tenacius adhuc adhærere. Hebraicorum autem fontium præ qualibet verſione uſum, dignitatem, vim, atque emolumentum data opera perſequi in ſuo Sculchan Acheſeph R. Aben Caſpi ſuperius deteximus: quo opuſculo ſuorum veluti Hebraiſtarum diſciplinæ honeſtatem oſtendit. Vulgatum vero interpretem מתרגם הטועים a Judæis appellari jamdudum eruditi obſervarunt. Sed quis unquam putavit aut Vulgatam, aut aliam quamvis ex noſtris præcipue translationibus apud Hebræos fidem, auctoritatemque obtinere, aut poſſe ipſos alio ab Hebraico textu revinci? Unde Origenes, *conamur*, in-

quit (1), *non ignorare, quas habent ſcripturas, ut cum Judæis differentes non proferamus ea, quæ in eorum exemplaribus deſunt, ſed ſimul utamur iis, quæ penes ſe habent ... Si enim eiuſmodi fuerit noſter ad ea, de quibus nos inter & ipſos controverſia eſt, apparatus, non contemnent, neque, prout ſolent, irridebunt eos, qui credunt ex gentibus, quod vera, & quæ apud illos ſcripta extant, ignorent.* Fruſtra ergo ad eludendum Hebraicarum litterarum uſum, qui neceſſario ad Hebræorum, ſive Hæreticorum convictionem requiritur, uſus verſionum proponitur.

Quòd ad alteram vero quæſtionem ſpectat, Hebraici codices ullo procul dubio maius nobis adverſus Hebræos præſertim, quam Vulgata, ceteræque verſiones præſidium afferunt; quod præſtantiſſimi etiam noſtræ communionis Doctores non diffitentur. Pudebat Hieronymum contentionis quorundam, qui hebraicam arguebant veritatem, ac ſi ab Hebræis corrupta eſſet. Nam *Judæi*, inquit (2), *contra ſe legunt, & quid pro ſe ſit, neſcit Eccleſia.* Raymundus vero Martini celebris Judæorum oppugnator, *rurſus vero*, inquit (3), *noverint, qui eiuſmodi ſunt, in plurimis ſacræ ſcripturæ locis veritatem multo planius, atque perfectius haberi pro chriſtiana fide in litera hebraica, quam in translatione noſtra;* quam Raymundi ſententiam in eruditis ſuis ad eius Pugionem Obſervationibus, & notis præclaro exemplo ex Habacuco

(1) Epiſ. ad African. T. I. p. 17.
(2) In Cap. XVII. Jerem.
(3) Pug. fid. §. 14.

petito confirmat Voiſinius, quod & nos inferius afferemus. Bellarminus etiam utroque recentior eadem faſſus eſt (1): *ſæpe codices Hebræi magis vexant Hebræos, quam Græci, aut Latini.* Quod facillimum nobis eſt ſelectis productis exemplis corroborare.

Gen. I. 1. Habet Vulgata: *creavit Deus*. Hebraici autem codices: *creavit* אלהים *Elohim*, quod nonnullis noſtrorum Theologorum maximum ad evincendam adverſus Hebræos divinarum perſonarum pluralitatem præſidium videtur adferre. Etenim plurale eſt *Elohim*, & ut optime inquit R. Chunà in Bereſcith Chetanà ſuper hæc verba, *niſi hic ſermo ſcriptus fuiſſet, nunquam licuiſſet dicere* ברא אלהים *creavit Dii*. Et R. Scimnon apud Buxtorfium (2) ab eius filio R. Eliheſer de ea, quæ ibi ſubeſt ſive anomalia, ſive myſterio interrogatus, coactus eſt tandem in hæc verba erumpere (3): חזי רזא דמלה תלתא דרגין אינון וכל דרגא ודרגא בלחודוי ואף על גב דכולא חד ומתקשרי בחד ולא מתפרד *adverte ſecretum dictionis: tres gradus ſunt, & quiſque gradus per ſe diſtinctus, ſeu ex ſeipſo eſt, & nihilominus omnes unum ſunt, & colligati in unum, neque unus ab altero ſeparatur.* Quo ſpectat quoque Cabbaliſtarum expoſitio, quos vocant Hebræi Chachamè Emeth *ſapientes veritatis*. Porro hi dementes literam *jod* ex Elohim, qua decem divinæ juxta ipſos midoth, ſeu

(1) Apud eund. Voiſ. Obſerv. ad Pug., ubi de Heb. T. Integr.
(2) Sub fin. Gram. Chald. Syr.
(3) Zohar in Lev. Sect. Acharè moth col. 116.

ſeu proprietates innuuntur, legunt אל הם El hem *Deus ipſi*. Quamobrem R. Bechai in Gen., אלהים, inquit, על דרך הקבלה · · · שתי מלות אל הם *Elohim caballiſtice conſtituit duas dictiones El hem*. Quacunque via hoc fiat, & quodcumque ſit præſidium, quod ex hac voce perſonarum pluralitati comparamus, ex uno id tamen primigenio textu, non ex noſtra translatione ſuſcipimus.

Gen. III. 25. *Ipſa conteret caput tuum*. Heb. T. הוא *ipſum* ſemen mulieris, vel Meſſias ex una muliere prodeundus. Unde ſalutare hoc Chriſti officium, quod Hebræi inficiantur, adverſus ipſos urgemus.

Gen. IV. 1. *Poſſedi hominem per Deum*. Heb. T. קניתי איש את יהוה, quod nonnulli vertendum putant: *poſſedi hominem Deum*; quo Evæ de Meſſiæ divinitate traditio, & fides luculenter oſtenditur. Ita vertit Lutherus, ſi Simonio (1) credimus, *acquiſivi hominem, qui Dominus eſt*, ſecutus juxta eundem Simonium Cabbaliſticos quoſdam Doctores, qui ita reddiderant, de Meſſia agi ibi exiſtimantes.

Eccle. XII. 1. *Memento Creatoris tui*. Heb. T. בוראיך *Creatorum tuorum*. Item Eccle. II. 12. *Quid eſt homo, ut ſequi poſſit Regem factorem ſuum*. Heb. T. אשר כבר עשוהו *Qui jam fecerunt eum*. Et Pſ. CXLIX. 2. *Lætetur Iſrael in eo, qui fecit eum*. Heb. T. בעושיו *In factoribus ſuis*. Iſaiæ demum LIV. 5. *Quia dominabi-*

Q

(1) Hiſt. Crit. V. T. Lib. II. Cap. XXIII.

tur tui, qui fecit te, Dominus exercituum nomen eius, & Redemptor tuus. Heb. cod. עושך, & גואליך in plurali; ex quibus iterum Theologi adverſus Hebræos argumentantur.

Pſal. II. 12. *Aprehendite diſciplinam.* Extat in Hebræo נשקו בר *oſculamini filium*, quo nil luculentius ad oſtendendam Meſſiæ divinitatem afferri adverſus Hebræos poteſt. Nam inferius beati etiam dicuntur, qui in eo confidunt. Optime Antonius Brucioli (1). *Baciate. In queſto verſo ultimo quello che dice, baciate il figliuolo è uno tropo, per il quale dal ſegno ſi intende quello, che pel ſegno ſi rapreſenta, perche nel baciare la mano de' Re, o gran Signori; anchora hoggi ſi teſtifica volere eſſere nella fede, e poteſta del Re. Et dice figliuolo perciocche eſſo induſſe di ſopra il padre dicente figliuolo mio ſei tu . . . . E neſſuno può negare che il Propheta habbia cantato di queſto figliuolo, non eſſendo David altro che huomo, per la quale coſa non ſarebbe beato ma maledetto chiunque ſi confidaſſi in eſſo. Adunque queſto Re, & figliuolo del quale canta queſto pſalmo ſotto la figura di David è l'unigenito di Iddio Chriſto Gieſu Iddio vero, nel quale coloro che confidano hanno vita eterna.*

Pſal. XXXIX. 7. *Aures autem perfeciſti mihi.* Adverſus Hebræos conditio ſervi a Meſſia ſuſcipienda luculentius ex Hebraicis codicibus evincitur אזנים

(1) Ex Ital. eius Comm., quod cum litterali ej. Italica Biblior. interpret. prodiit Ven. 1540. ad h. l. Tom. II.

כרית לי *aures perforaſti mihi*, habita ratione vetuſtæ apud Hebræos conſuetudinis, qua mancipia voluntaria, quæ 7. remiſſionis, & libertatis anno e dominorum domibus non egrediebantur, juxta divinam legem (1) perforatis ipſis auribus perpetuæ hoc ſigno ſervituti addicebantur.

Iſai. IX. 7., ubi de Meſſia: *multiplicabitur eius imperium*. Habent codices Hebraici: לםרבה cum *mem* clauſa in medio dictionis, ſecus ac grammatica analogia poſtulare videatur. Poſtquam Talmudiſtæ in Tract. Sanhedrin (2) chriſtianos Theologos docuerunt ullum hic Meſſiæ myſterium foveri, plura hi ex ea voce eruerunt, præſertim vero tempus ſtatutum ſexcentorum annorum ab eo tempore ad Meſſiam, nomen matris Meſſiæ, & ipſius virginitatem. Conſule Galatinum De Arcanis Catholicæ veritatis (3), & Glaſſium in Philologia ſacra (4).

Iſai. LIII. 4. *Percuſſum a Deo*, ſcilicet Meſſiam, de quo ſermo ibi a Propheta inſtituitur. Heb. T. מוכה אלהים, quod nonnulli præclare pro Meſſiæ divinitate commode verti poſſe exiſtimant *percuſſum Deum*.

Jer. XXIII. 6., ubi iterum de Meſſia agitur: *& hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Dominus juſtus noſter*. Ad agnoſcendam Meſſiæ divinitatem urgentur

(1) Conſule Deut. XV. 16. 17. & Exod. XXI. 6.
(2) Gemarà Sanhed. Cap. XI. Excerp. Coccei. XVII. p. 324.
(3) Lib. VII. Cap. XIII. & XIV.
(4) Lib. I. Tract. I. §. 1. n. 2.

Hebræi ex primigenio textu, ubi extat Scem Hemphoraſc, vel tetragrammaton nomen Jeohà, יהוה צדקנו quod uni Deo tribuitur, vel ut recepta Rabbinorum expreſſione utar, הוא שם מיוחד לו יתעלה *nomen eſt proprium ipſius Dei excelſi.* Ita, ut unum e multis afferam, R. Joſ. Albo in libro Hikkarim (1), poſtquam demonſtrat cetera nomina dici de Deo, & de aliis etiam præter Deum, שם בן ארבע אותיות, ſubdit, אי אפשר שיצדק על זולתו כלל בשום צד לפי שהוא שם יאמר עליו ית׳ מצד חיוב מציאותו *nomen 4. literarum impoſſibile eſt, ut dicatur de alio præter Deum ulla ratione, quia hoc nomen dicitur de Deo ex parte, vel reſpectu neceſſariæ ipſius exiſtentiæ*, aut ut præclare inquit R. Dav. Kimchi (2), כי שמו הוא והוא שמו שם ארבע אותיות *quia nomen eius eſt ipſemet, & ipſemet eſt nomen ſuum*, ſcilicet nomen τετραγράμματον. Urgentur Crellius, ceterique Ebionitæ, perperam propterea contendentes in ſcripturis nunquam Dei filium ſacroſancto eo nomine appellari, ne, ſi iſtud concederent, Deum fateri cogerentur, quem purum hominem, & creaturam arbitrabantur. Item nomen אל de ſolo Deo dici, ut יהוה, demonſtravit jam Hieron. ad Cap. Eſai. IX., eo quod apud eundem Proph. Cap. XLV., ubi dicitur: *Ego ſum Deus, & non eſt alius præter me*, nomen ibi אל uſurpetur. Iterum ex eo Eſ. Capite, ubi Meſſiæ nomina, & caracteres deſcribuntur, maximum ex pri-

(1) Part. II. Cap. XXVIII.
(2) Comm. in Pſ. VIII. 1.

migenio Heb. T. pro Chriſti divinitate adverſus eius hoſtes momentum eruitur; quod ex verſionibus nequit, ex quibus non ſat intelligimus nos, num אל extet in ſacro textu, an vero אלהים, quod creaturis etiam, & hominibus accommodatur.

Dan. IX. 26. *Deficiet hoſtia*, quod nonnulli de ipſo Meſſia accipiunt in medio hebdomadis defecturo. Hebraici codices adverſus Hebræos docent Meſſiam morte ſua, quæ eſt ſacrificium pro peccatis noſtris Deo Patri offerendum, aboliturum vetera omnia ſacrificia, & oblationes. ישבית זבח ומנחה *Ceſſare faciet, vel abolebit ſacrificium, & oblationem*. Optime Hebraicum textum refert Syriaca verſio: ܘܢܒܛܠ ܕܒܚܬܐ ܘܩܘܪܒܢܐ.

Habacuci I. 5. *Admiramini, & obſtupeſcite: quia opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet cum narrabitur*. Quam luculentius ad oſtendendam Judæorum incredulitatem habent primigenii codices! תמהו כי פעל פועל בימיכם לא תאמינו כי יסופר *Obſtupeſcite; quia opus operor in diebus veſtris, quod non credetis, cum narrabitur.*

Demum Math. II. 23. *Et veniens* (Jeſus) *habitavit in civitate, quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur, quod dictum eſt per Prophetas: quoniam Nazaræus vocabitur*. Ut Hebræis reſpondeant ſacrum noſtrum ſcriptorem confictæ a ſe prophetiæ accuſantibus, ad Samſonem nonnulli confugiunt Meſſiæ typum, qui

Jud. XIII. 7. *puer Nazaræus ab infantia ſua appellatur;* verum non animadvertunt hi Nazaræum in Evangeliſtæ textu non dici quaſi נזיר cum zain *ſegregatum*, *Deo dicatum*, ſed נוצרי cum tzade Natzarenum, ſeu incolam Natzareth, ut præter Syriacam verſionem ipſum etiam Hebraicum Evangelium a Tilio editum refert למלאת מה שנ׳ על פי הנביא כי נצרת יקרא. Luculenter ex Hebræo fonte ora iniquis obtrectatoribus obturantur; ubi Iſ. XI. 1. vocatur Meſſias nomine נצר *Netzer*. ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה *Et egredietur virgula de trunco Iſai, & Netzer, ſive ſurculus ex radicibus eius efflореſcet*, unde argumentari adverſus Hebræos allegoriis, & analogiis ſtudentes, & pro methodo ea ætate recepta Mathæus potuit. Nam & civitas Nazareth, cuius incola fuit Jeſus, ab Hebræis *Netzer* appellabatur, unde ille נוצרי Notzeri *Nazarenus* dicitur. Quæ ſingula porro ipſi iidem Hebræorum doctores fatentur. David de Pomis in Lexico (1): נצרי מי שנולד בעיר נצר הגליל רחוק מירושלים דרך שלשת ימים *Notzeri*, ſeu Nazarenus, *qui natus eſt in urbe Netzer Galilææ diſtante a Hieroſ. itinere trium dierum*. Et R. Elias Levita in ſuo Tisbi (2) נוצרי הנוצרים אומרים שישו נולד בבית לחם ונתגדל בעיר הנקראה בלשונכם נצורית ובלשונינו נצר *Notzeri*. *Nazareni, ſeu Chriſtiani dicunt Jeſum*

(1) Cit. a Spanhem. Dub. Ev. Part. II. p. 602., & ex eo ab Alting. Schilò p. 264.

(2) Ad hanc voc. pag. Edit. Hebræo-Lat. Fagii 119.

natum eſſe in Bethlechem, & adoleviſſe in urbe appellata lingua eorum Nazareth, ſed lingua noſtra Netzer. Immo recte jam obſervavit Altingius (1) in Sanhedrin (2) quempiam Jeſu diſcipulum nomine Netzer Magiſtri cauſſam, & innocentiam, quem haud inuſitato Talmudiſtarum more (3) ſuo nomine Netzer vocat, & intelligit, hoc eodem Eſaiæ loco tueri, ex alluſione & ipſe, atque analogia argumentans occidendum non eſſe Netzer, quod dictum ſit *Netzer*, ideſt ſurculus *e radicibus eius germinabit.* Conſule Hier. ad citat. Mathæi locum, Huet. Dem. Ev. Prop. IX. Cap. XVI., & Alting. Schilò Lib. IV. C. XII. & XIII.

Quod de Vulgata diximus, idem porro de ceteris verſionibus dicendum eſt. Nam & Pſ. II. 12. verterunt LXX., aut ſaltem auctores Græcæ interpretationis LXX. viris tributæ, quicumque ii ſint, δράξασθε παιδείας; quodque adhuc magis mirandum eſt, Iſaiæ IX. 6., ubi in primigeniis, tranſlatiſque aliis codicibus vocatur Meſſias Admirabilis, Conſiliarius, Deus, Fortis, Princeps pacis, Pater futuri ſeculi, cuncta pene reticet eiuſmodi Meſſiæ nomina, unde eius divinitas, aliaque eruuntur, Græca LXX. Interpretum tranſlatio; expreſſis enim prioribus per Μεγάλης βυλῆς. ἄγγελος, cetera iis verbis complectitur ἄξω γάρ εἰρήνην ἐπὶ τὺς ἄρχοντας, καὶ ὑγίειαν ἀυτῶ, quæ nihil ma-

(1) Cit. ſuperius loco.

(2) Cap. VI. fol. 43. 1. apud eund. Alting. Cap. XII., & Schoëtgen. Horis Heb. Talm. de Meſſia Lib. IX. Cap. II. §. 16.

(3) Eod. Tract. Sanhedr. Cap. XI. Exc. Cocc. 36. p. 359. Doctores ſuo eorum nom. Meſſiam appellant, Schilà Schilò, Chaninà Chaninà, Jannai Jinnon &c.

gnificum de Meſſia portendunt, & vehementer a fonte recedunt. Ita & Haggæi II. 6., ubi habet Hebræus textus עוד אחת מעט היא *adhuc unum parum, vel puſillum eſt*, ut veniat deſiderium cunctarum gentium, quo adeo Hebræi ad agnoſcendum proximum Meſſiæ adventum urgentur, legit verſio Syriaca: ܥܘܕ ܚܕܐ ܙܒܢ ܐܘ ܐܚܪܝ *adhuc ſemel, adhuc aliquando, vel adhuc unum tempus*; in quibus verbis totum perit, ut quiſque videt, maximum illud præſidium pro brevi Chriſti ortu, quod in hebraicis reperitur. Sed ſat, ut puto, exemplis confectum eſt, nec eadem facilitate, & vi, eodemque præſidio religionis hoſtes ex verſionibus, quam ex Hebraicis codicibus poſſe aptiſſime refutari, quod poſteriori loco demonſtrandum ſuſcepimus. Quæ ſi ita ſunt, iniuria a nonnullis, qui aliter ſentiunt, Hebraicarum litterarum uſus ad fidei noſtræ hoſtium convictionem contemnitur.

CAP. VII.

Digitized by Google

CAP. VII.

Sed & perperam Heb. litt. uſum ex diſputationibus cum Hebræo, aut Hæretico confirmari, quæ nonniſi rariſſimo contingunt, aut ſi contingunt, obſtinatiſſimi tamen ii ſunt, nec convertuntur, aut demum ſi quiſpiam eſt, qui convertatur, vel malus is Chriſtianus eſt, vel turpiter redit ad priſtinam ſuperſtitionem.

Atqui, regerunt, raro omnino contingit eiuſmodi cum Hebræo, aut Hæretico diſputationem inire. Et ſi contingit, obſtinatiſſimi ii ſunt Hebræi præcipue, & rariſſimo convertuntur; ut fruſtra jam laboraremus, & abſque ullo emolumento difficillimam linguam addiſcere. Si vero quiſpiam eſt, qui fidem noſtram ſuſcipiat, conſtat jam vix reperiri inter eos, qui conſtans in fide bonus Chriſti aſſecla eſſe videatur. Quot enim converſionem ſimulant, & dum in Chriſtianorum corpus admitti exterius patiuntur, animo tamen Judaiſmum profitentur? Plurima huiuſce ſimulationis, & fraudis exempla in memorabilibus Judaicis (1) Schudtius, & in notis ad Theriacam Judaicam Zalman Zevi (2) Joannes Wulferus attulerunt. Quot hinc relabuntur turpiter, quorum iterum exempla habes apud Difenbachium (3),

(1) Par. III. Lib. VI. Cap. XXIX. p. 83. & ſeqq., & Par. I. p. 144.
(2) Pag. 333. & ſeqq., & 207.
(3) In Judæo convertendo p. 5. ſeq.

Serpilium (1), Baſnagium (2), & eundem Schudt. (3)? Itaque, quoniam præcipue nihil hic per diſputationem efficitur (4), ſatius eſt nos nullam diſputando eorum converſionem tentare, ſed rem totam divinæ gratiæ, ac diſpenſationi committere; ne dum una diſputatione, non divina motione trahuntur, malos Chriſtianos, & Apoſtatas communioni noſtræ acquirere videamur. Hæc ad eludendum eum Hebraicæ litteraturæ uſum, quem ſuperius conſtituimus. Quæ ſingula examinanda nunc breviter, & excutienda ſunt. Et primum quidem haud intelligo, quare tam raro fieri, ac difficulter putent, ut nulla nobis cum Heterodoxo, aut Hebræo controverſia contingat. *Frequenter accidit*, inquit Hieronymus (5), *ut habemus pugnas legis.* In medio noſtrum tum Hebræi, tum Hæretici reperiuntur. Quid facilius, & frequentius Hebræum, vel Hæreticum adloquentes in controverſorum dogmatum ſermonem incidere? Immo raro ſibi occurrere, ac convenire videntur Religionis hoſtes, quin aliquod de ea colloquium inſtituant. Nec enim alia res adeo homini cordi eſt, quam ſua religio; ut propterea etiam eo ferri plebeiorum, & muliercularum ſermones, ſi occaſio contingat, ocu-

(1) In Judæo perverſo, & converſo p. 24. ſeq.
(2) Hiſtoire des Juifs T. IX. p. 1094. Hebræor. reditum ad priſtinum vomitum Concilii etiam Agathen. Cap. 34., & Nicen. II. Act. 8. auctoritate confirmat, & clariorum nonnull. virorum exemplis p. 1096. ſeq.
(3) Memorab. Jud. Par. IV. Continuat. II. p. 250. apud Wolf. Biblio. H. Tom. II. p. 1056. & 1058.
(4) V. Schudt. ib. Par. II. Lib. VI. p. 117. ſeq.
(5) In Ep. ad Tit. III. T. IV. Oper. p. 438.

lis ipſi noſtris intueamur. Quis ignorat impudentiores eſſe Hebræos, & Hæreticos, quam ut aliquis mente aſſequi valeat? Atque Hebræi quidem ſuam ipſi impudentiam fatentur in Tractatu Betza (1), ubi tres enumerat R. Scimhnon ben Lakiſc res impudentia celebres, *Iſraelitas inter populos, ranas inter animalia, & gallum inter volucres*. Quare ergo adeo dubitabimus, quin ſint ipſi nos etiam quum primum non cogitamus, aggreſſuri? Aggrediuntur heu! nimium, & eo facilius, ſecuriuſque, quo Hebraicarum litterarum inſcientes nos magis intelligunt, ut fucum nobis faciant, & malam cauſſam in noſtra ignoratione felicius patrocinentur. In una linguæ ſanctæ peritia adeo hoſtes noſtri gloriantur, ut unum eorum, ſive Rabbinum dixeris, ſive Miniſtrum, millenos Romanos Theologos facile ſuperaturos aperte, & ſæpe clamitantes audiverim. Unde bone Deus! tanta fiducia, niſi ex noſtra linguarum inſcitia, & deſpectu? Quid miramur hæreticos ſuum in hac re auctorem, & parentem ſequutos? Lutherus ob unam cum hoſtibus ſuis, nobis præcipue, ineundam diſputationem adeo in hac lingua fidebat, ut aperte nolle ſe ea carere infinitis aureorum millibus fateretur. Audi, ſi placet, Hæreſiarchæ verba (2): *ſi aliqui futuri ſunt Theologi, ſicut neceſſe eſt, . . . oportet eos eſſe munitos contra Papam, & aliud odioſum homi-*

(1) Pag. 25. apud Wolf. in Obſerv. Miſcell. de Judæis Tom. II. Biblio. H. pag. 1105.
(2) In Pſal. XLV. Tom. III. Lat. Jen. edit. fol. 444.

num vulgus, qui cum unam hebræam vocem ſonare didicerunt, ſtatim putant ſe magiſtros huius ſanctæ linguæ. Ibi niſi eam nos tenuerimus, tanquam aſinis illudent, & inſultabunt; ſi autem nos quoque muniti fuerimus cognitione huius linguæ, poterimus eis impudens os obſtruere. . . . . Ibi certe cognitione linguæ Hebrææ opus erit; ſcio enim quantum mihi contra hoſtes meos profuerit, quare hac quantulacumque cognitione infinitis aureorum millibus carere nolim. Quod nunc igitur obſervare juvat, ſcientia linguæ ſanctæ quandam adverſariis noſtris in diſputando fiduciam, & ſecuritatem tribuit, quæ eos allicit ad ineundam eo frequentius pugnam, quo ſecuriorem victoriam expectant. Quod ſi etiam raro eiuſmodi controverſiæ contingant, parum ne erit vel ſemel nobis, ſanctiſſimæque fidei noſtræ turpiſſimam ignominiam parare? An parum hanc hoſtibus gloriam, hoc falſæ ſectæ ſubſidium, atque emolumentum adquirere, quæ omnia fiant illis vel ex uno eventu perpetua, nobiſque æternum exprobranda? Si raro jam contingit cum Gentili, cum Hæreticis diſputare, quare ergo adhuc ipſi Gentilium, Hebræorum, Hæreticorum confutationi ſtudemus? Itaque ſi in hoc, non eius, quod accidit, rationem habemus, ſed eius potius, quod aliquando accidere poteſt, quare idem in pari cauſſa ſentiendum non eſt, etiamſi raro, etiamſi nunquam pugna ipſa, & concertatio contingat? Chriſtophorus Cellarius hanc eandem quæſtionem inſtituens in præfa-

tione ad ſuam Sacræ Philologiæ Sciagraphiam, qua illius neceſſitatem perſequitur. *Ego vero*, inquit, *ſæpiſſime dixerim, & toto die Theologo viro cum adverſariis, non viva quidem ſemper voce, attamen muto congreſſu depugnandum eſſe. Legenda, interpretanda, examinanda, refutanda ſunt adverſariorum ſcripta. Qui hoc digne præſtabit linguæ ignarus, ex qua illi ſua fundamenta depromſerunt?*

Quod attinet autem ad ea, quæ ſubiiciuntur, quis in primis omnes Hebræos, aut Hæreticos eiuſmodi eſſe aſſeverare audeat, cuiuſmodi ſibi fingunt, qui ad vitandam harum litterarum diſciplinam ſuperius ratiocinabantur? Et Judæorum quidem converſorum catalogum nobis plurimi auctores contexuere, quos commemorat Chriſtophorus Wolfius (1). Nihil ne ad eorum converſionem contulerunt diſputationes, quas cum illis clariſſimi viri habuerunt? Nihil Philebræorum noſtrorum conciones, & ſermones, qui commendabili Pontificum, & Principum zelo, & ſolertia in præclariſſimis Europæ urbibus factæ ſunt, & jugiter fiunt? Immo omnes alii converſionum modi miri ſunt, & ſingulares, hi autem per concionem, aut diſputationem crebriores ſunt, quotidiani, conſueti, quibus in Judæis convertendis eorum ſalutis promotores communiter utuntur. Pertinet porro ad Theologum eos confutare, os occludere, momenta diſſolvere; convertere autem quis neſcit totum eſſe

(1) Bibliot. Heb. Tom. II. p. 1057.

verticordis gratiæ opus? Eſto ergo nunquam etiam converterentur:

Corpora magnanimo ſatis eſt proſtraſſe leoni:
Pugna ſuum finem, cum jacet hoſtis, habet (1).

Victores ſemper erimus, ſive convertantur illi a ſtultitia ſua, ſive luci obſtinatiſſimi reſiſtant. Poſſumus nos intellectum ſuadere, productiſque momentis convincere. Si in eis voluntas rationi reluctans huius dictamen ſequi nolit, reluctantem trahere ſolius Dei eſt, cuius eſt hominum converſionem, & ſalutem operari. Interim vero quis divinæ gratiæ, ac voluntati limites, & modum ponat? Deus eorum mortem non vult, ſed potius ut convertantur, & vivant. Et ſi nunc, ut teſtimonio nobis ſint, & codices veritatis in eorum, quæ profitemur, confirmationem nobis portent, pravis eorum ſenſibus, doctrinæque relinquit, tamen ſperandam Hebræorum converſionem plurimi ex ſcripturis præcipue ſcriptores confirmant, quorum nomina idem, quem ſupra commemoravimus, Wolfius exhibuit (2). Jam vero quamquam nolit modo Deus univerſalem illam eorum converſionem ultimis diebus eius diſpoſitione reſervatam, quid nihilominus vetat, quominus a divina miſeratione, & clementia particulares converſiones expecternus? Non cœpit nunc Deus erga Iſraeliticum populum immitiorem ſe oſtendere. An-

(1) Ovid. Triſt. Lib. III. Eleg. V.
(2) Biblio Heb. Vol. II. p. 1067. ſeqq.

tea tamen plurimæ, eæque inſignes Hebræorum converſiones contigere. Non eſt ergo, cur debeamus converſionum media negligere. Relabantur nonnulli; quot Ex-Judæi ſinceri, & conſtantes in Eccleſia, ſuſceptaque fide perſeverant (1)? Sed mali, inquis, Chriſtiani ſunt. Bonorum utique copia erit jugiter longe minor. Sique pauci ſunt, nec tu miraris, ex Chriſtianis ipſis, qui optimos ſe, & perfectos Chriſti ſectatores gerant, an in exiguo converſorum Judæorum numero multos expectas? Mali ſint; in luce tamen ſunt, & via, qua poſſunt, ſi velint, ſalvari, quod in Judaiſmo non poterant. Quod nemo dubitat, quin maximum ſit beneficium, unde omnis eorum beatitudo, & ſalus, ſi pœniteat illos, & conterantur, expectari queat. Verum utut obſtinatiſſimi hoſtes fingantur, qui convertantur difficulter, aut ſi convertuntur, redeant ad priſtinam ſuperſtitionem, illud tandem certo eorum confutatione obtinemus, quod nequit non duci graviſſimum impenſæ operæ emolumentum; ut fideles noſtri, ſi qui ſunt nutantes, in fide firmentur, arguantur contradicentes, impudentia mentientium ora obſtruantur, ſanctiſſimaque demum religio, & fides ab obtrectatorum dicteriis, & contumeliis vindicetur. Quo quidem officio quid Theologo dignius, tuendæque Eccleſiæ dignitati, fideique honori accommodatius excogitari poteſt?

(1) V. Scudt. Memorab. Jud. Par. IV. Contin. II. p. 287. ſeqq. Par. II. Lib. 6. c. 29. apud Wolf. ib. p. 1058.

CAP. VIII.

Vix ſola Biblia reperiri lingua ſancta exarata; carere autem Hebræos libris in vario ſcientiarum genere impreſſis, aut ſi quos habent, putidiſſimis tantum commentis ſcatere.

Equidem, ut appoſite omnino ſuperiori capite monebat Cellarius, etſi exterius ulla cum Hebræis fidei concertatio non contingat, tamen eorum ſcripta legenda nobis ſunt, quo ipſorum ſive ſententia, ſive momenta dignoſci a nobis, ac refutari queant. Quod quamquam non contemnendum ſit, uſus nihilominus Hebraicorum librorum multiplex adhuc eſt, & latius patens, ut inferius conſtabit; unde alterum Hebraicar. litterar. emolumentum repetitur. Verum quod olim univerſim de linguis Orientalibus aſſeruit Hottingerus vix eas habere hoſtem periculoſiorem, *quam vaniſſimum paupertinæ ſuppellectilis opprobrium* (1), nec vulgus tantum, ſed ipſos quandoque eruditos ægre capere, quod in illas operam, ſtudiumque noſtrum impendamus, *cum non ſit operæ pretium, ob unius, alteriuſque libri examen tempus* πολυτελέϛατον ἀνάλωμα *aliis ſubtrahere occupationibus*, utinam in Hebraicis litteris locum non obtineret? Sunt enim, qui ab his abducuntur, propterea quod vix ſola Biblia reperiri putant lingua ſancta exarata, carere autem Hebræos libris

(1) Bibliot. Orient. Cap. I. ſub init.

libris in vario ſcientiarum, ac literaturæ genere impreſſis; cuiuſmodi plures extant apud ceteras nationes Hebræorum gente longe cultiores. Aut ſi qui extant, exiſtimant tamen nonniſi putidiſſimis commentis ſcatere. *Quotuſquiſque fere eſt*, inquit Cartvvrightus (1), *qui ſi de Rabbinis mentionem faciat, non de iis ita ſe ſentire oſtendat, quaſi præter commenta, ac fabulas fruſtra quicquam in eis quæreretur?* Nec obſcuros tantum, ſed & clariſſimos viros id ſentire dolebat olim vehementer Petavius ſcribens ad Voiſinium (2). *Sunt plerique nec obſcuri, nec contemnendi ceteroquin homines, quibus Hebraiſmi ſtudium vel omnino diſplicet, vel tantum in eo collocari operæ minus profecto placet; quod ipſum . . . ſentire illos animadverti . . . quod ita perſuaſum habent nihil in reconditiore Rabbinorum ſuppellectili præter commentitias res, & aniles, ac ludicras contineri fabulas.* Porro ad primum quod attinet, quot, & quam optimi ab Hebræis libri prodierint, quin longam hic texam eorum ſeriem, abunde, & præclare demonſtrant, quotquot Hebraicas, & Rabbinicas Bibliothecas ediderunt. Bibliothecam ea multo ampliorem, quam Buxtorfius reliquerat, vulgavit commemoratus Hottingerus (3), quam Hebraicæ, & univerſim Orientalis literaturæ exprobra-

(1) Præf. ad Electa Targumico-Rabbinica.
(2) Extat hæc Petavii ad Voiſ. Epiſt. præfixa Theol. Judæor. eiuſd. Voiſin.
(3) Eſt II. Pars III. Lib. Smeg. O., & ſeorſim edita ſub tit. Promtuar., ſive Biblio. Orient. 4. Heild. 1658.

toribus oppoſuit (1). Sed quid Buxtorfium, & Hottingerum memoro? Ut nihil de Plantavitio dicam (2), ſequuti ſunt Bartoloccius, & Wolfius (3), qui diligentiore navata opera immenſam adeo Hebraicorum librorum, atque auctorum ſegetem oculis noſtris obiecerunt, ut prorſus mirari ſubeat, Hebræos duræ ſervituti ſubiectos, & miſeros tot, & tanta, quæ non ſolum legi, ſed nec commode numerari queunt, conſcribere potuiſſe; & quidem potuiſſe in omni literarum, ac ſcientiarum genere. *Ut de Hebræis fidem faciamus, confidenter dicimus, nullum eſſe genus literarum, quod Judæi ſuis ætatibus, & gradibus reliquerint intactum;* verba ſunt commemorati nuper Hottingeri (4), qui id, quod dixit, pleniſſime demonſtravit, incipienſque ab iis, qui in Theologia Biblica, Talmudica, vel Traditionali, Didactica, Elenctica, Leiturgica, Practica, & Catechetica, tum demum in Kabbaliſtica floruerunt, diſtinctis claſſibus, rectoque ordine ad enumerandos aliarum ſcientiarum auctores, & libros proceſſit. Et niſi inſignis eſſet Judaicorum ſcriptorum numerus, unde, quæſo, tot ubique terrarum Hebraicæ Typographiæ etiam a primis huiuſce artis temporibus, quarum

(1) Ita hunc ſuum ſcop. explicat Cap. I. Bibliot.
(2) Poſt Florileg. Rabbinic. exhibet Bibliot. Auct. Hebr.
(3) Bartolocc. edid. Biblio. Rabbinic. Mag. Romæ IV. Vol. fol., cui Imbonatus ſupplement. addidit, quod efficit Volumen V. Wolfius Hamburgi edidit 1715-33. 4. IV. Tom.
(4) Com. Cap. I. Biblio. O.

loca innumera idem Wolfius enumeranda ſuſcepit (1)? Quod ſi ſola Hebraica Biblia extarent, negligenda ne hæc lingua propterea foret? Niſi negligendi ſint ſacroſancti Bibliorum fontes, ut nulla eos ratione in tanta verſionum diſſenſione, & obſcuritate conſulere, nec adverſus Eccleſiæ hoſtes ſolis fontibus addictiſſimos uti iiſdem teneamur. Nec nos porro in Hebræorum ſcriptis intelligendis, ſed in ſacris eorum codicibus præcipuum, ac potiſſimum huius linguæ uſum collocavimus.

Quoad alterum vero, quod obiicitur, ſiquæ extant Hebræorum ſcripta, nonniſi putidis ea commentis ſcatere, mirandum adeo non eſt ita ſentire eos, qui hebraice imperiti in illis pervolutandis, legendiſque operam nullam, nullumque ſtudium poſuere. Miror potius, quod iniquiorem adeo ceteris omnibus in ea ſe prodiderit Forſterus, qui erat in Hebraicis litteris verſatiſſimus, atque hebraicorum librorum contemptum is foverit, & auxerit, cuius intererat quammaxime illorum uſum vindicare. Nam non ſolum aſſerit Rabbinos, quod ad ſacræ ſcripturæ intellectum, atque etiam linguæ Hebraicæ cognitionem attinet, præſtitiſſe, *quod laudem mereatur, omnino nihil* (2), ſed Chriſtianorum inſuper incogitantiam, & ſocordiam in iis legendis admiratur, *in quibus nulla lux, nulla notitia Dei, nullus ſpiritus, nulla ullius diſciplinæ, ſeu artis vera, ac ſolida ſcientia,*

(1) Biblio. Heb. Vol. II. p. 959.
(2) Præf. ad ſuum Lexic. Hebr.

nulla linguarum, ac nequidem Hebrææ linguæ eſt cognitio. At merito Forſterum inſcitiæ, temeritatiſque eruditorum plerique, & quotquot ullam in Rabbinorum lectione exercitationem obtinuerant, accuſarunt. Etſi enim Hebræi a fabulis excuſari nequeunt, quod in ipſis jam ſuo tempore reprehendebat Apoſtolus (1), tot tamen, & tanta utilia, & ſana, quæ in uſum noſtrum trahamus, in eorum ſcriptis deprehenderunt, ut haud ipſi intelligerent, cur laboris in horum lectione inſumpti pœnitere eos oporteret. Quot ſunt ſcripturarum loca, difficillima ſane, & obſcuriſſima, quibus maximam lucem afferunt Rabbinorum Commentaria, & optime explicant? Norunt id, ſi Forſterus ignorat, qui iis utiliter uſi ſunt, Lyranus, Burgenſis, Maſius, Watablus, Munſterus, Junius, Leo Juda, Malvenda, Druſius, Grotius, De Dieu, Genebrardus, Steuchus, Serrarius, Bonfrerius, Vilalpandus, ſexcentique alii tum ex noſtris, tum ex heterodoxis ſacri critici (2), & interpretes, qui, quod maximi ſibi uſus fuerint Judæorum ſcripta, ſummis propterea ea elogiis, ac laudibus extulerunt. Ita Maſius Judæos *acutos ſcripturæ explanatores* appellat (3). Cunæus (4) eorum per-

(1) Ad Tit. I. 14.
(2) Vide, ſi lubet, magnum, & cel. Sacrorum Criticorum opus, in quod curarunt Angli plerorumque labores exegeticos congerere, qui ad ſacram exegeſin linguarum peritiæ, & Rabbinicæ lectionis graviſſimum ſubſidium attulerant.
(3) Comm. in Joſ. Cap. XIV. confer eum & in Cap. I. p. 14.
(4) De Rep. Hebræor. Lib. III. Cap. III.

Digitized by Google

ſæpe in biblico contextu interpretando eſſe admirandam induſtriam aſſerere non dubitavit. Ludovicus autem Capellus, *non puto*, inquit (1), *quemquam eſſe, qui aliquatenus ſcripta Rabbinica legere poſſit, qui ea in locis obſcurioribus non conſulat, & id quidem non incaſſum, & ſine fructu. Sunt enim homines illi in ſcripturæ ſacræ lectione exercitatiſſimi, atque ex ea, & diligenti locorum ſimilium collatione ſignificationis vocum, & phraſeon plerumque ſunt peritiſſimi, ut eorum expoſitionibus non parum juvari poſſit Chriſtianus in genuino ſcripturæ ſenſu literali percipiendo. Quis niſi imperitus, id neget?* Sed quid recentiores nomino (2)? *Ipſe Origenes*, inquit Hieronymus (3) *& Clemens, & Euſebius, atque alii complures, quando de ſcripturis aliqua diſputant, & volunt approbare, quod dicunt, ſic ſolent ſcribere*, referebat mihi Hebræus; *&* audivi ex Hebræo, *&* Hebræorum iſta ſententia eſt. De Origene vero peculiariter, *nec dedignatur*, ſubdit, *Hebræam ſcripturam interpretans per ſingula loca, quid Hebræis videatur, inſerere.* De Hieronymo non loquor, qui optima quæque clariſſimis ſuis commentariis inſerta Hebræis, quos habuit in ſcriptura præceptores, & explanatores, cuncta refert accepta. *Teſtis eſt mibi Dominus*,

(1) Defenſ. Crit. Sect. 42. Eadem pene habet Druſius Lib. I. Obſervat. Cap. XXII. *Hebræos qui cum judicio leget, leget non ſine fructu. Nam quod quidam ſcribit οὐδὲν ὑγιὲς in illis eſſe, præſtabo hominem illum aut nunquam legiſſe ſcripta eorum, aut ſi legit, non intellexiſſe.*

(2) Hæc Cunæi, & Capelli, & alia plurima Hebræor. Encomia ipſis a Chriſt. auctorib. tributa vide Tom. I. Crit. Sac. poſt Præfationes.

(3) Apolog. in Ruffin. Lib. I. Tom. IV. p. *363*.

inquit S. Pater (1), *me Hebræorum ſequi expoſitionem, a quibus non modico tempore eruditus debeo meis ſimpliciter indicare, quæ didici.* Et Lib. I. Apol. adv. Ruffin. *mihi non licebit*, inquit S. Pater, *in Commentariorum opere latinos docere, quod ab Hebræis didici?* Atque hæc quidem univerſim. Præſertim vero quam illuſtrant Hebræorum ſcripta veteris Teſtamenti ritus, ceræmonias, loca, perſonas, & alia huiuſmodi? Quis diiudicare valet, quod his intelligendis ſubſidium attulerint φιλεβραίων virorum Diſſertationes ampliſſimo Ugolini Theſauro comprehenſæ? Tamen earum auctores Hebraicarum litterarum præſidio ex unis fere Hebraicis ſcriptis, ut cuique patet, ſcripturas illuſtrare conati ſunt. In Novo autem fœdere maximam laudem ab eruditis, ut ceteros præteream, Ligtfootus, Schoetgenius ob ſuas Horas Hebræo-Talmudicas reportarunt. Plures enim parabolæ, & Chriſti ſententiæ apud Hebræos in eorum ſcriptis receptæ, & proverbiales occurrunt. Quod ſi de Maſora loquimur, cuius ſunt Hebræi tenaciſſimi cuſtodes, quid ea nobis utilius eſſe poteſt, quæ nobis Biblica volumina ſarta tecta ſervat, eſtque veriſſime, ut eam Hebræi appellant, סיג לתורה *legis ſepimentum?* Jam vero quid de iis ſcripturarum locis dicam, quæ ad Meſſiam ſpectant, quæque Hebræi aliquando fidei noſtræ congruenter admodum interpretantur; unde maximum adverſus eos Eccleſiæ præſidium emergit?

(1) Comm. in Nah. Cap. II. ſub init. Tom. III. Oper. p. 1568.

Niſi antiquam ſuorum traditionem in exponendo de Meſſia Pſal. II. ſuis in Commentariis nobis aperiret R. Scelomò Jarchi, an luculenter adeo ex eo Pſalmo Hebræos urgeremus? Sed quæ, & quot ex eorum ſcriptis in noſtræ fidei præſidium peti queant, ſat oſtendunt Raymundi Martini, Porcheti, Galatini, aliorumque labores adverſus Hebræos ex ipſorum præcipue documentis, & libris concinnati. Præterea unde quæſo poteris argumenta, quibus ipſi Religionem noſtram oppugnant, aut ſe tuentur, intelligere, ni legas eorum ſcripta, ut ſunt Commentaria Abarbanel, Nitzachon R. Lipmanni, Chiſuch Emunàh R. Iſaaci, & alia huiuſmodi? Denique nihil ne ad eruendam verborum proprietatem, & vim conferunt Hebræorum ſcripta? Hunc eorum uſum, atque emolumentum nec ipſe Morinus inficiatur, ut ut in Rabbinos, & Rabbinica opera infenſiſſimus. *Utiles*, inquit (1), *grammaticas, utilia dictionaria compoſuerunt; utiliter etiam plerumque dictionum Hebraicarum nativæ ſignificationi eruendæ operam ſuam commodaverunt.* Atque hæc quum ita ſint, quamquam non fuſa admodum oratione perſequuta, qui ait nullam eſſe in Hebræorum codicibus, & libris pervolvendis utilitatem, nullum uſum, næ ille Hebræorum libros nunquam pervolutavit; aliter ſane judicaturus, quum in diligenti eorum lectione verſabitur. Forſteri olim auctoritate præoccupatus ſiniſtre ad-

(1) Exercit. Biblic. Lib. I. Exerc. I. Cap. III.

modum de Rabbinicis ſcriptis Schickardus ſenſerat, ut ipſe de ſe teſtatur (1); quem tamen capto experimento multum pœnituit. *Cuius*, inquit, *immaturi judicii mei, quod tunc tabellis 25. mearum Inſt. Heb. præpropere tuli, merito me nunc diſpudet. Jam enim poſtquam per Dei gratiam in quotidiana illorum lectione, inter medias nugas multa quoque præclara, & Chriſtianiſmo noſtro contra ipſos Judæos plurima profutura reperio, illis longe factus ſum æquior.* Atqui, inquis, Forſterus erat & ipſe in Hebræorum ſcriptis exercitatiſſimus. Ita equidem eſt, ſi ipſi credimus ſic de ſeipſo in commemorata Præfatione prædicanti: *ſi quis eſt, qui facultates ſuas in Rabbinos profudit, qui in ipſorum Synagogis longo tempore verſatus eſt, qui domi propriis impenſis præceptores aluerit, qui ipſorum Commentaria ſtudioſe evolvit, Forſterus eſt, & tamen (Deum, & conſcientiam meam teſtor) nihil eximii, & quod ſingulari laude dignum eſſet, reportavi. Eram illis initio adeo addictus, ut alius quiſquam, ſed quo olim illis fui addictior, hoc nunc ſum factus infenſior, quod omnem operam, & oleum me perdidiſſe vere, ſed non ſine dolore fateor.* At evolviſſe ipſum Hebræorum ſcripta haud adeo facile ſibi ſuadent eruditi, nec Schickardus ipſe in Hebraicarum litterarum profeſſione octavus eius ſucceſſor. *Non ita crebro*, inquit hic (2), *& interdum pueriliter impegiſſet, ſi Rabbinicarum Commentationum vel ſolum exordium legiſſet.*

(1) Apud Cartvvright. cit. loc. Elect. Talm. Rabb.
(2) Bechinath Happeruſc. p. 107. apud eund. Cartvvrigh. ib.

giſſet. Non potuiſſet eum fugiſſe, quod Aben Ezra ſtatim in frontiſpicio Gen. I. 5. ad vocem לילה *rectiſſime notavit:* ח"א לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא *ideſt*, He dictionis Lailah eſt paragogicum; ratio eſt, quia vox illa eſt penacuta, & proinde ſemper generis maſculini. *Si, inquam, hæc obiter ſaltem inſpexiſſet, vocem* ליל frequentius in forma fœminina לליה *legi p.* 416. *ſui lexici nunquam ſcripſiſſet, nec ſe tyronum riſui expoſuiſſet.* Vide, ſi lubet, & Cl. Paſinum noſtrum in Oratione ad Sacram ſcripturam, & linguas Orient. (1) idem audaciſſimo homini exprobrantem. Quid ergo valent Forſteri dicteria, & convicia viri in legendis Hebraicis libris non exercitati præ tot, tantorumque virorum judiciis, qui iis legendis, vertendiſque addicti eorum uſum auctoritate, & exemplo confirmarunt, & ſummis eos laudibus extulerunt? Ecqui adeo laboraſſent doctiſſimi viri, ut tot, quot extant jam, Hebræorum ſcripta ſive latine, ſive alia quavis vernacula lingua nobis exhiberent? Quare non potius reliquiſſent ineptiſſimos fœtus in bibliopolarum officinis atro pulvere conſumi? Atqui undique exquiruntur, non a Judæis ſolum, ſed & a doctioribus Chriſtianorum, maximi fiunt, & pluris emuntur. Appoſite Cartvvrightus poſt memoratum illud Martialis diſtichon, quo Lucanum ita de ſe loquentem inducit: *ſunt quidam, qui me dicunt non eſſe Poetam, ſed qui me vendit, Bibliopola putat,*

T

(1) Reperitur ad calc. eius Gram. Heb. V. pag. Orat. 12. & 13.

ita ſane, inquit (1), *quidquid alii de Rabbinis cenſent, Bipliopolæ, qui eos vendunt, non ita contemnendos eſſe authores ſciunt. Si quicquid ſtudii eis impenditur, perditum eſſet, haud ita, opinor, eveniret, ut eorum libri tam caro venderentur.* Conſule de Hebraicorum ſcriptorum dignitate, utilitate, & uſu eundem Cartvvrightum in commemorata Præf. ad Electa Targumico-Rabbinica, Auguſtum Pfeifferum in Critica Sacra (2), Leuſdenium in Philologo Hebræo-Mixto (3); quibus adde e noſtris Cl. Paſinum (4) a reſtaurata hac Taurinenſi Academia primum ſacrarum ſcripturarum, & linguar. Orient. in ea Profeſſorem, quem Deus jugiter tueatur, & Antonium demum Zanolini linguarum Orient. in Patavino Seminario Profeſſorem in Diſputatione de Targumim præfixa eius Lexico Chaldaico-Rabbinico. Quid vero ſi putidiſſimis tantum figmentis ſcatere Hebræorum libros concederemus? Annon adhuc dignoſci hæc commenta debent, refutari, obiici, quo Rabbinorum dementia, futiliſque, atque inepta prorſus eorum doctrina detegatur? Qua exercitatione quæ dignior, aut utilior chriſtiano Theologo eſſe poteſt ad abducendos a ſuorum fabulis tot Judæorum animos, qui ſingulari earum ſtudio abrepti ſalutarem veritatis, & lucis viam miſere ſibi occludunt?

(1) Comm. Præf. ad Electa Targ.
(2) Sect. II. Quæſ. V.
(3) Differt. XVI.
(4) Cit. Oratione.

CAP. IX.

Non adeo porro eſſe Hebr. ling. neceſſariam, ut facile carere ea nequeat Chriſtianus Theologus illæſo eius ſive interpretandæ ſcripturæ, ſive redarguendorum hoſtium officio. Luculentiſſimo id plerorumque Patrum, qui Heb. litteras ignorarunt, Auguſtini præſertim, & Thomæ exemplo corroborari.

Non tamen hæc, quæ hucuſque de Hebraicarum litterarum uſu diſputavimus, neceſſario hunc inſtituendum ſuadere nonnullis videntur, qui optimam quidem rem arbitrantur; & utilem admodum fontes conſulere, & dulcior, ſi iis credimus,

ex ipſis hauritur fontibus unda;

quamobrem & qui primigenii ſermonis diſciplinam ſuſcipiunt, quammaxime commendant. At facile ea carere ſe poſſe putant, quin officio deſint; quod graviſſimo Patrum exemplo comprobant. Etenim omnes Patres, & Doctores ſi unum, aut alterum excipis, penitus Hebraicam linguam ignorarunt. Ignorarunt autem, qui ceterorum veluti aquilæ habentur, Auguſtinus, & Thomas. Ergo ne non ſat recte ſcripturas interpretati ſunt, aut infelici prorſus exitu Eccleſiæ fidem adverſus eius hoſtes propugnarunt? Si vero, quod ullo proculdubio fatendum eſt, ſanctiſſimi viri illæſo eorum officio, & honore hiſce litteris carere potuerunt, quare & idem ipſi non poterunt? Nam

eadem utriſque præſidia ſunt, quæ eos æque faciant ab iis addiſcendis immunes. Quod hominum genus etſi in eo eſt commendandum, quod Hebraicarum litterarum utilitatem non neget; quum de ſuſcipienda tamen earum inſtitutione agitur, non valde a ceteris diſſentire videtur: facile enim patitur hac utilitate privari. Et ego quidem Hebraicam linguam Theologis non utilem modo, ſed & neceſſariam puto, qua in ſtatutis perfectæ ſive Biblicæ interpretationis, ſive hoſtium convictionis muneribus carere nequeant. Quamquam non loquor de neceſſitate ita abſoluta, ut nullam propterea laudem etiam anebræus quiſpiam in aliquo ſive ſcripturarum textu interpretando, ſive redarguendo fidei hoſte conſequi poſſit. Ut enim multa loca in Eccleſiaſticis verſionibus, eaque præſertim, quæ fidem, moreſque reſpiciunt, æque clara ſunt, nec ullo gravi interpretis, vel fortuito errore fœdata, multa non ſolum textui primigenio prorſus conſentanea, verum & ipſius vim, atque emphaſim plene exprimentia, multa demum, in quibus nullus peculiaris linguæ ſanctæ idiotiſmus fovetur, ita inconſiderate omnino videremur in ſingulis ſcripturarum locis recte intelligendis neceſſario Hebraici idiomatis uſum poſtulare. Quod idem porro de Hæreticorum præcipue confutatione dicendum eſt. Nam ſi oſtenſa prius Traditionis exiſtentia, aut Vulgatæ ex communi veræ Eccleſiæ uſu, dignitate, & integritate,

hac, aut alia etiam naturalis rationis via utaris, quare multum in agenda Eccleſiæ cauſſa non proficies? Quare item ſi harum litterarum & ipſe ignarus hoſtis te non provocet, adigatque ad fontes, aut quoniam ſunt inter heterodoxos, qui Vulgatam magni æſtimant, hanc acceptet, & in nullum fidei diſcrimen adducat? Sed iis, qui perfecte, plene, profunde ſingulos ſacroſancti eloquii textus perſcrutari volunt, omnemque eorum vim, & ſenſum exhaurire; Hebræos autem, vel Hæreticos ordinaria, ut inquiunt, via ex iis, quos admittunt, fontibus refutare, non dubito, quin neceſſario Heb. linguæ præſidium adferendum ſit, quod & ea, quæ ſuperioribus capitibus conſtituimus, luculenter evincunt. Ubi enim vitiata eſt Vulgatæ lectio, obſcura, ambigua, redundans, ubi diſſentiunt latinæ translationes, & Vulgatæ exemplaria, quæ ſingula auctoritate, & exemplis ſuperius confirmavimus, ex Bellarmino, atque quod magis adhuc attendendum eſt, ex Hieronymi, Auguſtini, & Patrum omnium ſententia Hebraici codices adeundi, & conſulendi ſunt. Quid vero, ſi percipienda ſit divini ſermonis energia, & pulchritudo, ſi evolvendi idiotiſmi, ſeu dicendi modi eius linguæ omnino peculiares, quibus univerſa ſcriptura abundat, ſi propria ſive virorum, ſive locorum nomina, quibus ſæpe myſteria ſubſunt, intelligenda, ſi varia demum Hebraicorum rituum, & antiquitatum habenda ſit notio? Etenim hæc ſingula ad

Digitized by Google

perfectam ſcripturarum illuſtrationem, & intellectum requiri videntur. Fruſtra id te abſque Hebraici ſermonis peritia conari ſentiunt commemorati Patres. Utamur jam Auguſtini teſtimoniis & auctoritate. Maximi enim valere debet, quippe quæ eius Doctoris eſt, qui, ut ita ſentiret, nullo earum litterarum, quas ipſe poſſideret, ſtudio abduci potuit. In libris de Doctrina Chriſtiana, quos ad Theologorum ſcripturarum interpretum inſtitutionem ſanctus Doctor conſcripſit, *tum vero*, inquit (1), *facta quadam familiaritate cum ipſa lingua divinarum ſcripturarum, in ea, quæ obſcura ſunt, aperienda, & diſcutienda pergendum eſt.* Paullo inferius Cap. XI. *Contra ignota ſigna propria magnum remedium eſt linguarum cognitio. Et latinæ quidem linguæ homines, quos nunc inſtruendos ſuſcepimus, & duabus aliis ad ſcripturarum divinarum cognitionem opus habent, Hebræa ſcilicet, & Græca, ut ad exemplaria præcedentia recurratur; ſi quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas. Quamquam & hebræa verba non interpretata ſæpe inveniamus in libris: ſicut* Amen, *&* Alleluia, *&* Racha, *&* Hoſanna, *& ſi qua ſunt alia, . . . ſed non propter hæc pauca, quæ notare, atque interrogare facillimum eſt, ſed propter diverſitates, ut dictum eſt, interpretum illarum linguarum eſt cognitio neceſſaria.* Et Capite XII. *Item illud eiuſdem Eſaiæ Prophetæ*: niſi credideritis, non intelligetis, *alius interpretatus eſt*: niſi credideritis,

(1) Lib. II. De Doct. Chr. Cap. IX.

non permanebitis; *quis horum vera ſecutus ſit, niſi exemplaria linguæ præcedentis legantur, incertum eſt.* Et Cap. XIII. *Sed quoniam & quæ ſit ipſa ſententia, quam plures interpretes pro ſua quiſque facultate, atque judicio conatur eloqui, non apparet, niſi in ea lingua inſpiciatur, quam interpretantur; & plerumque a ſenſu auctoris devius aberrat interpres, ſi non ſit doctiſſimus, igitur aut illarum, ex quibus in latinam ſcripturam pervenit, petenda cognitio eſt, aut habendæ interpretationes eorum, qui ſe verbis nimis obſtrinxerunt; non quod ſufficiunt; ſed ut ex eis libertas, vel error dirigatur aliorum.* Item Cap. XIV. *Aut ignotum verbum facit hærere lectorem, aut ignota locutio. Quæ ſi ex alienis linguis veniunt, aut quærenda ſunt ab earum linguarum hominibus; aut linguæ eædem, ſi & otium eſt, & ingenium, ediſcendæ.* Cap. XVI. *In translatis vero ſignis ſi qua forte ignota cogunt hærere lectorem: partim linguarum notitia: partim rerum inveſtiganda ſunt.* Et Lib. III. De ead. Doct. Chr. Cap. XXIX. *Quamvis ſuperius id jam admonuerim, ideſt in ſecundo libro, ubi de linguarum neceſſaria cognitione diſſerui.* Ita porro contra Julianum (1) de Hieronymo loquitur: *Sic in Eccleſia laboravit, ut eruditionem Catholicam multum in latina lingua multis, & neceſſariis literis adiuvaret.* Quibus quidem Auguſtini teſtimoniis quid ad ſtabiliendam harum litterarum neceſſitatem eorum etiam Patrum auctoritate, qui illas ignorabant, luculentius afferri poterat? Nec

(1) Lib. II. Cap. XXXVI.

ſane optimi, & meliores interpretes aliter ſe gerere viſi ſunt; ſed omnes, quotquot ullam in ſcripturis laudem reportarunt, Auguſtini monito, & ſententiæ obtemperantes Hebr. linguæ præſidium ad earum inveſtigationem attulerunt. Eorum autem commentaria adeo abeſt, ut in intelligenda ſcriptura neceſſario quæſitam huius linguæ notitiam ſuppleant, ut immo abſque ea nec ipſa perfecte intelligi queant. Porro uſus item Hebraicæ litteraturæ, qui in noſtrorum Hoſtium redargutione fit, ſive Hebræi, ſive Hæretici, ſi quidem ex iis, quæ ipſi concedunt, confutandi ſunt, neceſſarius omnino videtur. Ut enim animadvertimus, ſolis hi Hebraicis codicibus authentiam attribuunt. Vulgatam vero corruptionis, & malæ fidei accuſant. Sunt autem in hac lingua dexterrimi, utrique in concertatione grammatici, & primigeniarum dictionum vis, & naturæ tenaciſſimi ſectatores. Jam vero, quæ Hebræi, & Hæretici ſive pro ſe, ſive adverſus nos Theologica ſcribunt, ea abſque Hebraicæ linguæ ſubſidio intelligi nequeunt. Nam illorum propria ea lingua eſt; hi autem in ſuis ſcriptis illius eruditionem perpetuo oſtentant. Conſule interim e noſtris præter Guillelmum Poſtelli (1) Guarinum in priori parte Præfationis cl. eius Grammaticæ Hebræo-Chaldaicæ præfixæ (2), ubi hanc propoſitionem breviter ſibi demon-

(1) Præf. De ling. Phœniciæ, ſive Heb. Excell., & De Neceſſario illius Uſu ap. Wolf. Biblio. H. Vol. IV. p. 308.

(2) §. 1. ej. Præf.

monſtrandam aſſumpſit: *ad ſcripturam perfecte intelligendam non ſolum utilis, verum etiam neceſſaria eſt linguæ Hebraicæ cognitio*; Gerbertum in ſuo ad Eruditionem Theologicam Apparatu (1), Henr. a Porta De Linguar. Orient. Præſtantia (2), & doctiſſ. noſtrum Paſinum, qui commem. brevi quidem, ſed diſertiſſimà oratione huius linguæ neceſſitatem ad ſacrarum litterarum expoſitionem evicit. Ex heterodoxis autem ſexcenti de ling. Heb. neceſſitate ſcripſerunt, quorum elenchum contexuere Wolfius Bibliot. Heb. Tom. II. p. 622. ſeqq., & Tom. IV. p. 308. ſeqq., Schudtius in Deliciis Hebræo-Philologicis p. 180. ſeq., & Joh. Simonis Introd. Grammatico-Critica in ling. Heb. Sect. I. Cap. II. §. 11.

Jam vero quod ad Patres ἀνεβραίυς attinet, nec eorum exemplo tuto adeo abuti potes, ut videris. Si quiſpiam neget pleroſque Patrum hanc linguam ignoraſſe, qui eos inſcitiæ convinces? An ex eorum ſcriptis, & commentariis in illorum præcipue gratiam, qui celeſtibus, diviniſque rebus addicebantur, concinnatis, & myſticis plerumque, ceu illorum temporum recepta expoſitionis methodus ferebat? An vero ex eorum homiliis, vel ſermonibus inconditis populi auribus accommodatis, in quibus nulla item erat oſtendendæ Hebraicæ eruditionis neceſſitas, & occaſio? Si ita eſt, non video, quare in

V

(1) Toto Cap. XI. p. 133. ſeqq.
(2) §. 1, 11. ſeqq., 32. 37. &c.

Philebræorum cenſum Origenem Hieronymus, & Euſebius retulerint. Sane apoſtolici Patres, quod Hebræi plerique natione eſſent, immerito Hebraicæ linguæ inſcientes fingerentur. Nec porro poſteriori ævo multi quovis ſæculo viri hebraice periti Eccleſiæ defuerunt, qui ex hebraiſmo item convertebantur; cuiuſmodi fuit Hieronymi adhuc juvenis in hiſce litteris inſtitutor, frater, ut eum appellat Hieronymus (1), *qui ex Hebræis crediderat*. Nullus ne extabat olim ſacroſancti fontis, Hebraicæ veritatis uſus, quoniam nulli erant eccleſiaſtici viri, qui eo uterentur, & pro neceſſitate conſulerent? Ita ne auſus fuiſſet Auguſtinus neceſſarias haſce litteras Theologis obtrudere, niſi optimos præ oculis Patres iis utiliter addictos habuiſſet? Nam ipſe eas omnino ignorabat. Quamobrem minus conſiderate loquuntur, qui vetuſtiſſimos omnes Patres, & Eccleſiaſticos Doctores, ut hebraice prorſus imperitos traducunt. Plerique tamen ſanctam hanc linguam non calluerint, quod veroſimile videtur, & haud difficulter eruditi concedunt. Ergo ne propterea eam ſibi nulla ratione neceſſariam ſenſerunt? Atqui, ſi ita argumentari licet, nec utilem exiſtimarunt, quod contradicis. Aut, ſi ita ii, qui ignorarunt, juxta te arbitrati ſunt, qui itaque didicerunt, dubitandum jam non eſt, quin neceſſariam agnoverint. Jam vero quantum apud nos etiam præ reliquis omnibus valere

(1) Ad Ruſtic. Monachum De Vivendi Forma.

debet, non dicam Origenis Eccleſiarum magiſtri, ſed vel unius Hieronymi exemplum, & auctoritas, qui ut hanc linguam obtineret, nullis ipſe vigiliis, nullis graviſſimis laboribus pepercit?

Verum Hebraicarum litterarum inſcitia in obiectis pleriſque Patribus non eſt proculdubio indicium neglectæ ab his earundem diſciplinæ, aut quod minus hæc neceſſaria haberetur; quod Auguſtini exemplo confirmari poteſt. Etenim huius linguæ neceſſitatem luculentiſſime adſtruit, nec de eius mente, & animo dubitare nos ſinunt multa, eaque clariſſima in hanc rem ſancti Doctoris teſtimonia, quæ ſuperius attulimus. Dein vero patet id ex laudibus tum ab eodem Auguſtino, tum a ceteris hebraice imperitis Patribus Hieronymo, Origeni hebraice doctis tributis. Nam non Auguſtinus ſolum aſſeruit Hieronymum eruditionem Catholicam multum in latina lingua multis & neceſſariis litteris adiuvaſſe, ſed & Proſper honorifice admodum de eo ſcripſit (1):

Hebræo ſimul, & Graio, Latioque venuſtus
Eloquio, morum exemplum, mundique magiſter.

Quodque demum ſummopere animadvertendum eſt, ipſam ſuam inſcitiam doluere ii Patres, & *Auguſtinum rerum æſtimatorem æquiſſimum*, inquit Natalis Argonenſis (2), *& probandæ quavis occaſione veritatis*

(1) Apud Walt. App. Bib. Proleg. X. n. 3.
(2) De Optima legendorum Eccleſiæ Patrum Methodo Par. II. Cap. II.

ſtudioſiſſimum toto vitæ ſuæ curſu pænituit, quod linguas Orientales non didiciſſet. Quamvis enim exiſtimaret utilius interpretari ſcripturas, quam ſcire linguas, norat tamen optime unum ſine altero conſiſtere non poſſe, atque in Eccleſiæ Doctore linguarum, & interpretationis ſcientias coniunctas eſſe debere. Et Georgius Faber (1): *Certe Auguſtinus ſuam hac in parte infelicitatem acerbe deploraſſe dicitur, quod linguæ Ebraicæ ignarus fuerit.* Quid ergo jam de Auguſtini, & Anebræorum plerorumque Patrum animo, doctrina, ac ſententia dubitamus? Atqui in ipſis quid docuerint, quid ſenſerint, quid commendarint, magis attendendum eſt, quam quod egerint. Nam aliquando quod alios docent, & in aliis laudant, ipſi præſtare non potuerunt.

Quapropter plerique ſaltem, qui obiiciuntur Patres, excuſandi ſunt, non accuſandi, ſi hanc linguam non didicerunt. Ut multa ſunt, quæ eos excuſant, & ſimul maximum, quod inter illa, & noſtra hæc tempora intercedit diſcrimen, luculenter evincunt. Unde primum tanta erat illorum Patrum ætate eius linguæ addiſcendæ neceſſitas? Nec enim eos Hæretici ulla Hebraicorum fontium conſultatione, & uſu exagitabant. Latina & ipſi verſione utebantur; nullus tunc in diſputatione Hebraicæ Philologiæ uſus; nec præcipuum hoc erat contradicentium ſtudium. Quamobrem optime olim Patrum exem-

(1) Epiſt. Dedic: ad Inſtit. Gram. Heb. Conſule & Eraſm. Roterodamum Lib. XXXI. Epiſtolar. Ep. XLII. ad Martin. Dorp.

plum obiicienti ita repoſuit Cellarius (1): *Diſpar eſt ratio. Plurimi antiquorum Hæreticorum rudes erant Ebrææ linguæ; . . . hodie vix ullus ſectarius* ἀνεβραῖος *vult haberi.* Quod ſane in cauſſa eſt, cur Auguſtinus, ut ut hanc linguam ignoraret, ſummam tamen in Hæreticorum ſui temporis confutatione laudem pro perſpicaciſſimo, quo S. Doctor pollebat, ingenio ſit conſequutus. Raro autem pugna Hebræum inter, & Chriſtianos eos Patres contigit; aut ſi ulla concertatio interceſſit, is forte Helleniſta Hebræus fuit, non Hebræo, ſed Græco textui addictus, ignarus & ipſe Hebraicarum litterarum. Atque hæc de Hoſtium redargutione.

Quod ad ſacrarum vero ſcripturarum expoſitionem attinet, ut nos ad ſenſum præcipue, quem littera refert, huiuſce idiomatis uſum poſtulavimus, quis non obſervat morem ea ætate obtinuiſſe ſacras litteras myſtice potius, quam litteraliter, ut ita dicam, explanandi, ut etiam ii Patres, qui hebraice ſciebant, hunc expoſitionis modum ſequerentur? Id, quin alios memorem, ſat ex Origene confirmatur, qui certe a Hieronymo (2), & Euſebio (3), contra ac ſentiat Huetius (4) laboraſſe & ipſe dicitur, *ut etiam Hebraicam linguam contra ætatis, gentiſque ſuæ naturam ediſceret*, & quin dixiſſent, ex eius Exaplis

(1) Præf. ad Sciagraph. Philol. S.
(2) De Scriptorib. Eccleſ. ad Origen. V. & ej. epiſ. 25. ad Paul.
(3) Hiſt. Eccl. Lib. VI. Cap. XII.
(4) Origenian. Lib. I. Cap. II. n. 3., & Lib. II. Cap. I. n. 2.

conſtare poterat. An tamen Hebraicæ linguæ ſubſidio literalem eſt, & hiſtoricum ſcripturæ ſenſum ſecutus? Immo vix eſt alter Patrum, qui adeo myſticus ſit, & allegoricis expoſitionibus ſtuduerit. Quod in Origene excuſat Simonius, nec quiſquam porro eſt, qui in ceteris etiam Patribus reprehendat, propterea quod ita ætatis conſuetudo ferret, & *experiretur ille ſuas allegorias attentos ſibi auditores efficere* (1). Et Boſſuetus doctiſſimus Meldenſium Epiſcopus de Auguſtino loquens, cuius cauſſam adverſus eundem Simonium Eccleſiaſticæ in hac re antiquitatis criticum liberiorem tuebatur, *Il a*, inquit (2), *des allegories comme tous les Peres, ſelon le goût de ſon ſiecle, qu' on a peut être pouſſé trop avant; mais qui dans le fond étoit venu des Apôtres, & de leurs diſciples*. Sed audi iam, quid de universa hac re te doceat Auctor De Optima legendorum Eccleſiæ Patrum methodo (3): „ Quamvis Eccleſiæ Patres ſacræ ſcripturæ literam non neglexerint, ſpiritum „ tamen ſæpius ſecuti ſunt: tum enim excitandis „ auditorum animis præcipue ſtudebant, tum etiam „ conſentaneum non erat illis temporibus Populos „ critices, atque grammatices quæſtionibus detinere, quibus nec meliores, nec ſapientiores fieri „ potuiſſent, quum plerique huic eruditionis generi parum apti viderentur . . . Ad ætatem uſque

(1) Simon. Hiſt. Crit. V. T. Lib. III. Cap. IX.
(2) Defence de la Trad., & de SS. Peres contre Rich. S. Liv. IV. Chap. XVIII.
(3) Par. III. Cap. IV. pag. lat. Taur. ed. 232.

„ Diodori Tharſenſis Epiſcopi, eiuſque auditoris
„ Divi Chryſoſtomi, qui primum literali ſolum ſen-
„ ſui incubuiſſe videntur, Patres Eccleſiæ vel Chri-
„ ſti Domini, & Apoſtolorum exemplo ducti, vel
„ ingenii ſui vi, ſuæque ætati morem gerentes, ni-
„ hil fere proferebant, quod myſticis coloribus,
„ atque ſignificationibus non exornarent. Quum
„ enim alloquerentur ethnicos, qui myſticis poeta-
„ rum fabellis aſſueverant, Helleniſtas Platonico-
„ rum ideis imbutos, Chriſtianos in fide parum
„ adhuc exercitatos, atque nutantes, ne vileſceret
„ illorum oculis Chriſtiana religio, ſpiritali ſenſu
„ ſcripturam exponere cogebantur. Quippe litera
„ durior eſt ſe ſola, atque ſpinoſior, quam ut eius
„ ope in illorum animos ſeſe inſinuarent, atque apud
„ eos fidem noſtram in exiſtimationem adducerent.
„ Suam obtinet unaquæque conſuetudo ætatem, &
„ imperium: ac quemadmodum iniquus foret, qui
„ Recentioribus exprobaret, eos allegoricum ſtylum
„ veteribus ſacrum deſeruiſſe; ſic iniuria, & im-
„ merito reprehenderentur veteres, quod Religio-
„ nem allegorice expoſuerint, ut iis temporibus mos
„ erat communi auctoritate firmatus.„ Quod nam ergo erat obiectorum Patrum in interpretandis ſcripturis inſtitutum, & ſcopus? An ut cuiuſvis ſacri textus litteram plene, ac profunde intelligerent? An illud demum, quod in Theologo nos ſcripturarum

interprete abſolute poſtulavimus, ut neceſſario Hebraicis is litteris egere diceretur? Dilatandæ religionis ſtudioſiſſimi hoc laborabant præcipua religionis capita in ſuis ſcripturarum explanationibus illuſtrare, atque exponere, ut eos erudirent ſive Catechumenos, ſive Fideles, ſive Paganos, & Judæos, qui eorum ſermonibus intererant. Aut ſi Fidelibus loquebantur, & ſcribebant, omne in id ſtudium, & contentionem ponebant, ut ad divinas res, & celeſtes eorum animi ſpiritali ermenia, ſeu interpretatione dirigerentur. Quamobrem, ut ſuperius monuimus, eorum commentaria aut inſtitutionem illorum ſæpius complectuntur, qui celeſtibus diviniſque rebus erant addicti, aut homilias inconditis populi auribus accommodatas. Ανεβραίων igitur Patrum inſtitutum vix Hebraicam litteraturam poſtulare videbatur.

Quid vero, ubi in ſcripturis fidei dogmata, myſteria, præcepta cuduntur? Recepta apud eos ab ipſis Apoſtolicis viris traditione in iis intelligendis dirigebantur. Nec obſcure ibi ſunt ſcripturæ, aut ambiguæ, quæ egeant ex fonte illuſtrari, nec adeo deficientes, & imperfectæ verſiones, ut ob id ad Hebraicas litteras confugere cogerentur. In reliquis autem textibus una eos fidei analogia in illorum ſenſu firmabat. Quamquam fatendum eſt univerſim in interpretandis ſcripturis alia Anebræis Patribus ſub-

ſidia

ſidia fuiſſe, quibus nos hodie caremus. Scilicet *Origenis Exapla*, inquit Calmetus (1), *quæ præ illorum manibus verſabantur, theſaurus quidam erant, qui plurimorum voluminum vices gereret. Ibi varias textus eiuſdem verſiones conferebant; atque inde ſententias ſuas hauriebant ex Hebraicorum librorum ſenſu, quorum linguam plerique ignorabant.* Poſſevinus vero in Bibliotheca ſelecta (2) de lingua Hebraica, ad quam toto nos ſtudio cohortatur, ſermonem inſtituens de Patribus, qui eam ignorarunt, ita loquitur: *quamquam ſcio Spiritum Sanctum divitias ſuas effudiſſe etiam in eos, qui minus hanc linguam calluerunt, quod in Sanctis Bernardo, & Thoma, atque aliis cernimus; ſed hoc ut minus erat forte neceſſarium iis temporibus, quibus erat unum fidei labium in univerſa Europa, ſic potentiſſimi illi pietate viri a mandatis Dei intellexerunt, quorum ad cor ſæpius locutus eſt Deus, quam ad oculos per libros, vel ad aures per præceptores.*

Honeſtior adhuc fit Sanctorum Patrum excuſatio, quum animadvertimus nullam Hebraicæ linguæ addiſcendæ conſuetudinem, aut uſum in Chriſtianorum ſcholas illis temporibus invaluiſſe. Deerant quoque huius linguæ ſubſidia, grammatici, & lexicographi. Hebræos autem magiſtros conducere, a quibus linguam, & ſcripturæ expoſitionem perciperent, piaculum forte viris optimis videbatur. Tum

(1) Præf. general. in V. T. libros.
(2) Lib. II. Cap. II. p. 154.

vero graviſſimum hoc erat, nec ſine magno ære, immanique labore perfici poterat. Vix demum reperire quempiam ex Hebræis hebraice eruditum fas erat, cui fidem in docendo adhiberent. Quæ ſingula Hieronymi teſtimonio, & exemplo præclare confirmantur. Porro ex noſtris neminem adhuc edocendæ Grammaticorum more ea tempeſtate huius linguæ provinciam ſuſcepiſſe vehementer olim conquerebatur Reuchlinus (1); ex quo intelligitur mediorum defectum per XV. ſæcula uſque ad Reuchlinum ipſum perduraſſe, qui primus Chriſtianorum linguæ Heb. rudimenta una cum lexico per Thomam Anshelmum haud ſine incredibili, ut ipſe fatetur (2), diligentia, & ære non parvo in lucem emiſit anno 1506. Atque anno adhuc 1520. dolebat Auguſtinus Juſtinianus Nebienſis Epiſcopus ſcribens ad Poncherium, & Guillelmum parvum (3), quod laborarent hactenus eius auditores librorum penuria. Quis ergo non credat omnibus fere ſubſidiis deſtitutos Patres adeo linguam hanc difficilem exiſtimaſſe, ut fruſtra ſe diuturnos labores, ac vigilias adgredi arbitrarentur? Quod idem (4) de An-

(1) Præf. ad Lexic. Heb. *Neque tamen ex omni literatiſſim. hominum numero in hunc uſq. diem inventus ſit unus, vel item alter, qui pro Sac. Theologia linguam Heb. grammatico more Chriſtianis demonſtraret.*

(2) Præf. ad VII. Pſalmos Pœnit.

(3) Extat hæc epiſt. ap. Wolf. Bibliot. H. vol. II. p. 950.

(1) Cl. Fleury in ſuo Tract. *du Choix, & de la Conduite des Etudes* §. VII. loquens de Sec. XII., quod proxime Sec. D. Th. anteceſſit, *il eſt vrai*, inquit, *que la connoiſſance des langues, & de l'hiſtoire eſt neceſſaire pour entendre bien les Peres, & l'écriture même, mais ils ne s'en appercevoient*

gelico Doctore dici a fortiori poteſt; propterea quod Angelici Doctoris temporibus Hebraicarum litterarum diſciplina maxima adhuc Scholaſticarum doctrinarum, quæ inoleverat, opinione, & ſtudio præpediri, & deiici quodamodo videretur. Unde aptiſſimam eruditiſs. noſter Anſaldi (1) ſuorum excuſandi cauſſam aſſumpſit, ſi aliqua tempeſtate remiſſa ſunt apud illos linguarum Orient. ſtudia. *Senſim nempe*, inquit, *apud Aſcetarum vulgus crevit adeo ſcholaſticarum, ut aiunt, Doctrinarum opinio, ut duobus poſterioribus demum ſæculis mirum vix, ſi præ ſcholaſticorum Præceptorum ſcriptis nil ultra legendum crederet, nil ultra venerari poſſe videretur, nil habere aliud quod ediſceret, imitaretur, illuſtraret, propugnaret; quumque Præceptores illi maximi linguarum peritia plurimum carerent, imitatores non turpe modo eas neſcire haud duxere, ſed vanum potius de illis cogitare, & adverſus eam, quæ nimium denique obtinuerat ſtudiorum methodum, cui adacti erant pluſquam militari ſacramento.* Commemoratus vero Natalis Argonenſis, *Divus Thomas*, inquit (2), *Scholarum Angelus Græcæ linguæ ignoratione* (idem de Hebraica dicamus) *laboravit, quod tamen eius incuriæ tribuendum non eſt, ſed ignorantiæ, ac feritati ſui temporis, quo Græcus ſermo res apud omnes mori-*

pas, ou bien la difficulté incroyable d'acquetir ces connoiſſances par le manque des dictionnaires, des gloſſaires, des commentaires, & par la rareté des textes mêmes leur en faiſoit perdre l'eſperance.

(1) In Præf. ad Diſſ. De Loco Joh. apud nonn. Patres a Vulgata diverſimode lecto.

(2) Cit. Lib. De Optima Legend. Eccl. PP. methodo Par. II. Cap. II.

ſtroſiſſima habebatur, a qua ſibi omnes, veluti a ſcopulo cavere deberent; Græcum eſt, non legitur. Nec ſolum anno 1500. reperti ſunt, ſi Heresbachio, Sennerto, aliiſque credimus, qui inſcienter deblaterarent, qui diſcerent Hebraicas litteras, plane illos effici Judæos, ſed & Ludovicus Vives Valentinus de cauſſis agens corruptarum artium (1) coactus eſt nonnullorum item delirium refutare *linguas errorum eſſe quoddam veluti ſeminarium* turpiter aſſerentium (2). Quis igitur miretur jam iſtis temporibus, quibus ridiculæ adeo ſententiæ invaluerunt, Hebraicam linguam non ſat fuiſſe excultam? Quare didiciſſet D. Thomas, ſi non ſolum nulla erat opportunitas, nulla conſuetudo, ſi non modo non neceſſaria, & plane inutilis, ſed & per ſummum nefas pernicioſa reputabatur? Ætatis, & temporis vitium hoc eſt, non eorum hominum, qui in illud inciderunt.

Quis quoque non putet ſanctiſſimos viros non cenſuiſſe ſat ſe Vulgatæ, quæ ab univerſa Eccleſia

(1) Lib. II. Extat Tom. I. Oper. p. 362. edit. Baſil.

(2) *Aiunt linguas errorum eſſe quoddam velut Seminarium . . . . ceu vero in ſermone ſita ſit hæreſis, & non in intelligentia . . . . Quaſi non omnes pene hæreſes e pravo ſanctarum litterar. intellectu naſcantur: quod neceſſe eſt iis contingere, qui linguas eas ignorant, quibus ſcripturæ ſunt proditæ. Mirum ni Baſilius, & Gregorius Nazianzenus, & Chryſoſtomus quanto Ario eloquentiores fuerunt, tanto hæreticiores exiſtimentur: tum Hieronymus hæreticus ſit, qui Latinos, Græcos, Hebraicos, Chaldæos ſcriptores plures evolvit . . . Vigilantius vero, Jovinianus, Ruffinus Catholici, qui minus Græce, ac Latine, quam ille, noverant, & quos Hieronymus velut linguarum imperitos inſectatur, tanquam errores ex ignorantia hauſerint: & revera ita erat: nam ut de aliis taceam, Vigilantius ſi ſciviſſet, qui vocarentur hebraice* fratres, *& vim illarum vocum noviſſet* Primogenitus, *&* antequam, *non illa adverſus puritatem ſacræ virginis deblateraſſet.*

recipiebatur, honorem, dignitatemque ſervare, ſi eam ad Hebræorum ſcripturas adigerent? Et multos ſane ex Patribus contradicentes invenit Hieronymiana verſio, quum viderent in Eccleſiam novam interpretationem intrudi, ut ut accuratior hæc eſſet, & fonti conformior. Religioni ergo ducebant ab ea verſione vel minimum recedere, quam Eccleſiæ auctoritas, & uſus confirmaverat. Origenem ipſum, qui Hebraice ſciviſſe tot eruditis viſus eſt, obſervabat olim Hieronymus (1) in popularibus homiliis exacte ſemper ſequi translationem LXX. Interpretum, qua Eccleſia utebatur, nec niſi in magnis ſuis diſputationibus Hebræos fontes adire. Quod adeo mirandum non eſt illis temporibus, quibus plerique Eccleſiaſticam interpretationem afflante Dei Spiritu elaboratam exiſtimabant; Hebraicus contra textus a nonnullis ſaltem corruptus reputabatur. Aut quoniam Nazareni eo utebantur, Hæretici omnium Hebraicarum legum, & rituum cum Evangelio tenaciſſimi, aut quotidie illud Hebræi in Synagogis legebant, an adeo tutum erat religioſiſſimis viris Hebraico textu libere uti, quo in noſtrorum conſpectu Nazareni, aut Hebræi etiam religione viderentur? Decebat ne, quum omne ſtudium ab Eccleſia poneretur, ne in ulla re veteri Synagogæ aſſimilaret, in hac ad eandem ſe conformare? Hæc & alia eiuſ-

(1) Proem. Quæſ. in Geneſ.

modi ſi attendantur, excuſari ſat puto eos Patres, qui nullam in Hebraicis litteris operam, & ſtudium collocarunt. Porro ita ne hæc ſingula, quæ de Patribus diximus, jure dici de nobis hac tempeſtate poterunt? Obſolevit communior ea interpretandi ratio, quæ adeo erat olim in deliciis, & toti nunc in eruenda, intelligendaque ſcripturarum littera verſamur. Maximus vero harum litterarum uſus jam a ſeculo XV. & XVI. tum apud nos, tum apud ipſos noſtros Hoſtes invaluit. Totque jam Præceptores, & libri, tot ſubſidia undique extant, ut plura exoptari nequeant. Perperam ergo omnino quiſpiam noſtrum ſe Patrum exemplo in Hebraicæ linguæ neglectu tueretur.

Interim vero obiecti Patres utrumque ſive redarguendorum hoſtium, ſive explanandæ ſcripturæ officium pro tempore, & eorum inſtituto aptiſſime præſtiterunt. Et commendandi ſummopere ſunt, quod tempori ſe aptarint, eamque methodum ſectati ſint, quæ optima ea ætate communiter habebatur, nec nos niſi ſumma temeritate reprehenderemus. Sed ſi in perſequenda ſcripturæ littera præcipuum illorum Patrum ſtudium fuiſſet, quis dubitet, quin ſingulare iis præſidium ad rectam, perfectamque illius adſequutionem defuiſſet, & defuerit revera in iis locis, in quibus litteram non ulla traditione, ſed conſuetis hermeneuticis legibus, & mediis conaban-

tur inquirere? *Quoniam vero*, inquit commemoratus Natalis Argonenſis (1), *ut æquum de antiquitate ex eiuſdem antiquitatis monumentis judicium fiat, plus ei tribuendum non eſt, quam res, & veritas ipſa concedat, inficiari non poſſumus, in exponenda funditus ſcripturæ littera nonnihil neceſſariæ eruditionis antiquis Patribus deſiderari*. Et clariſſimus interpres Hieronymus ab Oleaſtro aſſerere non dubitavit linguarum, in primis vero Hebraicæ ignorantiam in cauſſa olim fuiſſe, *quod multi ex antiquis Patribus alioqui doctiſſimis, & ingenioſiſſimis genuinum ſacræ ſcripturæ ſenſum aſſecuti non ſunt* (2), quod optime dein (3) ad vitandam offenſionem de iis ſenſibus explicat, *qui ex linguarum peritia pendent, non de revelationibus*, ſeu non de iis, qui traditioni divinæ innitebantur. *Si enim*, ſubdit, *ſententiæ cognitio ex modo loquendi pendet, quomodo eam cognoſcere poteſt, qui illius ſcientiæ peritia deſtitutus eſt?* Sane clariſſime docuit Auguſtinus Hebraicæ linguæ ſcientiam maximum, & neceſſarium præſidium ſcripturarum explanatoribus afferre; quid ergo dubitemus, quin ad eruendam ſcripturæ litteram, & penitius intelligendam illud idem adiumentum in Anæbreis Patribus defuerit, quod Auguſtinus, & eruditi omnes in ceteris Patribus hebraice ſcientibus concedunt? Sed ſit exemplum in doctiore aliquo

(1) Com. Lib. De Optima &c. Par. III. Cap. V.

(2) In Poſitione, ſeu enumeratione Canonum ad ſacr. litt. lectionem, & lucidior. cognitionem perutilium præmiſſa eius Comment. in Pentat.

(3) Sub fin. Comm., ſeu Annot. in Geneſ. p. 178.

Patre, qui has litteras ignorarit; ſitque is Auguſtinus ipſe, cui in ubertate ingenii, ac ſubtilitate nullus reliquorum Patrum comparari poteſt. Nihil ne facultatis, ac neceſſariæ eruditionis defuit ingenioſiſſimo Doctori in exponenda *Geneſi ad litteram?* Immo, quod eruditi plures obſervant (1), ipſe idem ſanctus Pater litteralem Geneſeos interpretationem aggreſſus ſua ſe ſtatim linguarum imperitia contrahi ſenſit, & in Retractationum libris fatetur neceſſarias dotes ad tantum opus in ſe deſiderari, & eſſe ſe ſuſceptæ provinciæ omnino imparem. *In iis ſcripturis exponendis tyrocinium meum ſub tanta ſarcinæ mole ſuccubuit & nondum perfecto uno libro, ab eo quem ſuſtinere non poteram, labore conquievi* (2). Quæ ſanctiſſ. viri loquendi ratio quamquam ſingulari eius modeſtiæ, humilitatique tribuenda videtur, ulli tamen facultatis in eo, & Hebraicæ eruditionis defectui etiam inniti docti quilibet fatentur, quorum propterea laudes non in litter. potiſſimum ſcripturarum interpretatione, ſed in controverſiis reportavit; *neque mos unquam fuit*, inquit comm. Auctor de opt. legend. Eccl. Patr. Methodo (3), *in diſputationibus de ſacri textus hiſtoria, & literali expoſitione ad eum confugere.* Quæ eadem porro de Divo Thoma Aquinate dicenda ſunt.

Hierony-

(1) V. Rich. Simon. Hiſt. Crit. V. T. Lib. III. Cap. IX., & Nat. Argon. De Optima &c. cit. ſup. loco.
(2) Lib. I. Retract. Cap. XVIII.
(3) Par. I. Cap. VIII.

Hieronymus contra Eccleſia, Patribus, Auguſtino ipſo, atque doctiſſimis quibuslibet viris fatentibus ob linguarum, ſed Hebraicæ præcipue ſcientiam, quæ in eo eminebat, aptius eſt, & felicius ſcripturas interpretatus, aliiſque Patribus communi jam judicio anteponitur. *Propter trium linguarum peritiam tantus*, inquit Salmero (1), *in Eccleſia Dei ab omnibus habitus eſt, ut eius unius interpretatio ceteras omnes verſiones, etiam illam* LXX. *interpretationem quodammodo obſcuraſſe, & poſt ſe reliquiſſe videatur.* Scilicet Hieronymus Hebraicarum litterarum præſidio apprime inſtructus ſinceriorem ſcripturam Eccleſiæ dedit, unde clarius veritas, divinaque voluntas, & planius erueretur. Judæis vero, & Judaizantibus Hæreticis omnem calumniandi, fallendique anſam præripuit. In ſuis autem commentariis Hebræorum inſtituta, ac traditiones perſequitur, hebraiſmos, atque Hebraicas phraſes, & veterum ſententias illuſtrat, nomina propria virorum, Provinciarum, urbium explanat, implexa, & obſcura explicat (2), detorta demum, & male intellecta ſolertiſſime vindicat. Quæ ſi paulliſper attendantur, quis miretur jam, quod Hieronymus in exponendis ſacris ſcripturis Doctor Maximus (3), mundi-

(1) Proleg. XIII. p. 243.

(2) V. Epiſ. 130. ad Marcel., ubi exponit, quid ſit Ephod, & Theraphim, Ep. 137. de *Alleluia*, & *Amen*, Ep. 138. de voce Selà &c.

(3) Eccleſia in propria ej. Oratione.

que Magiſter (1) prædicetur, qui Catholicam eruditionem multum in Latina lingua Hebraicis litteris adjuvarit (2)? Auguſtinus ſane perſpicacioris ingenii, & acutioris fuiſſe videtur, quam Hieronymus: cuius intuitu optime notat Michaelis, quod ſi ſanctus Doctor adhuc potuiſſet Hebræum ſibi idioma adſciſcere, quod ſcienti Punicum haud adeo difficile videbatur (3), *il auroit merité l' honneur de paſſer pour le pere de la Philologie Orientale* (4). Tamen, relicta Auguſtino ſingulari in controverſiis, confutandiſque heterodoxis laude, maiorem Hieronymus in exponendis ſcripturis obtinuit. Ita Gloſſa in Canonem VI. Diſt. IX. Decreti Gratianæi, qui incipit *Ut veterum*, *inter iſtos tres*; inquit, *Auguſtinum*, *Hieronymum*, *& Gregorium*, *Auguſtino magis credendum eſt in diſputationibus*, *Hieronymo in hiſtoriis*, *& translationibus*. *Gregorius in moralibus proponitur*; *quia non omnes in omnibus*, *ſed certi per certa.* Atque hæc de ſcripturarum explanatione diximus.

(1) S. Proſp. ſuper. cit.
(2) Auguſt. ſup. item cit.
(3) Nam ſi non eadem omnino juxta Lucianum Syrum in Pſeudomanti cum Hebraica eſt, profecto ab eruditis parum olim diſtaſſe reputatur; quod conſtat ex verbis Hannonis Poeni apud Plautum. V. Walt. App. Bibl. Proſ. III. n. 16., Selden. De Diis Syr. Proleg. Cap. II., Scalig. Joſ. Ep. ad Steph. Ubert. Lib. IV. Epiſ. Ep. 362. p. 643. & idem Auguſtinus Tract. XV. in Joan., *Cognatæ*, inquit, *ſunt linguæ iſtæ*, *& vicinæ*, *Hebræa*, *Punica*, *& Syra*. Quod alibi Mammonæ, Meſſiæ, aliiſque productis exemplis confirmat. V. Serm. XXXV. De Verbis Dom., II. Lib. de Serm. Dom. Cap. XIV., & Lib. III. contra lit. Petiliani.
(4) Diſſert. de l' Influence des opinions ſur le langage Sect. I.

Porro, ut pauca nunc de Hoſtium confutatione dicamus, omitto Patres in anguſtias adegiſſe Arianam hæreſin, quæ illum Prov. VIII. (1) verſiculum juxta LXX. opponebat ὁ κύριος ἔκτισέ μὲ, quo Dei filius a Patre e nihilo conditus ipſi nec coæternus, nec conſubſtantialis oſtenderetur. Nam ex unis Hebraicis codicibus revincuntur iniqui Chriſti Divinitatis obtrectatores, ubi non habetur verbum ברא, quod reſpondeat τῷ ἔκτισε, ſed יהוה קנני *Dominus poſſedit me;* ex quo juxta Hieronymum (2) eruitur quidem pro Chriſti divinitate filium ab æterno in Patre, & Patrem in filio fuiſſe, non vero, quod ex obiecta verſione Ariani contendebant, recenter a Patre conditum, qui prius non erat. Quid de Hebræis dicemus, qui ea quoque tempeſtate Eccleſiaſticam Vulgatam verſionem, ut ineptam, nec Hebraico textui, quo ipſi utebantur, conſonam traducebant, quique idcirco ab ea ad primigenium eorum codicem noſtros Patres provocabant? Nec enim dubitare nos ſinit Hieronymus, quin præcipua hæc cauſſa fuerit, quæ eum moverit, ut accuratiorem ex Hebræo translationem aggrederetur: *ne Hebræi de falſitate ſcripturarum Eccleſiis diutius inſultarent* (3). Ni igitur Hieronymus Hebraice doctiſſimus os calumniantibus Hebræis obturaſſet, qui alter quiſpiam Patrum, qui Hebraicarum litterarum

(1) Eſt verſ. 22.
(2) Epiſt. ad Cyprian., & Comm. in Ep. ad Epheſ. C. II. p. 343. T. IV. Oper.
(3) Hier. Præf. in Iſaiam.

præſidio careret, Hebræos latinam verſionem accuſantes, atque ad Hebr. textum provocantes feliciter omnino ſive aggredi, ſive confutare poterat? Atque hæc habui de Patribus dicere, quo iis fieret ſatis, qui eorum exemplo a ſanctis hiſce litteris abducuntur. Univerſi Patres in tres veluti claſſes diſtingui commode queunt. Nonnulli hanc linguam neceſſariam ſenſerunt, & ſuperatis graviſſimis, qui eo tempore exigebantur, laboribus, impenſis, peregrinationibus ſimul quoque didicerunt. Alii exiſtimarunt quidem neceſſariam, ſed ſive quod curis munerum ſuorum præpedirentur, ſive quod occaſio, opportunitas Præceptorum, & ſubſidia deeſſent, conſequi eam non potuerunt. Alii demum, ſeu quod corruptum Hebraicum contextum putarent, nec ſibi ulla ratione conſulendum, ſeu quod eſſent Eccleſiaſticæ verſionis, quam a viris θεοπνευστοις elaboratam credebant, tenaciſſimi, & nefas ducerent ab ea diſcedere, linguam hanc minus ſibi neceſſariam arbitrati ſunt, atque ab ea addiſcenda ſuperſederunt. In primo Patrum genere utriuſque eſt nobis habenda ratio & eius, quod docuerunt, & eius, quod egerunt. In altero quid docuerint potius animadvertendum eſt, quam quod fecerint. Tertii vero generis Patres, quos unus ab harum litterarum diſciplina error abduxit, trahi in exemplum nec poſſunt, nec debent. Quibus porro placet in hac re ad aliorum ſe exempla componere, animadvertant jam

Digitized by Google

quo minor fuit inter Patres eorum copia, qui Hebraicæ linguæ vacarunt, eo plures poſt Patrum ætatem hebraice doctiſſimos inter Theologos reperiri, qui illis ſucceſſerunt. Unus Paullus Colomeſius Rupellenſis in editis ſuis Gallia (1), Italia, & Hiſpania Orientalibus (2) longum adeo texuit clariſſimorum virorum catalogum, qui non ſat bonos ſe Theologos exiſtimarunt, niſi Hebraicas litteras conſequerentur, ut mirandum prorſus ſit tot in Occidentalibus plagis Orientales litteras ſectatores obtinuiſſe. Etenim ut cœperunt jam diu juxta Viennenſis Concilii ſtatutum Pariſienſis, Bononienſis, & Salamantina Academiæ Hebraicam linguam excolere, ſapiens inſtitutum multæ deinceps ſequutæ ſunt; ut nullam nunc ullius nominis reperire fas ſit, in qua plures non ſint hebraice doctiſſimi. Quorum profecto in hiſce litteris excolendis nec auctoritas negligenda eſt, nec exemplum. Sed cetera jam perſequamur.

(1) Int. cet. Colom. Opera edidit Alb. Fabricius 4. Hamb. 1709.
(3) Ex αὐτογράφῳ Auctoris primum edidit Chriſtophorus Wolfius 4. Hamb. 1730., qui notis inſuper utramque illuſtravit, & omiſſos in Indice præmiſſo exhibuit.

CAP. X.

Hebræos vero harum litterar. præſidio apprime inſtructos, peſſimos tamen Theologos eſſe, & ſcripturarum explanatores.

Compoſita Patrum quæſtione Hebræorum nunc exemplum excutiendum eſt. Nam optime animadvertit Buxtorfius nepos in ſuis Catalectis Philologico-Theologicis (1) inter momenta, quibus nonnulli uſum linguæ ſanctæ ad Theologiam, & ſcripturarum interpretationem eludere conantur, & illud eſſe *reliquis aliquanto ſpecioſius*: ſi tantum eſſet eius linguæ emolumentum, *Judæos optimos fore Theologos, & ſcripturæ interpretes; nunc contrarium potius verum eſſe, cum compertum ſit, Judæos optimos eſſe Hebræos, & peſſimos Theologos*. Ac ſi in una Hebraicarum litterarum peritia totum ad rectum Bibliorum intellectum præſidium a nobis collocaretur. Etenim multa alia, eaque maioris adhuc momenti requiruntur, quæ ſi in Hebræis deſiderentur, nunquam ii, ut ut hebraice etiam doctiſſimi fingantur, bonorum interpretum laudem obtinebunt. Et primo quidem præclare omnino monuit Salmero (2) debere in primis ſcripturarum ſtudioſos vera fide eminere. Potiſſimum enim hoc eſt eruendæ in illis veritatis conſilium, quod ipſe

(1) Num., vel §. 268.
(2) Proleg. I.

Apoſtolus Paullus conſtituebat (1). Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίȣ *Quis cognovit mentem Domini?* Ψυχικὸς ἄνθρωπος *Animalis homo* ſolo naturæ, vel rationis lumine colluſtratus, humano ductu cuncta dimetiens, nec per veram fidem ad altiora Dei, ipſique conſentanea myſteria evectus οὐ δέχεται τὰ τȣ̃ πνεύματος τȣ̃ Θεȣ̃ *non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei;* ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει ... πάντα *at ſpiritualis*, qui ſcilicet verum Dei Spiritum induit, mentemque habet veraci divina fide edoctam, ac directam *diiudicat omnia.* Quod porro non diffitentur Hebræi ipſi, qui propterea ſolum Hebræum, Judaica videlicet juxta ipſos vera Dei fide imbutum, aptum Biblici ſtudii candidatum exiſtimant. Ita Tract. Sanhed. (2) כותי שעוסק בתורה חיב מיתה *Cuthæus*, ſeu Gentilis, non religione Hebræus, *qui operam dat legi*, vel ſcripturis, *reus eſt mortis.* Et ſane recta fides mentem illuſtrat, ut cuncta ad eius ductum intellecta, nonniſi ſane, & rectiſſime intelligantur. Hanc ergo ſi in Hebræis ſemoves, ut neceſſario faciendum eſt, quid jam cenſes optime ab his ſacras ſcripturas interpretari? Quid ſi ablata fide, ſuis Judæis ſenſibus relictis, adeo ingens cœcitas juſto Dei judicio in ipſorum mentes inducta ſit, *ut etiam contra conſcientiam cæco impetu in errorum labyrinthos corruant* (3)? Et huius quidem

(1) Ep. 1. ad Cor. II. 16.
(2) Fol. 59. 1. ap. Hartm. ad Cap. III. §. 11. Pirchè av.
(3) Verba ſunt Buxtorfii Patris in quadam Oratiunc. MS. De Studio L. H. habita anno 1616., atq. a Nepote inter Bibliot. reliquias caſu inventa, ubi ad hoc Judæor. exem. apte reſpondet. V. Buxt. Nep. cit. l.

Judaicæ cœcitatis, atque indurationis graviſſimas cauſſas ſi ſemel perpendimus, præcipue vero reprobationem Sancti Iſraelis, mirandum non eſt Judæos in reprobas de Deo ſententias abiiſſe, atque irrepentibus Rabbinicis fabulis, tota ad Talmudis doctrinam adacta ſcriptura, Doctorum ineptiis corrupta Orali traditione, puriſſimam illam Theologiam amiſiſſe (1), quæ apud vetuſtiſſimos Patres ſervabatur. Adeo verum hoc eſt, ut clariſſimus Hebræorum Doctor Maimonides, etſi aliam cauſſam afferat, multum tamen priſtinam Theologiam apud ſuos defeciſſe, & plura myſteria turpiſſimæ oblivioni a ſuis tradita præclare doceat in More Nevochim (2).

דע כי החכמות הרבות אשר היו באומתנו באמתת
אלו העניינים אבדו באורך הזמן ובשלוט
האומות הסכלות עלינו ובהיות העניינים ההם בלתי
מותרים לבני אדם כלם כמו שבארנו · · · וזאת
היה הסבה המחייבת להפסק אלו השרשים העצומים
מן האומה ולא תמצא מהם אלא הערות קטנות
ורמיזות באו בתלמוד ובמדרשות והן גרגרי לב מעט
עליהם קליפות רבות עד התעסקו בני אדם כלם
בקליפות ההם וחשבו שאין תחתם לב בשום פנים

Scito, inquit ex Buxtorfii filii verſione, *multas egregias ſcientias, quæ in gente noſtra olim fuerunt, de veritate iſtarum rerum* (3) *partim longitudine temporis, partim*

(1) V. Iken. Antiq. Heb. Par. I. Cap. VI. §. 11.
(2) Par. I. Cap. LXXI.
(3) Ephodæus ad h. l. באמתת אלו העניינים ר״ל לבאר ענייני מעשה

longitudine temporis, partim infidelium, & ſtultorum populorum in nos dominatione, partim etiam quod non cuivis conceſſa erant (ſicut expoſuimus), periiſſe, & in oblivionem deveniſſe ... Atque hæc vera cauſſa eſt, propter quam ſolida illa fundamenta, eximiique Religionis noſtræ articuli inter nos perierunt, & nonniſi pauca admodum doctrinæ illius veteris veſtigia, & indicia comparent, quæ in Talmud, & Medraſchoth ſparſim hinc inde extant, quæ tamen ipſa ſunt velut grana cordis parva (hoc eſt, explicat Buxtorfius, nuclei parvi) *magnis cincta corticibus, ita ut omnes fere homines in corticibus illis enucleandis laborantes exiſtiment nullum prorſus illi ineſſe cor* (hoc eſt ſanæ doctrinæ nucleum, vel medullam). An clarius adhuc lubet defeciſſe jampridem apud Hebræos veram legis expoſitionem, & priſtinam Theologiam ab ipſis Miſnicis Auctoribus audire (1)? משמת ר יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה משמת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה *Quum mortuus eſt R. Jochanan ben Zachai, ceſſavit ſplendor ſapientiæ; quumque mortuus eſt Rabban Gamaliel ſenior, ceſſavit gloria legis.* Quamobrem Talmudiſtæ facta poſteriorum cum prioribus comparatione ita de ſeipſis prædicare ſolebant (2): אין הוו קדמאי מלאכין

מרכבה וחכמת האלהות ונבאר בכופת כציאות יתעלה ואחדותו *De verit. iſtarum rerum, ideſt ad explicandas res Operis Currus, & Sapientiæ Divinæ, ſeu Theologiæ, & exponemus de demonſtratione exiſtentiæ Dei, & Unitatis eius &c.*

(1) Tract. Sotà Cap. IX. Excerp. י"ח edit. Hebræo-Lat. Wagenſeil.

(2) Scabbat fol. 112. col. 2. & cod. Scekalim Gemar. Hieroſ. Cap. V. apud Ugol. Theſ. Tom. XVIII.

אנן בני אינש ואין הוון בני אנש אנן חמרין אמר ר׳ מנא בההיא שעתא אמרין אפלו לחמרתיה דרבי פינחס בן יאיר לא אדמינן *ſi priores fuerunt angeli, nos ſumus filii hominis, & ſi illi fuerunt filii hominis, nos ſumus aſini. Dixit R. Menna ea hora: dicamus: etiam aſinæ R. Pinchas filii Jair non ſumus ſimiles.* In una ergo cauſſa ab Hebræis diſſentimus, quod nos irato Numini in eorum excœcatione pœnas infidelitatis repetenti hoc tribuamus, illi vero aliud fatum, & cauſſam aſſignent. At convincuntur Judæi, qui a Deo hoc ſibi in graviſſimi ſceleris pœnam factum eſſe pervicaciter negant, præclaro Iſaiæ vaticinio (1): השמן לב העם הזה ועיניו השע פן יראה בעיניו *pinguefcere fac cor populi huius, & oculos eius illinito, ne forte videat oculis ſuis.* Boni ergo ne Judæi divinarum rerum perſcrutatores erunt, ſi ſemel iratum, atque averſum illud cordium lumen conſtituimus? Aliter & ipſi ſentiunt Hebræorum ſapientes, qui ut biblicum ſtudium recte cedat, humilem ad Deum orationem, & fuſas preces a Candidato expoſtulant. Ita Ephodæus hunc biblicæ interpretationis optime inſtituendæ canonem poſuit (2), ut inſtituamus התפלה אל האלהים והתחנה והבקשה .ממנו יתברך להישיר לפנינו דרכו בידיעת תורתו *orationem ad Deum, & deprecationem, & preces a Deo benedicto, ut rectam faciat ante nos viam ſuam in cognitione legis ſuæ.* Lo-

(1) Iſ. Cap. VI. 10.
(2) Præf. ad Maaſſeh Ephod ſub fin., ubi de Modis recte inſtit. ſtudii legis; Modo XV.

quens autem Ephodæus de acuta rerum diſcuſſione; & profundo intellectu, & perceptarum rerum cuſtodia, ושני אלה, ſubdit, התארים הם מתת אלהים ואין כל אחד זוכה אליהם אם לא מי שחננו יהוה חן ושכל טוב ולכן היתה התפלה אליו ית' עליהם ראויה ומחויבת והוא שבקש דוד משיח צדקו גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך *hæc duo neceſſario a Deo concedi debent, nec quiſque eſt dignus, qui illa ſuſcipiat, niſi is, cui Deus gratioſe impertitur hanc gratiam, & intellectum bonum; ideoque eſt oratio ad Deum bened. propter illa conveniens, & neceſſaria; & hoc eſt, quod exquiſivit David unctus juſtitiæ eius (vel juſtitia eius): revela oculos meos, & videbo mirabilia de lege tua.* Et ſane, ſi Salomoni, eique, qui in eo loquebatur, ſpiritui, credendum eſt, יהוה יתן חכמה מפיו דעת ותבונה *Dominus eſt, qui dat ſapientiam, & ex ore eius ſcientia, & intelligentia* (1). Cetera ergo etſi in Hebræis non deſiderarentur, fruſtra tamen abſque Deo, eiuſque per rectam fidem illuſtratione optime de Deo ratiocinaturos exiſtimamus. Hebraicæ linguæ ope legunt quotidie ſacros libros; ſed excœcata mente toti in eorum intellectu cœcutiunt. Optime Auguſt. Lib. IV. De Doct. Chr. Cap. V. *Sapienter dicit homo tanto magis, vel minus, quanto in ſcripturis ſanctis magis minuſve profecit. Non dico in eis multum legendis, memoriæque mandandis* (quod Hebræi faciunt), *ſed bene intelligendis, & diligenter earum ſenſibus inda-*

(1) Mislè, ſeu Prov. II. 6.

gandis. Novum autem fœdus, quod olim Buxtorfius Pater animadvertebat (1), *cuius collatio eſt lux ſplendidiſſima, Teſtamenti Veteris umbras vivide colluſtrans*, reiiciunt, & deteſtantur. Ita miſeri omnem ſibi ſalutaris adſequendæ veritatis viam occludunt.

Dein ex ipſorum Rabbinorum mente ad ſcripturarum intellectum ſtudium exterius, ſcientiarum ſcilicet, & diſciplinarum neceſſario addendum eſt. Iſthæc præ ceteris mens eſt cl. Maimonidis in More Nevochim, ubi diſtinctis Capitibus (2) luculenter demonſtrat *non eſſe ad contemplationem rerum divinarum accedendum ſine præeunte cognitione, & intelligentia aliarum ſcientiarum*, quod longius diducta oratione per varia diſciplinarum genera, cuiuſmodi ſunt logica, methaphyſica, phyſica, arithmetica, geometria &c., accurate perſequens concludit tandem fruſtra abſque exoticis hiſce ſcientiis divinarum rerum ſpeculationem aſſumi: *qui ſine illis*, inquit (3) ex Buxtorfii verſione, *ſpeculatur, ſimilis eſt ei, qui pedibus ſuis ad certum aliquem locum ambulans, & contendens in profundam admodum foſſam incidit, e qua exeundi nulla ipſi eſt facultas, nullumque conſilium, donec moriatur*. Porro quæ nam eſt quæſo in univerſa philoſophia, in chronologia, hiſtoria, aliiſque eiuſmodi diſciplinis Hebræorum exercitatio? Sane ex Rabbino-

(1) In com. ſuperius Orat. de ſtudio linguæ Heb. apud Nepotem cit. l. Catal. Philol.
(2) Par. I. Cap. V., & Cap. XXXIII.
(3) Cap. XXXIV. p. 47. edit. Buxt.

rum in his inſcitia eos, ſi alicubi errarint, excuſandos ſuſcepit R. Azarias De-Roſſi (1), cuius teſtimonium habes apud Voiſinium in eius ad Raym. M. Pugionem fidei obſervationibus. Atque ex hoc eodem Capite obiectum Judæorum exemplum in Hermeneutica ſacra diſcuſſit olim Auguſtus Pfeifferus. *Lingua Ebræa*, inquit (2), *exegetam ſacrum ad ſuum finem provehit, ſi non deſint cetera . . . Non mirum proinde, quod homo* ἀφιλόσοφος *quantumvis ebraiſmi callentiſſimus, non modo in conflictu cum adverſariis, ſed etiam in explanatione ſacrarum literarum hæreat, quoniam ad expoſitionem ſcripturæ ſacræ, & defenſionem eiuſdem non modo requiritur conſideratio* λέξεως, & φράσεως, *quam ſuppeditat lingua Ebræa, ſed etiam* συναφείας, *quæ diiudicanda beneficio logices, & philoſophiæ, adeoque notitia linguæ Ebraicæ debet eſſe ſtipata notitia philoſophiæ . . . . Ita etiam non mirum Judæos, quantumvis Ebraice doctos, in expoſitione ſacrarum literarum cæcutire.*

Jam vero quid ſpeciatim de Arte Grammatica dicemus? אנחנו, præclare omnino inquit R. Aben Ezra (3), חייבים לדעת דקדוק לשון הקודש היטב שלא נטעה *Nos tenemur ſcire artem grammaticam linguæ ſanctæ accurate, ne labamur.* Kimchi vero in fine Michlol (4):

(1) In Meor. Henaim Cap. XXVII.
(2) Herm. S. Cap. IV. §. 10. ad 11.
(3) Peruſc, ſeu Com. in Cap. V. Eccle. apud Guar. Præf. ad Gr. Heb. Ch. Par. I. §. 2.
(4) Apud eund. Guarini cit. l.

אשר למד ותורה לו לקנין
ולא למד יסוד דקדוק ולא בן
כמו חורש אשר ינהג שורים
וידו מבלי מלמד ודרבן

Qui diſcit, ut lex ſit ei in poſſeſſionem,
Et non diſcit fundamentum Grammaticæ, neque intelligit,
Is eſt ſicut arator, qui agit boves,
Et manus eius ſine baculo, aut ſtimulo.

Atqui Grammaticam hanc inſtitutionem negligi ab Hebræis in ſcripturarum expoſitione teſtis eſt graviſſimus R. Leo Mutinenſis in præfatione ad ſuum Ghelud Jehuda. *Ho conſiderato più volte*, inquit, *la maniera, che noi teniamo in inſegnar l' interpretatione delle noſtre ſcritture a noſtri figliuoli, che è per forza d'una pura prattica leggendo, e interpretando parola per parola nel linguaggio, ove ne ritroviamo peregrini habitanti, ſenza, com' altri fanno, farli prima apprendere le regole della Grammatica; poichè alcuni ſtimano queſto troppo perdimento di tempo.* Pſittacorum ergo in morem Robitim diſcipulos ſcripturam interpretandam verbatim edocent, quin eos prius in verborum radicibus, in nominum ætimologiis, in accurata, & varia eorundem ſignificatione indagandis ſolerter inſtituant, *nullis prorſus adhibitis*, ut Buxtorfii verbis utar (1),

(1) Synag. Judaic. Cap. VII.

Digitized by Google

præceptis Grammaticis, ex uſu legentes, loquentes, ſcribentes, exponentes.

Viſi ſumus hucuſque penitus approbare Hebræos malos adeo eſſe ſcripturarum interpretes. Quamobrem & omne ſtudium in exponendis eius rei præcipuis, gravioribuſque cauſſis collocavimus. Nec porro dubitandum ullomodo eſt, quin in interpretandis iis præſertim locis, quæ Meſſiæ conditionem, & caracteres reſpiciunt, toto ii Cœlo a veritate aberrent; quippequi temporalem ab eo liberationem, mundanum regnum, & carnalia tantum beneficia expectant. At vero ubi hæc., & alia ſimilia myſteria in V. T. non foventur, ſed de ritibus, ceræmoniis, ſacrificiis, aut quopiam etiam facto, & aliis eiuſmodi agitur, tantum abeſt, qui inter Hebræos rectiſſime has litteras calluerunt, ut inepti ii, & mali explanatores ſint, ut immo communi jam eruditorum omnium judicio optimi judicentur, digni undique, qui a noſtris utiliter conſulantur. In quot obſcuris, ac perplexis locis Hebræi doctioribus noſtris interpretibus ductores ipſi fuerunt, & magiſtri? Nec adeo iniqui erga eos Chriſtiani Commentatores fuerunt, ut ampliſſimum beneficium a Rabbinis acceptum non faterentur, quorum nonnullos nos VIII. Capite attulimus; Hieronymus in primis, qui multa optima, & ſingula fere, quæ ad propriorum præcipue nominum, vel rituum Hebraicorum illuſtrationem in ſuis Commentariis affert,

Hebræis, quos habuit in ſcripturis præceptores, retulit accepta. Quot perplexa loca penitiori linguæ Hebraicæ, ſeu Hebraicarum radicum, verborum, & nominum naturæ, ac vis cognitione illuſtrarit unus Maimonides, teſtis eſt ille liber, quem propterea מורה נבוכים Moreh Nevochim, ſive Doctorem perplexorum voluit appellari, de quo Scaliger ſcribere non dubitavit (1): *Moreh Nevochim . . . . liber plenus bonæ frugis abſtruſæ eruditionis, & Theologis Chriſtianis apprime neceſſarius.* Sed teſtes præcipue ſunt, ut ſuperius monebamus, tot noſtrorum Theologorum, & Interpretum Diſſertationes, quæ ſive Ugolini Theſauro, ſive Sacris Criticis Londinenſibus concluduntur. Hi enim optima quæque Hebraicas antiquitates, & ritus, univerſumque Vetus fœdus illuſtrantia ex Hebræis ſcriptoribus acceperunt. Quare ergo negemus illis multum adhuc ſubſidium ad Bibliorum intellectum Hebraicam linguam adferre?

CAP. XI.

Hebraicam linguam barbaram prorſus eſſe, & incomptam, quod ex ipſo ſacro Heb. Scriptorum ſtylo patet.

Ab Hebraicis litteris dimovet nonnullos ſingularis quædam, quam animo præconcipiunt, illarum bar-

(1) Epiſt. ad Steph. Ubert. Lib. IV. Epiſtolar. Ep. 362. p. 646.

barbaries; de quibus in Hebraicis ſuis Inſtitutionibus (1) Georgius Faber, *aurem*, inquit, *mihi vellicare videntur Gnoſtici quidam contendentes linguam hanc eſſe barbaram*, *horridam*. Nec enim eam eo ſenſu barbaram appellant, quo appellavit aliquando Hieronymus (2), aut Amelius Græcus ſcriptor (3), quod ſcilicet externa ſit, ab aliena natione, atque in aliis regionibus uſitata. Neſcio tamen, unde efficta hæc barbaries deſumi queat. An ex huius linguæ auctoribus, & ea loquentibus hominibus? Sed pudet commemoratum Fabrum barbaram eam linguam nominare, *qua Deus ter optimus*, *terque maximus locutus*, *qua* דברי תורה *digito ſuo exaravit*, aut horridum illud labium dicere, quo uſus eſt *ſacer ſacrorum Patriarcharum*, *ac Prophetarum chorus*. Ergo ne Deus, qui in rerum exordio omnia in mira perfectione ſapienter prorſus, ac provide diſpoſuit, eam demum linguam, quæ omnium barbara eſſet, ſelegit, ut ea ipſe loqueretur, & primo homini inderet? Nihil ne hunc loquela etiam, & ſermone cultum condere Dei, eiuſque providentiæ intererat, aut qui intellectiva facultate perfectiſſima eum inſtruxerat, ineptum dein ei labium aptavit, quo ſuos conceptus ederet? Si vero barbariem repetis ex exterarum vocum, ac verborum commixtione, puriſſima ea eſt eruditorum omnium φιλεβραίων judicio.

Aa

(1) In Epiſt. Dedic.
(2) Quæſt. Heb. in Geneſ. Tom. III. p. 73.
(3) V. infer. ej. teſt.

Nullas enim, inquit Waltonus (1), *habet extraneas voces admixtas: unde hanc ſolam purum, reliquas omnes mixtas ſcribit Geſnerus in Mithridate* (2). *Ex aliarum linguarum radicibus voces ſuas non derivat.* Fruſtra autem ex inepta conceptuum, rerumque naturæ, & indolis expreſſione barbaram Hebraicam linguam diceremus, quippequæ ita apte, & accommodate quaslibet res exprimit, ut eiuſdem Waltoni, & Erpenii ſententia nulla ei alia comparari poſſit. Quis eſt, cui in ſcripturis res non tam narrari, quam cerni, atque ab oculos poni non videantur? Quid ergo? An barbara ea eſt, ideſt incompta, Rethoricis figuris, eloquentiæ floſculis, ac leporibus, eaque elegantia, & pulchritudine deſtituta, quam habent ceteræ? Ita recentiori adhuc cuidam ſcriptori Bonifacio Finetti viſum eſt, qui, quod magis miramur, aliter ſentientes ad Biblicum ipſum ſtylum provocat. *Per poco*, inquit (3), *che leggaſi la ſacra ſcrittura in tal lingùa, agevolmente a mio credere, da chiunque non ſia ſoverchiamente preoccupato a di lei favore, ſcorgeſi in eſſa poca, o niuna pulitezza, e coltura.* Et ego facile concedam ſacrorum ſcriptorum ſermonem plerumque ſimpliciſſimum eſſe, nec ſcripſiſſe eos univerſim ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις *in ſuaſoriis humanæ ſapientiæ verbis*, aut ut ſaperent ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας *ſublimitatem ſermonis, aut ſapientiæ*, ut Paul-

(1) Appar. Bibl. Proleg. III. §. 27.
(2) Cap. I. p. 3.
(3) Trattato della Lingua Ebraica, e ſue Affini Cap. I. Sez. I. n. 5.

Digitized by Google

lus teſtatur (1), ſed potius oſtenſionem ſpiritus, & virtútis; quamobrem & nonnullorum ſtylum inelegantem plane eſſe, agreſtem, incomptum. Etenim Sanctus Spiritus cuiuslibet ſcriptoris labio, & loquelæ ſe accommodavit, ſuoſque afflatus ad ingenium prophetarum, & hominum mores temperavit, ut optime docet Maimonides in Morè Nevochim (2): *ſcito unumquemque prophetam peculiare quid habere, & ea lingua, eaque loquendi ratione, quæ ipſi eſt familiaris, & conſueta, impelli a prophetia ſua ad loquendum ei, qui ipſum intelligit.* Ideſt, ut præclare ex Hebræis Commentatoribus ad hunc Maimonidis locum notat Buxtorfius filius (3), *ſi purum, & ornatum ſermonem, vel ſtylum habet, eodem modo prophetiam ſuam eloquitur; ſi minus ornatum, minus ornate quoque prophetiam ſuam profert.* Quo fit, ut uno eodemque ſpiritu afflati ſcriptores unus tamen diſertus ſit, alter vero rudis, & inconcinnus: *quemadmodum flatus*, inquit doctiſs. Huetius (4), *uno ore emiſſus pro calamorum varietate varios ſonos edit e fiſtula.* An forte Amoſum diſertum appellabimus. Quia paſtor ipſe erat, & ruſticus, hinc eloquio ceteris multo incomptior videtur. Legatur tamen Iſaias. Quæ in dicendo efficacia, qui ſermonis color, & pulchritudo, quæ phraſium elegantia, quæ maieſtas ubique conſpicitur! *De Iſaia*

(1) I. Cor. II. 4. & 1.
(2) Part. II. Cap. XXIX. fere ſub init.
(3) In lat. verſ. ej. Moreh p. 264.
(4) Demonſtr. Evangel. Prop. IV. Cap. XIV. p. 338.

Digitized by Google

ſciendum, ſic Paullam, & Euſtochium monebat Hieronymus (1), *quod in ſermone ſuo diſertus ſit: quippe ut vir nobilis, & urbanæ eloquentiæ, nec habens quidquam in eloquio ruſticitatis admixtum; unde accidit, ut præ ceteris florem ſermonis eius translatio non potuerit conſervare.* Nec enim, ut eruditi obſervant, ullos reperire fas eſt apud Tullium ſingulares, animumque mulcentes dicendi modos, ullos tropos, & rhetoricas figuras, ullas locutionis formas ad ſuadendum concinne excogitatas, aut ad feriendum mire compoſitas, quæ omnia in Eſaiæ vaticiniis, & ſtylo non reperiantur. *Teſtor hic*, inquit Mornæus (2), *quicumque eadem mente, eodem animi ſtatu utrumque legerunt; quid ad Eſaiam Cicero? Et quid Ciceronis blandæ illæ inſinuationes, & pueriles ignorantiæ excuſationes ad viva, & gravia, venerandaque ipſa maieſtate Eſaiæ exordia?* Et productis Eſaiæ verbis, quibus univerſam prophetiam auſpicatur, *Audite Cœli, & auribus percipe, terra*, *Quantum pauca hæc*, ſubdit, *ingenuitatis, & eloquentiæ, humilitatis, & grandiloquentiæ, rationis, & affectus habent? Quanto vero magis, quibus tum lingua ipſa, tum naturalis accentuum concentus nota ſunt?* Ita & Bibliander in Eſaiæ verbis hebraicæ ſacrorum ſcriptorum eloquentiæ, ac leporis exemplum ponebat luculentiſſimum (3): *non neglecta eſt ab iis numeroſa compoſitio orationis, ut præter vulgarem con-*

(1) Præf. in Transl. Iſaiæ.
(2) De Verit. Relig. Chriſt. Cap. XXVI.
(3) Apud Glaſſ. in Præf. ad Philol. S. p. 21.

ſuetudinem multa enunciarint in aurium gratiam. Cuius rei ſatis certam fidem Eſaiæ voces bellæ, compoſitæ, & emblemata teſſellata Cap. XXV. *poſita facient, quæ ſic meas aures demulcent, ut non putem Iſocratis tinnulam compoſitionem maiori ſuavitate blanditam vel delicatiſſimis Græcis; cumque cernam artis rhetoricæ normas, ad quas exigitur compoſitionis lepor, alluſionem, & repetitionem vocum, ſimiles exitus., parilitatem ſyllabarum, non puto me hic habere Midæ auriculas. Sic enim clariſſimus in eloquio ſacro Rhetor locutus eſt* (1): ועשה יהוה צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממחים שמרים מזקקים *Veaſà Jehovà Zevacth lechol haamim hahar aſeh miſcthe ſchemanim, miſcthe ſchemarim, ſchemanim memuchaim, ſchemarim meſukkakim. Non puto quemquam ſic jacenti aure, vel ſacræ litteraturæ adverſum, quin fateatur, in hoc, & innumeris aliis id genus Ebraico ſermoni etiam eſſe ſuas veneres, & gratias.* Conſule, ſi lubet, Salomonis Glaſſii Philologiam Sacram, ubi agens præcipue de ſacrorum ſcriptorum Grammatica, & Rhetorica, accurate prorſus ſingulas ſive grammaticas, ſive rhetoricas, quas illi in ſacroſancta hac lingua uſurparunt, figuras perſequitur, productiſque uberrimis exemplis illuſtrat (2). Hinc ediſcet Pater Finetti, quique ob effictam Hebraicarum litterarum barba-

(1) Cap. XXV. verſ. 6.

(2) Joannes etiam Baldovius Orationem auſpic. habuit, & edidit, *in qua adſtruitur Hebræam linguam eſſe pronunciatu ſuaviſſimam, elegantiis utiliſſimam.* 8. Lipſ. 1624.

riem patiuntur ſe ab illis abduci, non male elegantes eas, cultaſque poſuiſſe Waltonum virum in hac litteratura exercitatiſſimum, quo earum perfectio evinceretur: *veneres etiam ſuas habet* (ling. Heb.), *quas nulla alia lingua exprimere poteſt* (1).

CAP. XII.

Demum & difficilem eſſe admodum, ut nonniſi gravi ſive temporis jactura, ſive ceter. ſtudior. incommodo, ætate præſertim paulliſper provecta, addiſci queat.

Inter graviſſimas cauſſas non ſuſceptæ a nonnullis Hebraic. litt. inſtitutionis dubitari nequit, quin locum obtineat ſingularis quædam, ac pene incredibilis conficta ab iis eius adſequendæ difficultas; quam propterea hoc loco excutiendam adgredimur. Idem enim in Hebraicis ſtudiis contingit, quod in Rabbinicis teſtatur Adrianus Relandus (2) nulla re æque ab iis deterreri, *quam inſuperabili, quam ſibi imaginantur, difficultate.* Ita Secundus Lancelloti de Hebraica lingua ſermonem inſtituens, *ſtando*, inquit (3), *nell' Hebrea va di pari in eſſa la divinità, e la difficoltà d' impararla.* Quod quum propoſito Hieronymi teſtimonio, atque Auguſtini huius linguæ ignoratione con-

(1) App. Bibl. Prol. III. §. 27.
(2) Prolegom. ad Analecta Rabbinica.
(3) Hoggidi, ovvero gli Ingegni non inferiori a paſſati. Diſing. IX.

firmaſſet, tandem concludit: *il che tutto moſtra, che'l darſi a queſto ſtudio ſia da ingegno grande, e non ordinario.* Eraſmus etiam ſcribens ad Joannem Coletum (1) cœpiſſe ſe aſſerebat & Hebraicas litteras attingere, peregrinitate tamen ſermonis deterritum deſtitiſſe. Quod idem & multos candidatos cohibet, ne diſciplinam hanc laudabiliter adeo ſuſceptam perſequantur. Nec porro is ſum, qui aliquam non requiri induſtriam, & ſolertiam in addiſcenda hac lingua exiſtimem. Laboribus enim cuncta nobis venduntur bona juxta Xenophontis effatum, quodque præclarum eſt, idem quoque eſt arduum, ſi Tullio credimus (2). Et magis demum *condecet*, ut præclare olim ad Damaſum ſcribebat Hieronymus, *ob veritatem laborare paulliſper, & peregrino aurem accommodare ſermoni, quam de aliena lingua fictam ferre ſententiam.* Tanta tamen non eſt difficultas, animique defatigatio, ut abſterreri propterea debeamus. Quod clariſſimorum virorum, qui experti ſunt, teſtimonio comprobari poteſt. *Tandem*, inquit Waltonus (3), *ſi linguæ tantæ dignitatis, perfectionis, elegantiæ, & utilitatis, etiam addiſcendi facilitatem addamus, quid amplius deſiderari poteſt?* Ita Guarinus in Præfatione ad ſuam Grammaticam Hebræo-Chald. (4) ex eius huius linguæ facilitate nos ad eam adhortatur: *eo maiori ſtu-*

(1) Lib. Epiſtolar. X. Cap. VIII.
(2) De Amicit., & 3. Tuſc.
(3) App. Bibl. Proleg. III. §. 28.
(4) Parte I. ej. Præf.

dio ad linguæ huius cognitionem adipiſcendam ferri debetis, quod ſit omnium facillima. Immo plures editis peculiaribus Diſſertationibus de huius linguæ facilitate egerunt, ut Lehmannus (1), Gudius (2), Schudtius (3), Baumeiſterus (4), Sixtinus Amama (5), aliique adhuc memorati ſive a Chriſtoph. Wolfio in Bibliot. Heb. (6), ſive a Joh. Simonis in ſua Introduct. Grammatico-Critica in ling. Heb. (7).

Si ſane tempus exiguum, quo quiſque Heb. ling. ſibi comparare facile poteſt, ſi eius naturam, & in legibus analogiam, ſi exiguam vocabulorum, ac radicum copiam, ſi ſubſidia optima, & plurima, quæ hoc tempore extant, ſi demum puerorum, ſenum, & fœminarum etiam in ea profectus, quis facillimam eam non fateatur? Quod ad tempus attinet, *talis eſt hæc lingua*, ait Waltonus (8), *ut haud decimam temporis, & laboris poſtulet, quam Latina, vel Græca, ut tradunt eius inſigniores Magiſtri; ſi quis enim menſes aliquot in eam impendat (menſes, non annos, ſic Erpenius) facile bonos progreſſus in ea faciet.* Sixtinus autem Amama apud Waltonum bimeſtrem, vel trimeſtrem induſtriam ſufficere aſſerebat, ut mediocriter

(1) Diſſ. De Heb. L. facilitate 4. Erfurti 1708.
(2) Diſſ. De Præc. Studii Heb. L. Impedimentis §. 24.
(3) In Deliciis Hebræo-Philol.
(4) Diſſ. De L. Heb. maturius addiſcenda §. 7.
(5) In Paræn. De Excit. S. Ling. Studiis.
(6) V. Tom. II. p. 309. ſeqq.
(7) Sect. I. §. 10. p. 20. ſeqq.
(8) Commem. Proleg. III., & cit. §. 28.

diocriter quiſpiam hanc linguam addiſceret. Neque enim, ut eius facilitatem evincamus, inconſiderato eorum teſtimonio egemus, qui longe minus temporis ſpatium inſtitutioni circumſcribunt. Quanquam ſingularia in viris ſingularis quoque ingenii, ac facultatis exempla non deſunt; nam Picus Comes Mirandulanus in Epiſtola ad Marſilium Ficinum aſſerit ſe unius tantum menſis ſpatio ita Hebraicas litteras didiciſſe, ut Hebraicam Epiſtolam citra erratum dictare potuerit. De Origene vero teſtatur Hieronymus (1) univerſam Græciam in illo miratam eſſe, *quod in paucis, non dicam, menſibus, ſed diebus ita Hebrææ linguæ viciſſet difficultates, ut in diſcendis, canendiſque Pſalmis cum matre contenderet*. Quod non eſt adeo, cur in ingenioſiſſimis præcipue viris miremur; qui perperam propterea in exemplum a nobis traherentur. Vehementer potius miror nonnullos extare, qui commode Hebraicam linguam intra vigintiquatuor horas, aut (mirabile dictu!) etiam intra horam unam addiſci poſſe definiant. Ex quibus eſt recentior Grammaticus Weitnaver Soc. Jeſu in Hora Hebraica (2): *Horam unam*, inquit, *lector benevole, ſi mihi ſpondes, viam tibi oſtendam uſque adeo brevem, ut divinorum librorum partes omnes, utique ope lexici, ſed ſine alio magiſtro, ſine labore alio novo, ſine temporis diſpendio ullo per te ipſe interpretari tibi*,

(1) Epiſ. ad Paullam ep. 22.
(2) In Modo addiſc. intra breviſſ. temp. linguas Gall., Hiſp., Græc., Heb. &c. Præf. ad Horam Heb.

aliiſve poſſis. Et quod mirabilius eſt, interpretetur optimo, & felici ſucceſſu, quin vel Hebraica verba pronunciare cognoverit: *ego vero, inquis, ne pronunciandi quidem modum tam peregrinum intra unius horæ intervallum didicero. Aſſentior hoc tibi, lector; ſed tantum non peto. Sine pronunciandi notitia intelliges tamen omnia, & explicabis.* O mirandum doctorem! Sed interim valde vereor, ne hanc brevem adeo addiſcendæ huius linguæ viam ipſis ignavis probare queat, quibus ſe ſolum ſcripſiſſe ingenue fatetur: *ego iis loquor, qui labori parcere deſiderant.* Et ipſi enim ridiculum tantum præceptorem habebunt. Non horum diximus teſtimonio nos egere; ni difficiles adhuc eæ litteræ dicendæ ſint, in quibus diligenti iis navata paucorum menſium opera non contemnendos tamen progreſſus effeciſſe viſi ſibi ſunt eruditi moderatiores.

Jam vero ſi Heb. linguæ naturam, & adfectiones perpendimus, *Quis eam*, ut Guarini verbis utar, & demonſtratione (1), *quod ſit difficilis, merito conqueratur? Longe paucioribus anomaliis, quam alia pleraque idiomata, laborat; & quæ in ea reperiuntur, illæ maiorem ſui partem regulis ad analogiam facile revocantur. In illa non variantur nominum caſus. Verba, ſi variam temporum inflexionem attendas, deſtituuntur modis: ſeptemplex eorum flectendorum ratio, quæ inexpertos terrere ſolet, & facilior, & brevior eſt, quam vel unica latini verbi acti-*

(1) Cit. Præf. ad Gram. Hebræo-Chald.

va, aut paſſiva coniugatio. Vocum in oratione ſeries inſtitutum a natura ſequitur ut plurimum ordinem; neque illæ, ut in Græca, & Latina lingua fieri ſolet, fere traiiciuntur. Denique in uno Veteri Teſt. continentur vocabula omnia, quæ ſuperſunt, pura puta Hebraica. Ex quo fit, ut qui menſium aliquot laborem hoc in ſtudio impenderit, is haud mediocrem Hebræi codicis adepturus ſit intelligentiam. Quod idem de lingua Hebræa, quam barbaram Græcorum more appellat, agnovit, & prodidit Amelius Græcus ſcriptor Plotini diſcipulus: ἔχει δὲ, inquit (1), βαρβαρα ὀνόματα, πολλὴν μὲν ἔμφασιν, πολλὴν δὲ συντομίαν, ἀμφιβολίας τε ἐλάττονος μετέσχηκε, καὶ ποικιλίας, καὶ τοῦ πλήθους τῶν λεξεων *habet autem, quæ barbara vocatur, multam quidem emphaſim, multam vero brevitatem, & ambiguitatis in ſermone minus particeps fuit, & minus varietatis, & copiæ dictionum.* De exiguo autem Hebraicarum dictionum, & radicum numero audi R. Peripoth Duran Ephodæum vulgo dictum in Mahaſſeh Ephod (2). וממה שיורה על
קצורנו בלשון העברי שאתה תמצא כי כל שרשי
המלים שמות ופעלים ומלות הטעם במה שנמצא
אצלנו היום ממנו לא יעלה מספרם לשנים אלף
ולא יעלה מספר הפעלים מהם לאלף ושלש מאות
Et id, quod demonſtrat brevitatem noſtram in lingua Hebraica eſt, quod tu invenies omnium radicum dictionum, nominum, & verborum, & dictionum ſenſus, quantum ex iis hodie apud nos reperitur, non aſcendere earum nume-

(1) Apud Nicol. Cauſſin. Lib. XV. De Eloq. Sacra, & Hum. p. 955.
(2) Cap. VII. ſub fin. fol. 30. p. 2. MS. Taurin.

rum ad duo millia , nec aſcendere numerum verborum ex illis ad mille, & tercenta. Et quod ad omnes Hebraicas voces, quæ reperiuntur, attinet, Leuſdenius, numeratis etiam Chaldaicis, tantum 5642. computavit, cum contra lingua Græca ultra vocabula 80000. complectatur; Arabica vero adhuc multo plura, ita ut obiiciente Cozri maiorem præ Hebraica Arabicæ amplitudinem, ex hac illam commendare olim non potuerit R. Jehuda Levita (1).

Ad hæc ſi ſubſidiorum copia accedat, quæ noſtris hiſce temporibus ſummo litterarum bono non tam multa, quam optima reperiuntur, quis adhuc dubitare audeat, quin noſtra hac tempeſtate facilis, omnino hæc lingua evaſerit? Tot jam nobis præſto ſunt Grammatici, & lexicographi, & Philologi Hebræi, ut ceteros, qui linguas Orientales illuſtrarunt, facile numerare queas, qui autem in eruenda Hebraicæ linguæ natura, & proprietatibus laboraverint, nullomodo valeas. Hodiernos quidem longa producta Auctorum ſerie, qui de Hebraicis litteris ſcripſerant, ſuo jam tempore confutabat comm. Lancelloti ita eos alloquens (2): *Volete toccare con mano, che gli Ingegni Hoggidi ſono altra coſa, che non erano intorno a queſta difficiliſſima arte ancora? Eccovi come un catalogo degl' Ingegni, che la ſeppero beniſſimo, e l' inſegnarono abbondantemente a loro coëtanei, ed a poſteri per mezzo delle ſtampe ponendo fedelmente, ed in latino l' in-*

(1) Cozri Parte II. §. LXVII. & LXVIII.
(2) Hoggidi, ovvero gli Ingegni non inferiori a paſſati. Diſing. IX. p. 120.

ſcrittione delle loro Opere. Nicolò Clenardo Tabulæ in Gramm. Hebræam &c. Verum vix centeſimam eorum partem attingit, qui noſtris hiſce litteris lucem attulerunt. Conſule de Hebraicarum inſtitutionum, & lexicorum, quæ innumeris auctoribus, & locis, & temporibus prodiere, copia Richard. Simon. in Hiſtoria Critica V. T. (1), Pfeifferum in Præf. ad Method Heb., Auctorem Anon. Examinis Danzii Litteratoris (2), Chriſtian. Stokium in Præf. ad Clavem Linguæ Sanctæ, Le-Longium in Bibliotheca Sacra (3), Chriſtophor. Wolfium tum in Hiſtoria Lexicorum Hebraicorum, tum vero in Biblioth. Heb. (4), Carpovium, qui in Animadverſionibus Philologicis a Wolfio ommiſſos recenſuit (5), & Joh. denique Simonis in Introductione Grammatico-Critica in ling. Heb. (6). Mirum ſane, quot, & quanti viri publicæ utilitati, ac commodo in hac re conſuluerint, & quot noſtris votis, & quanta pro Heb. lingua ſubſidia acceſſerint! Sed quod fere adiumentum eſt, quod inſtitutioni noſtræ una Buxtorfiorum familia deſiderandum reliquerit (7)? Nam

(1) Lib. I. Cap. XXX. & XXXI. enumerat Grammaticos Hebr.
(2) Sect. II. recenſentur Gram., & Lexic.
(3) Sub fin. poſtrem. Edit. in fol. veluti Append. loco memor. ſubſidia LL.OO.
(4) Vol. II. p. 600. & ſeqq. uſq. ad p. 621., Vol. IV. p. 272. ſeqq. enumerat huius ling. Grammaticos; enum. vero Lexicogr. Vol. II. p. 548. & ſeqq. uſque ad p. 565., & Vol. IV. p. 233. uſq. ad 248.
(5) Gramm. a Wolf. ommiſſ. recenſet p. 47. & ſeqq., Lexicogr. p. 50. ſeqq.
(6) Sect. I. Cap. IV. §. 27. & 28. de Gramm. §. 29. & 30. p. 46. ſeq. de Lexic.
(7) Ante Buxtorf. Philebræis multa adhuc libror. præcipue ſubſidia defuiſſe colligi poteſt ex Epiſt. 243. Joſ. Scaligeri ad eundem Buxt. *Quod mi-*

non ſolum optimum, & accuratiorem huius linguæ Grammaticum Theſaurum (1), aut in Tironum gratiam Heb. Gram. Epitome (2) ab iis obtinuimus, ſed & Proſodiam Metricam tum fuſius, tum vero accuratius multo, quam antea, pertractatam (3). Porro lexicon Hebræo-Chaldaicum Biblicum edidit Pater (4), cui ſub finem & Rabbinicum adiectum eſt. Eius autem Manuale Hebraicum, & Chaldaicum (5) Baſileæ item lucem adſpexit; ut nihil de Florilegio Hebraico, aut de lexico Talmudico-Rabbinico Patris, & filii triginta annorum laboribus celebrato opere (6) dicam. Hebraicarum epiſtolarum corpus aliquod, quo ad exercitationem adiuvaretur Philebræa juventus, poſtulante vehementer Scaligero in lucem Pater edidit (7). Edidit & præter Inſtitutionem epiſtolarem Hebraicam Tractatum de Abbreviaturis Hebræorum, quo in legendis, interpretandiſque Hebraicis ſcriptis, ubi eæ crebro occurrunt, non adeo ad aquas hærere amplius cogeremur (8). Jam vero ut Hebraica ſcripta, eorum-

nus in Hebraicis profecerim, id partim ingenioli tenuitati, partim librorum, & Magiſtr. penuriæ adſcribo.

(1) 8. Baſil. 1619. 1629. 1651. 1663. &c.
(2) Baſil. 1605. 1613. 1616. 1629. 1640. 1658. &c.
(3) Sub fin. Theſauri, & in Calc. Cozri Buxt. edit.
(4) 8. 1607. Baſil. & ſexcent. dein recuſ.
(5) 12. An. 1612. 1619. 1630. &c.
(6) Fol. Baſil. 1639.
(7) Epiſtolar. Decadem edidit primum an. 1605. dein edita eſt ann. 1660. 8. Baſ. Inſtitutio Epiſtolar. complectens 100. Epiſ. Heb.
(8) Primum cum Bibliot. Rabb. 1613. 1640. 1696. ac denique Herbornæ

que auctores, & editionem dignoſceremus, vulgavit & Rabbinicam Bibliothecam (1). Quid adhuc poſt tot præſidia peroptandum nobis ſupererat? An ut Biblia Hebraica cum Targum, Maſora, & præcipuis Rabbinorum commentariis in noſtri commodum, & uſum accuratiſſime ederet? An ut eius ſtudio Hebraicas ſacri textus concordantias, & clavem inſuper totius Maſoræ haberemus? In omnibus his votis noſtris adfuit vir ſolertiſſimus (2). Filius vero ſequens & ipſe Patris veſtigia præter multa, quæ de huius linguæ origine, & antiquitate, eius conſervatione, & propagatione, eius demum litterarum, punctorumque vocalium antiquitate diſputavit (3), optimas reliquit verſiones nonnullarum Abarbanelis Diſſertationum (4), Moreh Nevochim Moſis Maimonidis (5), & libri Cozri R. Jehudæ Levitæ (6).

Quot vero præter Buxtorfios in illuſtranda hac lingua optime operam ſuam collocarunt? Quot innumeris modis unam Hebraicorum vocabulorum vim, & naturam aperuerunt? Erat ne hæc ex locorum,

1708. 8. Eius ſupplem. exhibet Wolfius Bibliot. Heb. Vol. II. p. 575. ſeqq., & Vol. IV. p. 251. ſeqq.

(1) Baſil. 1613. 12. Accuratius dein hoc Hotting., Bartoloc., & Wolf. præſtiterunt.

(2) Biblia Hebræo-Rabbin. Baſil. 1619. fol. IV. Vol., Concordantiæ Heb. fol. Baſil. 1632., Tiberias, ſeu Comment. Maſor. fol. & 4, Baſ. 1620. &c.

(3) In Diſſertationib. Philol. Theol. Baſil. 4. 1662., & Tract. De Punctor. Voc. Orig., Antiq. &c. 4. Baſil. 1648., & Anticrit., ſeu Vind. Verit. Heb. 4. Baſil. 1653.

(4) Adnexæ ſunt Diſſert. Philol. Theol.

(5) 4. Baſil. 1629.

(6) 4. Ibid. 1660.

qui in Hebræo textu occurrunt, collatione, aut ex Rabbinorum, & vetuſtiorum Hebræorum ſcriptis repetenda? Id Reuchlinus omnium primus, & poſt ipſum Pagninus, Mercerus, Cevallerius, Bertramus, Aquinas, Plantavitius, Cocceius, aliique plurimi præſtiterunt. Sed ſi cuipiam abſonum forte id videatur Rabbinorum expoſitionibus fidere, cenſeatque ex ſolis Bibliorum theſauris unice eruendum eſſe vocum ſignificatum, in illius gratiam hoc perfecit Forſterus. Quemadmodum & eorum votis, qui nomina propria ex pleriſque lexicographis omiſſa exoptare videbantur, Marcus Marinus adfuit in ſua חבת נח. Arca Noach. Si expetuntur vocum analyſes, præſto eſt lexicon Hebraicum Henrici Opitii; ſi in ſingulas radices, & voces V. T. obſervationes Philologico-Theologicæ, adeſt Eduardi Leighii Critica Sacra; aut, ſi placet juxta capitum, & verſuum Biblicorum ſeriem in Hebraica verba inquirere, Clavis Hebræi Codicis Joachimi Langii. Quid vero ſi Hebraicarum vocum ſignificatio ex Græcorum interpretum translationibus ſit illuſtranda? Id Bernardus de Montfaucon, & Guarinus in ſuis lexicis intenderunt. Quid ſi origines Hebraicæ ex Arabicæ penetralibus revocandæ? Id præ ceteris Schultenſius, & Clodius perfecerunt. Harmoniam cum matre Hottingerus, Caſtellus, Gerhardus, Nicolai, aliique adhuc perſequuti ſunt; ſpeciales vero vocum ſignificationes a generalibus, proprias ab impropriis

accurate

accurate diſtinguendas ſuſceperunt Stockius, & Rechembergerus. Si demum alicuius labor exquiritur, qui reiectis communibus fontibus, unde ceteri omnes Hebraicarum dictionum, & radicum ſignificatus dimetiebantur, Hebraicam linguam in ſeipſa, & ſuo fonte metaphyſicis rationibus ſpeculetur, novam hebraizandi viam in ſuis huius linguæ commentariis pandit Guſſetius. Quæ igitur alia illuſtrandæ Hebraicorum vocabulorum naturæ via, aut ratio ſupereſt poſt tot, & tantorum virorum ſtudia? Si vero *in hoc litteraturæ genere*, quod ſentit Saubertus (1), *facilius diſcitur* מפי סופרים ולא מפי ספרים *ex ore ſcribarum, ſive præceptorum, quam ex ore librorum*, nequit ſane hac tempeſtate doctorum inopia difficilem reddere Hebraicarum litterarum adſequutionem; quum dolendum potius eruditis ſit, non doctores diſcipulis, ſed doctorum ſedulitati, & inſtitutioni candidatos deficere. Porro hæc adſequendæ huius linguæ diſciplinæ ſive librorum, ſive præceptorum commoda, & ſubſidia non aderant Hieronymi tempore; quamobrem & ſancto viro difficilis ſane in hiſce litteris inſtitutio contigit, ut ipſe teſtatur Epiſt. IV. *Quid ibi laboris inſumpſerim, quid ſuſtinuerim difficultatis, quoties deſperaverim, quoties ceſſaverim, & contentione diſcendi rurſus inceperim, teſtis eſt conſcientia tam mea, qui paſſus ſum, quam eorum, qui mecum du-*

(1) Præf. ad Interp. lat. l. Paraſchæ Geneſis R. Jacob ben Itzchach, quam ipſe edidit, apud Wolf. Bibliot. Heb. Vol. III. p. 469.

xerunt vitam, & gratias ago Domino, qui de amaro ſemine litterarum dulces fructus capio. Male ergo, & præter rem Hieronymi exemplo, & teſtimonio uſus eſt Lancelloti, ut linguæ Heb. difficultatem adſtrueret.

Sed quis præterea non miraretur in tanta, quæ fingitur, huiuſce linguæ difficultate tenellos adhuc pueros, provectoſque etiam ſenes nullo eam negotio didiciſſe? Quot mulieres quoque ſingularem plane in Hebraicis litteris laudem ſunt adſequutæ? Celebrantur ab eruditis in Gallia Princeps Anna Rohannia (1), Domina de Guimene (2), Domina de Calonges (3), Maria Molinæa (4); in Hiſpania Juliana Morella (5), Loiſa Sygæa (6); in Germania vero, Batavia, Anglia, aliiſve regionibus multæ floruere Hebraice doctiſſimæ. Unam ex omnibus nominaſſe ſufficiat Mariam Annam a Schurman Colonienſem, cuius Hebraicam eruditionem edita eius opuſcula invicte demonſtrant (7). Ergone difficulter adeo nos poterimus, quod tot mulieres facillimo negotio, & laudabiliter potuerunt? Sed experire jam, quiſquis ab addiſcenda hac lingua ob eius difficultatem deterreris, & miraberis ſane, quomodo tam brevi tempore tot in ea fructus ſubiti tibi, ac inſpe-

(1) V. Colom. Gallia Orient. edit. Fabr. p. 165.
(2) Ibid. p. 261.
(3) V. Teſt. Bocharti apud eund. Colom. ib. p. 271.
(4) Ibidem p. 272.
(5) V. Colom. Hiſpan. Orient. p. 251.
(6) Ibid. p. 237.
(7) V. l' Advocat Diction. Hiſtor. Tom. III. p. 516.

Digitized by Google

rati contingant. Schultenſius quoque, is, qui in litteris Arabicis Erpenium ipſum ſi non ſuperavit, at certe æquavit, antequam illas adgrederetur, hoc præjudicio tenebatur, quod omnium difficillimas arbitraretur, nec Erpenio aliter ſuadenti crederet. Verum quum experiri cœpit, tum cœpit etiam incredibilem in iis addiſcendis facilitatem non tam agnoſcere, quam admirari. *Quum jam ſatis firmus*, inquit (1), *mihi viderer pro Arabicis, quæ omnium difficillima imaginabar, non ſine admiratione legebam in Præfatione cl. Erpenii ad Rudimenta linguæ Arabicæ eam a magno illo viro ſtudioſis Theologiæ commendari, ut omnium dialectorum facillimam. . . . Mentem percuſſit Paradoxum; & quieſcere non potui, donec incredibilis rei experimentum cæpiſſem. Cæpi, & manductione Amici ſpatio unius menſis uſus veriſſimum eſſe comperi, quod cl. Erpenius de mira iſta facilitate dixerat, ſimulque demirari cæpi, litteraturæ Orientalis agrum tam divitem, ac fertilem adeo paucos cultores reperire.* Hæc Schultenſius de litteris Arabicis, quæ profecto Hebraicis ſunt difficiliores. Itaque quoniam imaginaria tantum in te eſt harum litterarum difficultas, evaneſcet hæc ſtatim, quum ab animo arcebitur falſa opinio, & tetra fictæ difficultatis ſpecies auferetur. *Tum demum* (linguæ) *faciles ſunt*, inquit Chriſtianus Ravius (2), *quando omnis falſa ſpecies iis ademta, omnis terror ex alie-*

(1) In Vetere, & Regia via hebraizandi num., vel §. 9. p. 5.
(2) Panegyrica I. De LL. Orient.

no metu dependens, communes eſſe cæperint. Optime, & ad rem Terentius (1):

Hæc dum incipias, gravia ſunt,
Dumque ignores: ubi cognoris, facilia.

Sed quoniam ſunt nonnulli, qui ætate ſaltem paullisper provecta difficilem Hebraicarum litterarum inſtitutionem arbitrentur, gravem admodum, eaque pene dixerim indignam, nequeo, quin iis plurium, non provectæ tantum ætatis, ſed & ingraveſcentis ſenectæ virorum exempla obiiciam, qui, quod huius linguæ neceſſitatem agnoverint, ſenes ut erant, & curis undique circumſepti, maxima tamen cum laude eam didicerunt. Eraſmus plures eiuſmodi ſe ſuis temporibus enumerare potuiſſe teſtatur ſcribens ad Martinum Dorpium (2): *poſſem tibi permultos enumerare nominatim, qui cani jam cæperint in his litteris* (Hebraicis, & Græcis) *repueraſcere, quod tandem animadvertiſſent ſine his mancum, ac cæcum eſſe litterarum ſtudium.* Perfecit id autem Buxtorfius Nepos in Philologico-Theologicis ſuis Catalectis tmemate CCXXX. (3), quod propterea operæ pretium ducimus integrum afferre. „ Memini, inquit, me legere exempla quorundam, „ qui cum ipſis jam in ſenium ætas vergeret, alio- „ rum, qui in extrema ſenectute linguam Heb. non

(1) In Heautont. Rumen. Act. V. Scen. V.
(2) Lib. Epiſ. XXXI. Epiſ. XLII.
(3) Pag. 284.

„ infeliciter didicere, quæ cum memoratu digna „ ſint, hinc illinc collecta referre non pigebit, non „ quidem, quod in ſenium differendum eſſe putem „ huius linguæ ſtudium, ſed ne ii, quorum floridior „ ætas occaſione, & mediis diſcendi deſtituta fuit, „ animum prorſus deſpondeant. Et de Origene qui- „ dem Hieronymus in catalogo ſcriptorum Eccleſ. „ teſtatur illum jam grandævum *contra naturam æta-* „ *tis*, *&* *gentis ſuæ* Hebraice didiciſſe. De Johanne „ Sturmio magni nominis viro refert Sixtinus Ama- „ ma in *Paræneſi ad Synodos*, *Epiſcopos*, *&* *ſuperin-* „ *tendentes Eccleſiarum Proteſtantium* eum ſeptuageſimo „ ætatis anno ad linguam Hebræam ſeſe applicuiſ- „ ſe. Celebris Dominicanus Banneſius alicubi (1) „ ait ſe, ne amplius ab Hæreticis rideretur, in „ extrema ſenecta Hebraicam linguam didiciſſe. „ Deſiderius Eraſmus ſe anno ætatis quinquageſimo „ tertio ſtudia Hebraica recoluiſſe affirmat. Cl. Sal- „ maſius pene ſenex Hebraica didicit, *cum animad-* „ *verteret illa ſtudiis ſuis deeſſe*, uti ſcripſit ipſe ad „ Hugon. Grotium. Eruditiſſimus Rhenferdus in il- „ luſtri Friſiorum Academia Profeſſor hodie cele- „ berrimus in Ep. quadam ad Sam. Koenig. huius „ *ſpecimini Diſputationum Gemaricarum* annexa com- „ memorat, illuſtriſ. Scaligerum ſexagenarium Ju- „ dæis magiſtris uſum fuiſſe. „ Quibus non dubito, quin plures adhuc a Buxtorfio omiſſi addi queant,

(1) Id ait Bannes in I. Par. D. Th. q. 1. ar. 8. p. 56. concl. 7.

Digitized by Google

propterea quod in eius notitiam non venerint. In primis Joannes Parvus, quem noviſſime tantum ſibi obſervatum nonniſi tmemate CCLXIX. commemorat, de quo Nicolaus Clenardus (1): *is cum annos natus eſſet ſexaginta duos, non contentus græcis literis, quas occupatiſſimus templi functionibus didicit, a me etiam initiatus eſt Hebraicis, quas nocturnis vigiliis tam ardenter concupivit, ut paucis menſibus ſine cortice naret, ut utar verbis Horatii.* Dein & addendus Cardin. Caietanus, de quo Arnold. Bootius in ſacris ſuis Animadverſionibus (2), *cæpit,* inquit, *hoc ſtudiorum genus undecim ante mortem annis, ac Commentarios in Pſalmos tribus ante ipſam annis vulgavit anno* 1530. *ipſe natus tunc annos* 63. Ut Rudolphum Agricolam præteream, quem memorat Simonis (3) ſenem ex Judæo Wormatienſi Hebraicas litteras didiciſſe, alioſque eiuſmodi, qui plures enumerari poſſent. Quis porro renuat tantos viros invicte imitari? Quibus profecto nec difficile, nec grave, nec indignum denique fuit ſanctas has litteras provectiſſima etiam ætate addiſcere. Quod enim ſemel neceſſarium eſt, id quacumque ætate, & tempore, & quovis modo comparari debet. Et ſi juxta Senecæ monitum (4): *tandiu diſcendum eſt, quandiu neſcias, & ſi proverbio credimus, quandiu vivas,* aut juxta Arabes (5) exqui-

(1) Apud Colpmeſ. Gallia Or. ad Joh. Parv. & ap. eund. Buxt. ib.
(2) In Indice Auctor. iiſd. Animadv. præfixo ſub Caiet.
(3) Introd. Gram. Crit. in ling. Heb. Sect. I. §. 25.
(4) Epiſt. LXXVI.
(5) Apud Hotting. Hiſt. Orient. Lib. II. Cap. VI. p. 531.

renda eſt ſcientia من المهد الى اللحد *a cunis ad ſepulchrum*, patet jam nullum eſſe ætatis noſtræ tempus, quod excolendis litteris non ſit aptiſſimum, & quo perdiſci a nobis aut nequeat, aut non debeat id, quod ignorari illæſo officio noſtro nulla ratione poteſt. Hæc habui, quæ de Hebraicis litteris, earumque uſu adverſus præcipuas cauſſas, & momenta neglectæ a nonnullis illarum diſciplinæ diſputarem. Quæ, quamquam pauca ſunt, exercendique animi gratia brevi temporis ſpatio congeſta, videntur tamen inſtituto noſtro quoquomodo conſentanea. Quotquot ſive interpretandis penitius ſcripturis, ſive Hebræis, vel Hæreticis redarguendis ſtudemus, tantarum jam litterarum præſidio nos inſtruamus. Hoc Auguſtino, & ceteris Patribus, hoc Summis Pontificibus, hoc Regibus religioſiſſimis, hoc demum univerſæ Eccleſiæ exoptandum ſummopere eſt, ut quam Deus linguam dignitate adeo, ac neceſſitate præſtantem voluit, hanc adgrediamur, hanc in ſingulare tum noſtri, tum totius Communionis noſtræ bonum omni contentione, & ſtudio excolamus.

FINIS.

Digitized by Google

INDEX

Præcip. Auctorum, eorumque Operum, & Editionum, quibus uſus eſt Auctor, & ſparſim in hoc opuſculo afferuntur.

In grat. τῶν φίλων βιβλιογραφείας.

Aben Ezra (R.) *Peruſc Teil.*, & *Cohel.* Extat in Bibliis M. Rabbinic. Bomberg., Buxtorf., & poſtr. ed. Amſt. 1724. ſub tit. Keiloth Moſce.

Abraham (R.) ben Dior Levitæ Hariſcon *Sepher Hakkabalah* 4. Amſt. An. m. ſ. 471. C. 1711.

Aben Caſpi V. Caſpi.

Advocat (Mr. l') *Dictionnaire Hiſtoriq.* 8. 3. vol. Pariſ. 1765.

Agobardi (S.) Lugdun. Archiep. *Liber de Judaic. Superſtitionibus.* Ext. p. Oper. 76. edit. Pariſ. 8. 2. vol. 1666.

Allatii Leon. *Joh. Henr. Hotting. fraudis, & impoſt. convictus* 8. Romæ 1661.

Altaras (R. Moſce) *De Mantenimiento de la Alma* 4. an. 5369. C. 1609. Venet.

Altingii Jacobi *Fundamenta Punctationis Linguæ Sanctæ* 8. Francf. ad M. 1746.

—— *Diſſertatio De Integritate vocis Caari.* Eſt V. inter eius Diſſertationes Philol. 4. Groning. 1671.

—— *Diſſ. De Verſionibus Sacræ Scripturæ.* Eſt II. Diſſ. Acad. Philol. ib.

Albo (R. Joſeph) *Sepher Hikkarim* 4. Lublini an. min. ſupp. 357.

Amamæ (Sixtini) *Antibarbarus Biblic.* 4. Franequer. 1656.

Ambroſ. *Enarrationes in Pſalmos* T. I. p. 837. ej. Oper. ed. Maur. 2. vol. fol. Pariſ. 1686.

Anſaldi Caſti Inn. O. Pr. in hac noſtra Taur. Acad. Reg. Theol. Profeſſ. *De Loco Johannis aliter atque habet Vulgata a nonnullis Patribus lecto Diſſ.* 4. Brixiæ 1746.

Auguſtini Opera affer. ex edit. Maurin. Tom. 11. fol. Pariſ. 1689.

Bartolocci *Bibliotheca M. Rabbinica* fol. cum ſuppl. Imbonati 5. vol. ann. 1675-78-84 93-94.

Bellarmini *De Verbo Dei.* Extat Tom. 1. Oper. fol. 3. Vol. Lugd. 1590.

Bernardi (S.) *Sermon. in Cant.* Ext. Tom. 3. Oper. edit. Pariſ. fol. 1645. 5. Tom. in 2. vol.

Bocharti Opera fol. vol. 3. Lugd. B. 1692.

Bonjour Guill. *Diſſ. De Ægyptiaco Joſephi Nomine Tzaphnath Pahaneach a Pharaone impoſito* 4. Romæ 1693.

Bootii Arnoldi *Animadverſiones Sacræ ad Text. Heb. V. T.* 4. Lond. 1644.

Digitized by Google

Bonfrerii Jac. *Præloquia in S. Script.* Præmittunt. ej. Comm. in Pentat. fol. Antv. 1625. Extant & cum Menoch. Comm. fol. Pariſ. 1719.
Borromæi (Card. Frider.): *Libri De Abſoluta Colleg. Ambroſ. in litteris Inſtitutione.*
Boſſuet Meld. Ep. *Défence de la Tradition, & des SS. PP.* Cont. Rich. Sim. Extat Tom. 15. poſtrem. edit. Liege cœptæ ann. 1766.
Bruccioli Anton. *I Sacroſanti Libri del vecchio Teſt. tradotti dalla Ebraica verita in ling. Ital., e con pio, e catolico commento dichiarati.* Vol. 3. fol. Ven. 1540.
Bukentop (Henr. De) *Or me-Or Lux de Luce libri tres* 4. Bruxel. 1710.
Buxtorfii Patris *Synagoga Judaica* 8. Baſil. 1712.
—— Oratiunc. MS. *De Studio Ling. Heb.* Ex Buxt. Nepot. Catalect. n. 268.
—— Grammatica *Chaldaico-Syriaca* 8. Baſil. 1650.
Buxtorfii Filii *More Nevochim Doctor Perplexorum* Maimon. Latin. verſ. 4. Baſil. 1629.
—— *Liber Cozri* R. Jehudæ Lev. Lat. verſ. 4. Baſil. 1660.
Buxtorfii Nepotis *Sepher Hachevutzim*, ſeu *Catalecta Philologico-Theologica.* 8. Baſil. 1707.
Calmeti *Præfatio Generalis in V. T. libros*. Extat Tom. 1. ej. Comm. in S. Scrip.
—— *Diſſertationes in omnes S. Scrip. libros* fol. 2. vol. Ven. 1734.
Cani Melch. *De Locis Theologicis* 4. Viennæ 1754.
Capelli *Defenſ. Criticæ S.* Subiic. ej. Crit. S. fol. Pariſ. 1650.
Caſſini *De Sacris Lib. V. Edit. Sixti Vulg.*, & *Clem. VIII. auctoritate recognitis Theſes Selectæ* 4. Romæ 1753.
Cartvvright Chriſtoph. *Præf. ad Electa Targumico-Rabbin.* Extat Tom. 1. Critic. Sacr.
Carpovii Paulli Theodori *Animadverſ. Philologico-Critico-Sacræ* 4. Lipſ. 1740.
Caſpi (R. Joſeph Aben) *Sculchan Hacheſeph*, ſeu *Menſa Argentea.* Extat MS. in hac Reg. Taur. Bibliot. Cod. XCVII. a. II. 22. pag. cod. 165.
Caſſiodori *Inſtitutiones Divinar. Lection.* 8. Antv. 1566.
Cauſſini Nicolai *De Eloquentia Sacra & Humana.* 4. Lugd. 1643.
Chaiim (R. Jacob) Opus Maſoreth, ſeu Collectio utriuſq. Maſoræ. Reperitur in Bibliis Rabbin. Bomberg. aliiſq. edit.
Cellarii Chriſtoph. *Sciagraphia Philologiæ Sacræ* 4. Jenæ 1678.
Coch, vel Cocceii Jo. *Duo Tituli Thalmudici Sanhedrin, & Maccoth* 4. Amſt. 1629.
Codices MSS. Bibliothecæ Regii Taurinenſis Athenæi fol. 2. vol. Taur. 1749.
Colomeſii Paulli *Gallia Orient.* inter eius opera ex edit. Fabricii 4. Hamb. 1709.
—— *Italia, & Hiſpania Orientalis* ex edit. Chriſt. Wolfii 4. Hamb. 1730.
Critici Sacri cum Theſauris fol. 13. vol. Amſt. 1698. 1732.
Cunæi *De Republ. Hebræor.* 12. Amſt. 1666.

*

De Dieu Lud. *Animadv. in N. T. libros omnes* 4. Leidæ 1648.
De Roſſi, vel lat. De Rubeis (R. Azarias) *Meor Henaim*. ſive *lumen oculorum* 4. Mantuæ 334. Chr. 1574.
Druſii Jo. *Libri Obſervat.* 8. Antv. 1584., & Critic. S. Tom. 8. p. 179.
—— *Quæſtionum Hebr. libri* 3. 12. 1599.
Driedo *Libri De Translationib. S. Script.* eſt 11. liber 4. libror. Iſagogic. de Eccl. ſcripturis fol. Antv. 1543.
Dupin Eliæ *Diſſertation Preliminaire ſur la Bible* 4. Amſt. 1701.
—— Ej. *Bibliot. des Auteurs Eccleſ.* 4. Pariſ. 1693. vol. 11.
Eliæ Levitæ (R.) *Tisbi*, ſeu *Lex. Heb.-Chald.* Select. voc. ex edit. Hebr.-Lat. Paulli Fagii 4. Baſil. 1557.
Ephodæi V. R. Peripoth Duran.
Eraſmi Roterod. *Epiſtola* fol. Lond. 1641.
Fabri Georg. *Epiſt. Dedic.* præfixa ej. *Inſtitut. Gram. Heb.* 8. 1626.
Fabricii Jo. *Hiſtoria Bibliothecæ Fabricianæ* 4. Wolfenbuttelii an. 1722. 6. vol.
Finetti *Trattato della Lingua Ebraica, e ſue Affini* 8. Ven. 1756.
Fleury *Cl. Traité du Choix, & de la Conduite des Etudes* 8. Pariſ. 1753.
Forerii Franc. *Præf. in Comm. Iſ.* Ext. T. 1. Critic. Sac.
Forſterii Jo. *Præf. ad Diction. Heb. Nov.* fol. Baſil. 1557.
Friſchmuthi Jo. *Diſſert. De Meſſiæ manuum, & pedum perforat.* Extat p. 611. Tom. 1. Theſauri Theol. Philol., ſeu Syll. Diſſert. ad Selecta loca V., & N. T. Theologorum Proteſt. fol. 2. vol. Amſt. 1701.
Galatini *De Arcanis Cath. veritatis, hoc eſt in omnia diffic. loca V. T. ex Talmude, aliiſq. Hebræor. libris Commentarius* fol. Baſil. 1561.
Genebrardi *Comm. in Pſal.* 4. Colon. Agrip. 1615.
Gerberti Martini *Apparatus ad Erudition. Theologic.* 8. 1764.
Glaſſii Salomon. *Philologia Sacra* 4. Lipſ. 1705.
Gratiani Decret. Diſt. IX., & ej. Gloſſa.
Guarini Petri *Præf. ad Gramm. Hebræo-Chald.* 4. 2. vol. Pariſ. 1724.
Guſſetii *Commentarii Ling. Heb.* fol. Amſterd. 1702., & 4. Lipſ. 1744.
Hartmanni *Pirchè av. Capitula Patrum*, ſeu *Ethica Hebræa* 4. Gieſſæ 1708.
Henrici Stephani *Diſſ. De Stylo N. T. Græco* ej. edit. N. T. Græcæ 1576. præfixa.
Hieronymi Opera afferuntur ex edit. Martianay Pariſ. 1693 - 1706. 5. vol. fol.
Hottingeri Jo. Henr. *Grammat. IV. LL. Hebr. - Chald. &c. Harmonica* 4. Heild. 1659.
—— *Theſaurus Philologicus*, ſeu *Clavis Scripturæ* 4. Tiguri 1696.
—— *Bibliotheca Orient.* 4. Heild. 1658.
—— *Præf. ad Godvvini Moſen, & Aaron.* Tom. 3. Ugolin. Theſ.
Huetii Dan. *De Claris Interpretibus, & De Optimo Genere interpr.* 12. Ven. 1758.
—— *Demonſtratio Evangelica* 4. 2. vol. Ven. 1754.
Jehuda Levitæ (R.) *Coſri* ex edit. Heb. L. Bux. V. Buxt.

Digitized by Google

Jeſus Junior. Eccleſiaſtici Interp. *Prologus ad Eccli.*
Ikenii Conradi *Antiquit. Hebraicæ* 8. Bremæ 1741.
Joſephi Heb. Flav. *Antiq. Heb., & contra Appion.* fol. Genev. 1611.
Iſaac (R.) de Acoſta *Conjecturas Sagradas ſobre los Prophetas primores* 4. Lugd. B. 482. C. 1712.
Juſtiniani Auguſtini Nebienſ. Ep. *Epiſtola ad Poncherium Parvum.* Extat. ap. Wolf. Bibliot. Heb. vol. II. p. 950.
Kircheri Athanaſ. *Prodromus Coptus, ſive Ægyptiac.* 4. Romæ 1636.
Kimchi (R. David) *Peruſc*, ſeu *Comm. in Pſ.* ex Bibliis M. Rabbin. var. ed.
—— *Michlol* Ven. fol. an. m. ſ. 305. Chr. 1545.
Krugeri *Diſſ. De Ling. Heb. Antiq., Util., Nec.* 8. Guelpherb. 1739.
Lamy Bern. *Entretiens ſur les Sciences* 8. Lyon 1706.
Lamii Joh. *De Eruditione Apoſtolorum liber ſing.* 8. Florentiæ 1738.
Lancelloti Secundi *L' Hoggidi, ovvero gl' Ingegni non inferiori a paſſati* 8. Ven. 1662.
Leonis (R.) Mutinenſis *Ghelud Jehudah Novo Dittionario Hebr., e Ital.* 4. parv. Venet. 1612.
Leuſdenii Jo. *Philologus Hebræo-Mixtus* 4. Ultraj. 1682.
—— *Philologus Hebræus* 4. Baſil. 1739.
—— *Spicileg. Philol.* adnex. Philol. Hebræo-Mixto.
—— *De Dialectis N. T. ſingulatim de eius Hebraiſmis* ex edit. Fiſcheri 8. Lipſ. 1754.
Le-Long Jacob. *Bibliotheca Sacra* fol. Pariſ. 1723. 2. vol.
Lighfooti Jo. *Horæ Hebraicæ, & Talmudicæ* in Math. Tom. 2. Oper. p. 24. edit. 2. vol. fol. Roterod. 1686.
—— *Erubhim*, ſeu *Miſcellan.* T. 1. Oper. p. 195.
Lucæ Brugenſis *Epiſ. Dedic. in Notat. ad Vulg. l. ed.*
Lutheri *Comm. in Pſalm.* Tom. III. lat. Jen. edit. ej. Oper.
Maſii Andreæ *Joſuæ Imper. Hiſtoria illuſtrata* fol. Antv. 1574.
Martini Raymundi *Pugio Fidei* fol. Lipſ. 1687.
Maimonidis (R. Moſis) *More Nevochum* ex lat. Buxt. edit., & Heb. fol. Sabionetæ An. m. ſ. 313.
Mariana *Tract. De Vulg. lat.* V. eiuſd. Tract. Hiſtor., & Theologicos fol. Colon. 1609.
Megerlini Dav. Frider. *Faſciculus Obſervationum Miſcellanear.* ſubiunct. Tract. De Scriptis, & Collegiis Orient. 4. Tubing. 1729.
Michaelis (Mr.) *De l' Influence des Opinions ſur le Langage, & du Langage ſur les Opinions* 8. Brem. 1762.
Mornæi *De Verit. Relig. Chriſt.* 8. Lugd. B. 1592.
Morini *Exercitationes Biblicæ* fol. Pariſ. 1669.
Muſcati (R. Jehuda) *Peruſc in Cozri* R. Jehudæ Lev.
Muiſii Sim. *Aſſertiones tres verit. Heb.* I. an. 1631., alt. 1634., III. 1639. prodier. Pariſ. 8.

Digitized by Google

Natalis Argonenſis *De Optima Legendor. Eccleſ. PP. Methodo* ex Gall. in lat. verſ. 8. Taur. 1742.

Natal. Alexandri *Hiſtor. Eccleſ.* fol. 9. vol. Ferrar. 1759.

Oleaſtro (Hieron. ab) *Comm. in Pentat.* fol. Lugd. 1586.

Origenis Opera fol. 4. vol. Pariſ. 1733.

Pallavicini *Hiſtor. Conc. Trid.* fol. Romæ 1656.

Palairet Eliæ *Obſervationes Philologico-Criticæ in Sacroſ. N. fœd. libros* 8. Lugd. B. 1752.

Paſini Joſ. Sacrarum antea in hac Academ., & Orient. litterarum Profeſſoris, Regiæ nunc Bibliothecæ Præſidis cl. *Oratiò ad Sacr. Script., & LL. OO.* ad calc. Gram. Heb. 12. Pat. 1721.

Pfeifferi Auguſti *Introductio in Orient.,* ſeu *Synopſ. QQ. Nobil. de Orig., Nat., uſu, & admin. LL. OO.* 8. Jenæ 1715.

—— *Linguæ S. Uſus Catholicus.* Extat. Tom. ej. Oper. II. p. 1183.

—— *Critica Sacra* 8. Dreſdæ 1680.

—— *Hermeneutica Sacra*, ſeu *Theſaur. Hermeneut. de Leg. Scrip. Interp.* 8. Francof., & Lipſ. 1726.

Pedach Devarai *Apertio Verbor. meor.* Incerti Auct. 8. Ven. an. m. ſ. 306.

Peripoth Duran (R.) Ephodæi vulgo dicti *Mahaſſeh Ephod*, *Opus Ephod* MS. in Bibliot. Taurin. Cod. XCVI. a. II. 21.

Petavii Dion. *Epiſt. ad Voiſin.* præfixa huius Theol. Judæor. 4. Pariſ. 1647.

Plantavitii *Florilegium Rabbinic.* fol. Lodov. 1645.

Poli Mathæi *Synopſis Critic. Sacr.* fol. 5. vol. Francf. ad M. 1712.

Poſſevini *Bibliot. Selecta* fol. Romæ 1593.

Porta (Henr. a) *De LL. OO. ad omne doctrinæ Genus Præſtantia* 4. Mediol. 1758.

Ravii Chriſtiani *Panegyrica I. LL. OO.*

Relandi Adriani *Analecta Rabbinica* 8. Ultraj. 1702.

Reuchlini *Præf. ad Lexic. Heb.* fol. Baſil. 1537.

—— *Præf. ad VII. Pſ. Pœnitent.* 8. Tubing. 1511.

Reyna (Caſſiodor. de) *La Biblia, que es los Sacros Libros del Vieio y N. Teſt. trasladad en Eſpannol* 4. 1622.

Salmeronis Alphonſi *Prolegomena Bibl.* fol. Colon. Agrip. 1612.

Sauberti *Latin. Interpr. I. Paraſchæ Comm. R. Jacob ben Iſaac* Hemſt. 8. 1660.

Scaligeri Joſ. *Epiſtolæ* 8. Francf. 1628.

Sçavans *Journal pour l'an. 1766. Mai.*

Schultenſii Alb. *Vetus, & Regia Via Hebraizandi* 4. Lugd. B. 1738.

Sckickardi Guill. *Bechinath Happeruſcim, hoc eſt examinis Commentationum Rabbinic. in Moſen Prodromus* 4. Tubingæ 1624.

Schudt. *Memorabilia Iudaica* Francof., & Lipſ. 1714-17.

—— *Deliciæ Hebræo-Philologicæ* 8. Francof. ad M. 1700.

Seldeni *De Diis Syris Syntag.* 8. Lond. 1617.

Digitized by Google

Senecæ *Epiſtolæ ad Lucil.* Tom. 2. Oper.

Sennerti *Diſſ. de Hebrææ L., necnon OO. Origine, Antiq. &c.* eius Hebraiſmo præmiſſa.

Simonii Rich. *Hiſtoria Critica V. T.* e Gall. in lat. verſa a Nat. Alb. De Verſe Pariſ. 1681.

—— Ej. *Epitres Choiſ.* 8. 4. vol. Amſt. 1730.

Simonis Jo. *Introductio Grammatico-Crit. in ling. Græc.* Halæ Magdeb. 1752.

—— *Introductio Gram.-Critica in ling. Heb.* ibid. 8. 1753.

Sixti Senenſis *Bibliotheca Sancta* fol. Neap. 1742. 2. vol.

Stockii *Clavis Linguæ Sanctæ Veteris, & N. T.* 8. maj. Lipſ. 1712. 2. vol.

Starchii Henr. Bened. *Biurè Hammichra*, ſive *Notæ Selectæ Criticæ Philologicæ in loca diff. Pentat., Joſue &c.* Lipſ. 1714.

Talmudici Tract. Betza, Scabbath, Sekalim, Sanhedrin, Sota &c.

Theodoreti *Quæſtiones in Gen.* Tom. I. poſtr. edit.

Toleti Franc. *Comment., & Annot. in Evang. Joan.* 4. Romæ 1590. 2. vol.

Verſiones Scripturæ Arabica, Syr., Samar. &c. ex *Bibliis Polygl. Waltoni* afferuntur 8. vol. fol. cum Lex. Caſt. Lond. an. 1657.

Verſio Hiſpan. Ferrar. *Biblia en lengua Eſpan. traduzida palabra par palabra de la verdad Hebraica por muy excel. letrados.* Ferrar. an. m. 1. 313.

Ugolini Blaſ. *Theſaur. Antiq. Heb. Sacr.* fol. Venet. vol. 28. 1744-65.

Vives Lud. Valent. *De Cauſſis corruptar. art.* Extat Tom. 1. Oper. p. 362. edit. Baſil. fol. 1555.

Vignalii Petri *Maamar*, ſeu *Sermo de L. Sanctæ Antiq., & Præſ.* præfixus Inſtitutionib. ling. Heb. Jo. Quinquarborei 8. Lut. 1621.

Voiſinii *Obſervationes ad Raym. Mart. Pug. Fidei.* Reperiuntur in utraque edit. Pugionis Pariſ., & Lipſ., & Tom. 1. Theſ. Ugol.

Waltoni Briani *Appar. Biblicus* fol. Tigur. 1753.

—— *Diſſert. De Linguis Orient.* 12. Daventr. 1658.

Wagenſeil *Tract. Talm. Sotà* 4. Altorf. 1674.

Weitnaver *Modus addiſcendi intra breviſſ. tempus Linguas Gall., Ital., Hiſp., Græc., Heb. &c.* 4. Francf. ad M. 1756.

Witaſſe Car. *Tract. Theologici* 7. vol. 4. Ven. 1738.

Wolfii Chriſtoph. *Bibliotheca Hebræa* 4. vol. 4. Hamb. 1715-33.

Yſtellæ Lud. Valent. *Commentarii in Sacram Geneſ.* fol. Romæ 1601.

Zachariæ *Storia Letteraria d'Italia* vol. 8. a Lul. ad tot. Decemb. 1753, 8. Mutinæ 1755.

MAG 2014099

Digitized by Google

				Errata	*Corr.*
Pag.	2.	lin.	17.	*quos illud*,	*quod illud*.
Pag.	8.	lin.	16.	*Nam eam*,	*Nam ea*.
Pag.	13.	lin.	5.	התשוב,	החשוב
Pag.	45.	lin.	5.	*bex eter.*,	*ex. beter.*
Pag.	129.	lin.	18.	*memoralibus*,	*memorabilibus*.
Pag.	192.	not.	6.	*Tom. II.*,	*Tom. IV.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Imprimatur

Joannes Dominicus Piſelli Ordin. Præd. S.T.M. Vicarius Gen. S. Officii Taurini.

V. Franciſcus-Ferrerius Collegii Theologor. Taurinenſ. Præſes.

V. Se ne permette la ſtampa

GALLI per S. E. il Sig. Conte CAISSOTTI di S. Vittoria Gran Cancelliere.

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google